

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEHMET ÂKİF ERSOY'DA AİLE,
TOPLUM VE İNSAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Haluk BACAĞIZ

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan AKAY

HAZİRAN - 2008

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEHMET ÂKİF ERSOY'DA AİLE,
TOPLUM VE İNSAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Haluk BACAKSIZ

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Edebiyatı

Bu tez 05/06/ 2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

.....

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Haluk BACAKSIZ

05. 06. 2008

ÖNSÖZ

Mehmet Âkif Ersoy, Cumhuriyet döneminde hakkında en fazla kitap ve makale yazılan şairlerimizdendir. Âkif, gerek eserleriyle gerek şahsiyetiyle en çok araştırılan şair unvanını hakkıyla kazanmıştır. Türk halkın en kötü zamanlarında, halkın yanında olmuş cemiyete her zaman iman ve azim vermiştir. Sanatını toplum için kullanarak, her durumda toplumun menfaatlerini gözetmiştir. Karakterinden taviz vermeyen yapısıyla Türk toplumuna rehber olmuştur.

“Safahat”ı okuduğumda Türk toplumunun Meşrutiyet ve Cumhuriyet yıllarında içinde bulunduğu sosyal, siyasi, kültürel, durumu gördüm. Âkif, eserleriyle toplumun aksayan yönlerini eleştirel bir bakışla cemiyete göstermiş ve bu aksayan yönlerin nasıl çözüleceğini de vermiştir. Âkif’in bu toplumcu yönü beni çok düşündürmüştür. Bundan dolayı yüksek lisans tez çalışması olarak “Mehmet Âkif Ersoy’da Aile, Toplum ve İnsan” unsurlarının araştırılmasını seçtim.

Çalışmamda Âkif’in konuyla ilgili olan şiirlerini seçerek ve onun hakkında yapılan araştırmalara dayanarak incelemelerde bulundum. İnceleme neticesinde ulaştığım sonuç Âkif’in cemiyetçi bir şair oluşudur.

Çalışmada çok çok dikkatli olunmasına rağmen gözden kaçırdığım bazı noktalar olabilir. Bu konuda ilgililerin affına sığınarak şimdiden özür dilerim.

Bu çalışmada teşvik ve yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan AKAY’a teşekkürlerimi sunmayı bir vazife bilirim.

Haluk BACAKSIZ

Sakarya, Haziran-2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AİLE	5
1.1.Mehmet Âkif Ersoy'un Ailesi.....	14
1.2.Ailenin Toplumdaki Yeri ve Önemi.....	19
1.3.Aile ve Kadın.....	30
1.4.Aile ve Çocuk.....	39
1.5. Aile ve Baba.....	45
1.6. Ailede Çalışmanın Önemi.....	49
1.7. Boşanma.....	50
BÖLÜM 2: TOPLUM	55
2.1. Cehalet.....	60
2.2. Ahlâk Bozukluğu.....	62
2.3.Ye's.....	64
2.4. Tevekkül Anlayışı.....	67
2.5. Tefrika.....	69
2.6. Ordu.....	72

2.7. Mütefekkir Geçinenler.....	73
2.8. Üdebâ Takımı.....	75
2.9. Köylünün Durumu.....	78
2.10. Şark.....	79
2.11. Sadr-ı İslâm.....	83
2.12. Mahalle.....	87
2.13. Çalışma.....	89
3.BÖLÜM: İNSAN.....	90
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	124

Tezin Başlığı: Mehmet Âkif Ersoy'da Aile, Toplum ve İnsan	
Tezin Yazarı: Haluk Bacaksız	Danışman: Prof.Dr. Hasan AKAY
Tarih: 05 Haziran 2008	Sayfa Sayısı: IV (ön kısım)+119 (tez)+5 (ekler)
Anabilimdalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı: Yeni Türk Edebiyatı
<p>Bu araştırmanın konusu “Mehmet Âkif Ersoy'da Aile, Toplum ve İnsan”dır. Bu konuyu seçmemdeki amaç Âkif'in bu üç kavrama çok önem vermesi ve bu kavramaları onun yaşam prensibi haline getirmesidir. Niçin bu unsurlar Âkif için önemlidir? Sorusunun cevapları şöyle verebiliriz.</p> <p>Âkif'e göre ailenin önemi şuradan gelir. Aile hayatı ile insan gerçek mutluluğa ve huzura kavuşur. Aile hayatının sağlam olduğu bir toplumda devletin ve milletinde sağlam olacağını bildiği için Âkif aile kurumuna gereken önemi vermiştir.</p> <p>“Toplum”, Âkif topluma da gereken önemi verir. O toplum kavramı yerine şiirlerinde “cemiyet” kavramını kullanır. Âkif, yaşadığı dönem içerisinde şiirleriyle yaptığı cemiyetin aksayan yönlerini ortaya çıkarmak ve bunların çözümlerini cemiyete anlatmaktır. Âkif'in üzerinde durduğu toplumsal yaraların başında ahlak bozukluğu, dinin yanlış anlaşılması ve cehalet gelir.</p> <p>“İnsan” bölümünde Nurettin Topçu'nun Âkif için : “ Sanat bütün insandır. Sözü onun şahsında gerçekleşmiş bulunuyor.” Değerlendirmesine katılarak, Âkif'in ideal insanın özelliklerini, çalışmak, azmi elden bırakmamak, dinine sarılan ve dinini doğru yaşayan insan olarak göstermektedir.</p> <p>Araştırmada, Âkif hakkında yazılan eserler irdelenmiş, konuyla ilgili olanlar kullanılarak ve şiirlerin de katılımıyla bu araştırma yapılmıştır.</p>	
Anahtar Kelime: Aile, Toplum, İnsan, Mehmet Âkif Ersoy	

Title of Thesis: Family, Community and Human for Mehmet Akif Ersoy	
Author: Haluk Bacaksız	Supervisor: Prof.Dr. Hasan AKAY
Date: 05 June 2008	Nu. of pages: IV (pretext)+119 (main body)+5 (appendices)
Department: Turkish Language and Literature	Subfield: New Turkish Literature
<p>The subject of this research is “Family, Community and Human for Mehmet Akif Ersoy”. The reason why I chose this subject is that they were of great significance for him and were Akif’s tenets throughout his life. Below is the answer of the question “Why were these concepts important for him?”</p> <p>Here’s why family mattered to him at all. It is family life that one embraces the real bliss and peace. Because he knew that in a community in which the family life is strong, the government and the nation would also be strong, Akif did care about family life.</p> <p>Akif paid attention to the “Community”, too. He used the notion “Association” instead of “Community”. Akif is “disclosing the lacking points of the association which he made in his poems of his age and describing the solutions of them to the association.” Immorality, Misunderstanding of Religion and Illeteracy are the foremost communal wounds that were vital for Akif.</p> <p>In the chapter “Human”, Nurettin Topçu agrees with Akif’s consideration “Art is a whole human and his word seems to have realized in himself.” which actually points out the specifications of a human: hard-working, dauntless, truly devout.</p> <p>This research was carried out by studying the works written about Akif, using the ones in relation with the subject and adding the poems in.</p>	
Keywords: Family, Community, Human, Mehmet Akif Ersoy	

GİRİŞ

Mehmet Âkif Ersoy'un Türk toplumunda ve edebiyatında diğer şair ve yazarlara nazaran apayrı bir yeri ve önem vardır. Âkif'e bu farklılığı veren en büyük özelliklerinden biri, onun yeni kurulan Türk devletinin milli marşını kaleme almasıdır.

12 Mart 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Âkif'in şiiri "İstiklâl Marşı" olarak kabul edilmiştir. Bu marş Türk milletinin yaşam gayesini anlattığı milli bir yemindir.

Bir ulusun milli marşını yazabilen şair, içinde yaşadığı toplumun maddi ve manevi değerlerini kendi benliğiyle bütünleştiren bir şahsiyettir.

Mehmet Âkif Ersoy'un doğduğu, yetiştiği yıllar Türk halkının buhranlı dönemleridir. Bu dönemde Türk halkı I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları, Kurtuluş Savaşları gibi savaşlarda mücadele etmektedir. Bu savaşlar Türk toplumunda ağır ekonomik, siyasi, sosyal aksamalara neden olmuştur. Âkif toplumun bu buhranlı yıllarını bizzat yaşayarak milletinin sıkıntılarını "Safahat" adlı eserinde dile getirmiştir.

Mehmet Âkif, Meşrûtiyet yıllarına hâkim olan "Servet-i Fünûn" edebiyat anlayışından farklı bir tutum sergilemiş sanatını cemiyet için kullanmıştır. "Servet-i Fünûn" sanatçılarında görülen dargın ve bedbin bir yapıya girmemiş yaşadığı dönemdeki toplumun dertlerini görmüş, onları şiirleriyle ortaya çıkararak sebep ve çarelerini halkına duyurmuştur.

II. Meşrutiyet ilan edilinceye kadarki döneme baktığımızda Türk şiiri bir duraklama içinde olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak "Servet-i Fünûn" dergisinin kapanması ve yönetimin baskısıdır. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, özgür ortamın getirisi olarak Türk şiirinde hareketlenme başlar. Bu hareketlenmenin başlarında Fikret, Hüseyin Sîret gibi şairler vardır. II. Meşrutiyet döneminde şiir genelde sosyal, siyasi ideolojiler etrafında gelişmektedir. Böyle bir şiir ortamı içerisinde Batıyı tamamen kabul eden Fikret, Batının sadece ilim ve tekniğinin alınmasını isteyen İslâmcı Âkif vardır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1908 yıllarındaki edebî ortamı şöyle anlatır:

" 1908'den sonraki devirde Türk edebiyatı, biraz da Abdülhamid devri istibdadının

neticesi olan estetizm'den ve bedbinlikten çıkar ve İmparatorluğu sarsan hadiselerin ve köklü meselelerin içine girer. Bizzat Fikret(1867-1915) bile dargın psikolojisine rağmen Rübâb-ı Şikeste'nin ikinci tab'ına koyduğu şiirleriyle, hemen arkasından neşrettiği Halûk'un Defteri'nde bu aksiyonun içindedir. Filhakika bu sonuncu kitap, ideolojik sahada medeniyet ve terakki fikriyle, türlü tefsire müsait atheisme'in sarîh bir beyannâmesidir. Tarih-i Kadîm manzumesinde daha da kat'ileşen onun bu atheisme'ini vezin, manzume anlayışı, hatta kelime itibariyle daha sade olmasına rağmen dil bakımından onun tesiri altında olan Mehmet Âkif'in (1873-1936), Şarkın kendi değerini muhafaza etmek şartıyla uyanmasını isteyen İslâmcılığı karşılar. Türkçe'nin sadeleşmesine çok hizmet eden ve Millî Marş'ın şairi olan Mehmet Âkif ise terakki fikrinden hiç ayrılmayan fakat Garpla münasebetini muayyen hadlerde kalmasını isteyen İslâmcılık ideolojisinin mümessilidir" (Tanpınar, 1977;105).

Şairler, meşrutiyet yönetiminin getirdiği özgürlük havası içinde sosyal, siyasi konulara değinmiş, toplumun geleceği ve meseleleri için bir takım çözümler önermişlerdir. Şiirde ferdî duyguları ağır basan Fikret dahi bu konulara Tanpınar'ın dediği gibi parmak basmıştır. Tanzimat edebiyatı temsilcilerinden Namık Kemal'in başlattığı toplumcu faydacı şiir anlayışı edebî ortama hâkim olmuştur. Âkif, bu toplumcu anlayışı onlardan daha ileriye götürerek devletin, toplumun her kurumunu eleştirel bir şiir bakış açısıyla halkı uyandırmaya çalışmıştır.

Kaynaklarda Âkif'in ilk şiirlerini "Halkalı Baytar Mektebinde" öğrenci olduğu yıllarda yazmaya başladığı söylenmektedir. İlk şiire başladığı yıllarda Divan şiiri geleneğine uygun şiirler yazdığını Eşref Edip, Âkif'in gençlik yıllarında yazdığı şiirler hakkındaki kendi değerlendirmesini şöyle nakleder:

"Gençlik devrinde idi, gazeliyâta aid çok şiirler yazdım. Mûteaddid defterler doldurdum. Bir aralık bunlardan birini kaybettim. Buna çok yandım yıkıldım. Fakat bilahare şiirimi hayâtî-ictimâî mevzulara tahsis edince o defterin kaybolmasına hiç acımadım. Diğer defterlerimide kendi elimle imha ettim. Neşretmediğim şiirlerim pek çoktur"(Fergan, 1938:155).

Gençlik yıllarındaki bu anlayışı Âkif yaşamının ileriki yıllarında değiştirerek, halkının can çekişirken kendisinin gazelle uğraşamayacağını belirtir ve şiirinde toplumcu anlayışı ön plana çıkarır.

Safahat'ta, Meşrutiyetten Cumhuriyete geçiş dönemindeki Türk toplumunun başından geçen maceraları görmekteyiz. Mehmet Âkif, eserinde bir medeniyetin çözülüşünü dile getirmekte halkı uyandırmak istemektedir.

Özellikle "Süleymaniye Kürsüsü" şiirinde toplumun geri kalışını, yöneticilerin ahlaksızlığını, aydın geçinenlerin durumunu, kutsal değerlerin nasıl çiğnendiğini açık

bir şekilde anlatmaktadır.

Çalışmanın Amacı:

Araştırmanın konusu Mehmet Âkif Ersoy'da "Aile, Toplum ve İnsan"dır. Bu araştırmanın amacı, "Aile, Toplum ve İnsan" unsurlarının şiirlerine nasıl yansıdığı, toplumda ve ailede gördüğü sorunlar, bu sorunlar için hangi çözüm yollarını önerdiğini ortaya çıkartmaktır..

Çalışmanın Önemi:

Mehmet Âkif Ersoy'un yaşadığı dönemdeki toplumsal sorunları nasıl anlattığı ve bu sorunlar için önerdiği çözüm yollarının araştırılmasıdır. Âkif'in bu kavramları nasıl ele aldığına yansıtılmasıdır.

Çalışmanın Yöntemi:

Âkif'in şiirlerinden hareketle bu üç kavramın irdelenmesidir. Konuyla ilgili diğer kitap ve makalelerden fişlemeler yapılarak bu fişler yeri geldiğinde araştırma içerisinde kullanılmıştır. Bu amaçla araştırma üç bölüme ayrılmıştır

"Aile" bölümünde bu kavramın tanımı yapılarak, O'nun şahsiyetinin oluşmasındaki ailesinin etkisi, o dönemde aile kurumunda gördüğü meseleler, bu meseleler için önerdiği çözümler araştırılmıştır. Ayrıca Âkif, devletin ve insanın saadetini niçin aileye bağlamaktadır? Sorusunun yanıtı incelenmiştir. Özellikle "Meyhane" ve "Mahalle Kahvesi" şiirleri üzerinde durulmuştur. "Mahalle Kahvesi" şiirinde Onun "aile" konusu üzerindeki düşünceleri çok açık bir şekilde gözükmektedir. Meyhaneye ve kahveye alışan aile reislerinin durumu, kadınların ve çocukların çektiği sıkıntı bu şiirlerde manzum hikâye şeklinde anlatılmıştır.

"Toplum" bölümünde bu kavramın tanımlanması, toplumu oluşturan unsurlar, Mehmet Âkif'in toplumun yapısında gördüğü problemler, bu problemler için önerdiği çözümler araştırılmıştır. Toplumdaki din adamlarının, aydınların, siyasetçilerin, askerinin ve halkın o dönem içerisindeki durumları, olaylara karşı bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır.

İmparatorluktan, milli devlete geçiş döneminde şahsiyeti, fikirleri ve sanatıyla topluma rehber olmaya çalışan Mehmet Âkif, "Osmanlıcılık", "Türkçülük", "İslâmcılık" gibi

birçok siyasi çatışmaların olduğu bu geçiş döneminde “İslâmcılık” idealine bağlı kalarak toplumdaki meseleler için çözümler aramıştır. Onun düşüncelerini tanıyabilmek için “İslâmcılık” idealinin ne olduğunu anlamamız gerekir. İşte bu bölümde üzerinde duracağımız diğer bir nokta da onun “İslâmcılık” anlayışıdır.

Âkif, toplumun birlik ve beraberliğini “tefrika” ve “kavmiyet” gibi fikirlerin etkisiyle bozulacağını belirtmiş bu konuda halkı bilinçlendirmiştir. Âkif bu iki unsurun toplumun başlıca sorunları arasında göstermiştir.

“İnsan” bölümünde Mehmet Âkif’e göre insanda bulunması gereken özellikler nelerdir? İnsanın bu dünyadaki yeri ve anlamı nedir? Bu gibi sorulara odaklanarak Âkif’in düşünce dünyasındaki insan anlayışı araştırılmıştır.

“Sonuç” bölümünde araştırmada tespit ettiğimiz unsurların genel değerlendirilmesi yapılacak ve Mehmet Âkif’in “aile”, “toplum” ve “insan” kavramlarına neden bu kadar çok önem verdiğini açıklanacaktır.

Araştırmada, Ömer Rıza Doğrul tarafından tertip edilen “Safahat”taki şiirler esas alınmış ve araştırmadaki bölümlere yeri geldikçe bu şiirlerden alıntı yapılarak “aile”, “toplum” ve “insan” unsurları irdelenmiştir.

1.BÖLÜM: AİLE

Aile bütün diğer kurumlar içinde en eski ve en temel kurumlardan biridir. Bütün toplumlarda her insan bir aile ortamı içinde doğar ve bu ortamda ilk eğitimini alır. Toplumun temel yapı taşlarından olan aile her geçen gün önemini arttırmış ve dünya üzerindeki bütün toplumlar aile kurumunun önemini kavramışlardır. Ailenin toplumda önemli bir kurum olmasının yanında ilerleyen, gelişen toplumla birlikte aile kurumunun da bir takım değişikliklere uğramıştır.

Endüstrileşme sürecindeki toplumlarda aile kurumu nicelik olarak küçülmüş, nitelik olarak gelişmiştir. Değişime bağlı olarak, gelişmiş toplumlarda çocuk sayısı azalmış, karı kocanın dışındaki anne ve baba aileden çıkarak “çekirdek aileye” doğru gidiş olmuştur. Sanayileşme süreciyle aile karı, koca, büyükanne, dede ve çocuklardan oluşan büyük aileden, çekirdek aileye doğru geçiş yaşamıştır.

Aile kurumunda, anne rolündeki kadının da iş hayatına atılması ile aile değişime uğramıştır. Endüstri ve bilgi toplumu olan çağımızda, aile diğer kaynaklarında belirttiği gibi modern küçük aileye dönüşmüştür.

Bir araya gelen eşler ailenin ürünü olarak çocuk yaparlar. Çocuk, anne ve babadan biyolojik olarak oluşur. Çocuğun topluma uyum sağlayabilmesi için aileye yani anne ve babaya görevler düşer. Bu görevlerin başında, çocuğa kendi toplumunun kültürünü öğretmek ve çocuğa bir kişilik kazandırmaktır.

Her toplumun kendine özgü bir aile anlayışı ve biçimi vardır. Bu nedenle aile tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Ailenin en basit tanımlarından biri ana, baba ve çocuklardan oluşan aralarında kan bağı olan toplumun en küçük birimidir.

Aile, kavramının tanımlarına baktığımızda, Mehmet Şişman bu kavramı şöyle tanımlar:

“Aile, ana- baba, çocuklar ve bunların kan bağıyla bağlı bulunduğu diğer akrabalarından oluşan sosyal bir gruptur. Aile, nikâh adı verilen bir sözleşmeye dayalı olarak kurulan evlilik kurumunun bir birimidir. Aile, duygusal temeller ve değerler üzerine kurulan; sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma gibi değerlerin ve birincil ilişkilerin egemen olduğu bir yerdir” (Şişman, 2006: 48).

Veysel Sönmez’e göre aile kavramı:

“Aile, bir eğitim kurumudur. Çocuğun özgün eğitim dışındaki ilk eğitim ortamıdır. Çocuk ilk toplumsal davranışları, aile üyeleri ile etkileşim kurarak, onları taklit ederek öğrenir.

Toplumsallaşma ortamı olarak aile, çocuğun kişilik gelişiminde ilk önemli kurumdur. Aile yegâne eğitim kurumudur” (Sönmez, 2004: 99).

Fahri Fındıkoğlu’na göre aile:

“Aile, kendilerini akraba sayanların vücuda getirdiği bir cemaattir” (Fındıkoğlu,1947:314).

Ziya Gökalp’e göre aile:

“Müşterek bir vicdanı meydana getirecek en küçük birim ailedir. Aile, birbirini akraba tanıyan fertlerin heyet-i mecmuasıdır ”(Enginün, 1991:436).

Enver Özkalp’e göre aile:

“Aile birbirine kan bağı ile bağlı bireylerin oluşturdukları bir gruptur” (Özkalp,2005:131).

Anthony Giddens’e göre aile:

“Aile birbirlerine kan bağı ile bağlı ve çocukların yetiştirilmesi konusunda belli sorumlulukları olan bir gruptur” (Özkalp,2005:132).

Sayın Önal’a göre:

“Aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi manevi zenginleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan bir birimdir”(Önal,1990:2).

Görüldüğü gibi aile kavramını her araştırmacı farklı tanımlamakla birlikte kesiştikleri noktalarda mevcuttur.

Bu tanımlardan ailenin genel yani evrensel bir tanımının yapılmasının zor olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Tarihi seyir içerisinde toplum nasıl değişime uğradıysa aile kurumu da toplumla birlikte değişime uğramıştır. Fakat ailenin neslin devamı konusunda bütün araştırmacılar ortak fikir sahibi olmuşlardır. Aile tanımlarından aile kurumunun çok yönlü olduğunu ve birçok işlevinin olduğu söyleyebiliriz. Tanımların ortak noktası olarak ailenin biyolojik, psikolojik, ekonomik ve toplumun en küçük birimi olması gibi unsurları söyleyebiliriz.

Bize göre Fahri Fındıkoğlu’nun tanımı ile Âkif’in aile hakkındaki düşünceleri aynı

doğrultudadır. Âkif de aileye Fahri Fındıkoğlu'unda olduğu gibi bir “cemaat” olarak görmektedir.

Mehmet Âkif, “Mahalle Kahvesi” şiirinde aileyi şöyle tasvir eder: Sabahleyin bir kazanç için evinden çıkar, çalışır, akşam eve döner, kemâl-i izzetle oturursun. Eşin, çocukların, anan, baban kimin varsa senin etrafını sararlar.

Onun şiirinde anlattığı aile ana, baba, kadın ve çocuklardan oluşur. Ailenin sıcak bir ortam içerisinde olduğunu belirtir. Âkif aile hayatını yine bu şiirinde, “ hayat-ı aile dünyada en safalı hayat” diye nitelendirerek mutluluğun aile hayatında olduğunu anlatır.

Âkif aile hayatına bu şiirinde bir değer biçmektedir. Mutluluğun, saadetin ve huzurun kaynağı olarak aileyi gösterir.

Veysel Sönmez kendi aile tanımında da belirttiği gibi ailenin bir eğitim yuvası olduğuna, Âkif’de katılır ve şiirinde bunu şöyle izâh eder. “Bu cehalet yürümez; asra bakın asr-ı ulûm! Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum” Bu mısradan yine aileye bir değer ve görev düşmektedir. Aile kurumuna çocuklara “milli terbiyeyi” aşılama görevi verilmiştir.

Toplumda aile kurumunun birçok işlevi vardır. Ailenin işlevi hakkında Mustafa Aydın şu açıklamayı yapar:

a) “Ailenin Biyo/ Psikik İşlevleri: Hangi açıdan bakarsak bakalım insan soyunun devamı, anne baba çocuk ilişkisi olarak ifade edilebilecek bir ilgi bağına gerekli kılmalıdır. İnsanın yetişmesi bir ilgi ocağına bağlıdır, O da ailedir. Yine aile psikolojik bir tatmin ortamıdır. Aynı zamanda yalnızlığı gideren, feridin maddi moral savunmasını sağlayan bir birliktir.

b) Ekonomik İşlevi: Şüphesiz ailenin maddi ihtiyaçlarının üretimiyle ilgili görevlerinin bir kısmı, zaten toplumdaki temel bir kurum olan ekonomiye aktarılmıştır. Dorothy Smith’in deyişiyle aile doğrudan mal üretmeye de geniş kapsamlı bir hizmet sektörüdür. İnsanı mal üretimine hazırlayan süreçler ailede işlemektedir.

c) Ailenin Eğitim İşlevi: İnsan toplumsal bir varlıktır, hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için düzenli bir toplumsallaşma sürecinden geçmesi lazım. Bu süreç aile başlamaktadır. Bu konuda ailenin önemi, yuva ve kimsesizler yurdunda yetişen çocuklar üzerinde rahatlıkla görülebilir.

d) Dini İşlev: Aile gerçekten eğitim işlevine bağlı olarak toplumsal değerlerin ilk aktarıldığı yerdir. Yüzyıllar boyu bu iki kurum, toplumsal değerlerin üretilmesi, aktarımı ve denetimi konusunda el ele hareket etmişlerdir. Birer denetleme kurumu olarak bugün

de bu görevlerini yerine getirmektedirler.

e) Boş Zamanları Değerlendirme İşlevi: İnsan için dinlenme ve eğlenmenin gerçekleştiği en önemli yer ailedir. İnsanın salt bir üretim dışındaki vakti de ancak ailede vardır.

Nihayet diğerlerine bağlı olarak ailenin bir diğer önemli işlevi genel toplumsal çerçevede toplumu kontrol ve onu yeniden üretme işlevidir. Her ne kadar aile de topyekün toplumun bir parçası olarak onun baskısı altında ise de aile geri dönüşlü olarak toplumsal kontrolün en önemli mekanizmalarından birisidir”(Aydın,1997:38,39).

Âkif aile kurumunun işlevlerini şiirlerinde yeri geldikçe anlatır. Onun şiirlerinden tespit ettiğimiz, ailenin işlevleri hakkında şunları söyleyebiliriz.

A- Âkif, aileye çok önemli bir eğitim kurumu olarak bakmaktadır. Ona göre toplumdaki eğitim atağı önce aileden başlamalıdır:

“Bu cehalet yürümez; asra bakın asr-ı ulûm!

Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum” (Safahat,116)

B- Ona göre aile hayatı topluma huzur ve mutluluk getirir. Bu mutluluk neticesinde toplumun düzeni sağlanır. Toplumun da aile hayatının kıymetini bilmesi gerektiğini söylemektedir.

“Hayât-ı âile isminde bir ma’îşet var;

Sa’âdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?

Hayât-ı âile dünyada en safâlı hayat,

Fakat o âlemi bizler tanır mıyız hiç? Heyhat!” (Safahat,103)

C- Âkif, ailenin meyvesi olan çocukların eğitiminin çok önemli olduğunu belirtir. Yeni gelen nesillere toplumun unsurlarının aktarılması gerektiğini söyler. En önemli olarak üzerinde durduğu nokta milli terbiyenin çocuklara öğretilmesidir. Ona göre aile her durumda çocuğa model olmalıdır.

“Evladına sağlam bir emel mâyesi aşla.

Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”

(Safahat,108)

Ç- Ailenin önemli işlevlerinden birisi de çocuğa İslâm dinin öğretilmesidir. O dini bilgilerin küçük yaşlarda çocuğa kazandırılması gerektiğini anlatır. Âkif, dini eğitim hakkında kendi babasının nasıl bir yol izlediğini şöyle ifade eder:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir. Bu gece
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.” (Safahat, 53)

D- Âkif, manevi değerlerin çocuğa aktarılmasını çok önemli görür. Aile ile manevi değerler arasında sıkı bir bağ kurmaktadır.

“Hülâsa, aile hissiyle cümle hissiyat;
Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur.
İçinde leş taşıyan sineden ne hayr umulur?” (Safahat, 248)

E- Âkif aile kurumu üzerinde bir inkılâbın yapılması neticesinde her şeyin çökeceğini söyler. Çünkü ailenin toplumu koruyan ve bir arada tutan bir kontrolü vardır. Aile adına bir yenilik yapılması halinde ailenin toplumsal kontrol düzenini sağlayan işlevi ortadan kalkacak ve toplum bir çöküntüye girecektir.

“Biz ki her mevcudu yıktık, gagesiz bir Fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey; Aile
Lakin, Allah etmesin, bir düşse şayet ailat,
...
En kavi kollarla hatta kalkamaz imkanı yok
Ailî inkilâb olsun diyen me'yus olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sade bir... olur.
Çünkü “çıplak” inkılâbâtın rezalettir sonu...” (Safahat,198,152)

Âkif aile konusunda bir değişik yapılmasına şiddetle karşı çıkar. Çünkü ona göre aile toplumun düzenini birliğini sağlayan en önemli kurumlardan biridir. Aile inkılâp adına değişirse toplumda bir çöküntüye girer. Sonuç olarak Âkif, toplumda ailenin işlevi olarak toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, sağlıklı bir toplumun ana unsuru, insana dünyada gerçek mutluluğu tattıran yer, insanın huzuru bulunduğu yer olarak

gösterir.

Günümüzde ailenin işlevleri sürekli olarak değişmekte, aile kurum olarak yeni işlevlere sahip olmaktadır. Sanayileşmenin, bilim ve teknolojideki ilerlemenin etkileriyle aile birçok yeni işlevler kazanmakta ve bu ilerlemelerle birlikte birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Bu konuda Nihat Nirun şu açıklamaları yapar:

“Aile kurumu, fertlerine yetenek kazandırmayı, üstlenir. Sanayi toplumu, şahıslardaki yeteneklerin gelişmesine yardımcı olur ve teşvik eder. Modernleşmede ailenin değerlerindeki değişme, yenileşme ve gelişmeler yeniden sosyal bütünleşmede önemli rol oynar. Aktivist insan olarak yetiştireceğimiz ilk şahıs, aile içinde kadın olacaktır. Çünkü sosyal değişme ve gelişme sürecinde ailedeki kadının görevlerini tam anlamıyla bilmesi gerekecektir. Açık seçik olarak biliyoruz ki, bu gün aileler tüketici niteliktedir. İnsan da günümüzde tüketici ruha sahiptir. O öyle bir tüketicidir ki kendisi gibi tahripkâr tüketici ruhtaki insanları da çoğaltmaktadır. Baba otoritesi zayıflayınca ve hatta bazı ailelerde kalkınca babalık koruyuculuk nitelikleri de zayıflamıştır. Ailede anne toplayıcı olmazsa ailenin ilgi alanı aile dışına kayacaktır. Baba koruyucu anne toplayıcı olursa, çocuklar tüketici ve tahrip edici olmazlar. Çocuk suçluluğunun sebeplerinden örneklerle biliyoruz ki çocukta görülen tahripkâr davranışlar, ev veya köylerde samanlık yakmalar ve bu gibi davranışlar sanayileşmenin de etkisiyle sosyal sonuçlardandır. Ancak bu sonucu giderici güçlere aileler sahip olmasını bilmelidir. Aile farklılardan oluşan uyumlu biyo-psiko-sosyal bir birimdir. İlk zamanlar fonksiyonel yönleri ağırlıklı geniş aile bünyeleri topluluk karakterinde idi. Bu ailelerde koruyuculuk vasfı fazla idi. Çok sayıdaki çocuk geniş ailelere yük olmuyordu. Geniş ailelerde her yaşta, her aile ferdinin aile için yararlı olduğu bir gerçektir. Sosyal ve ekonomik olarak köylü ailelerinde çocuk ailesine yararlıdır. Endüstrileşme ve sonra da sanayileşme ile birlikte şehirlerde çok sayıda görülen aileler küçük bir modern bir biçime geçtikten sonra da bu modern aileler şehirleşme, arkasından modernleşen toplumun modernleşme sürecine katılmış olurlar. Şehirde modern küçük aileler modernleşme süreci içinde hayatlarını sürdürürken aynı zamanda köylerde de topluluk (cemaat) karakterine bağlı çoğu yaşlılardan oluşan aileler çiftçilik hayvancılık faaliyetlerini devam ettirirler. Fakat bunların sayıları her geçen yıl biraz daha azalmaktadır. Şehirlerde ve hatta kasabalarda aile fertleri evin dışında çalışmaktadır. İş, okul, eğlence evin dışındaki faaliyetlerdendir. Aile fonksiyonlarından çoğunu başka kurumlara devretmiş durumdadır. Başka kurumlar aileden devraldıkları fonksiyonlar ile sanayileştiriler. Kadının ekonomik faaliyetlere katıldığı, öğretim ve eğitimi arttırdığı geliştirdiği oranda ev idaresi, çocuk yetiştirmesi kararlarına da katılması gücü artmıştır. Aile çocuğuna hangi mesleği kazanmasını istiyorsa, o konuda çocuğunu davranış kazandırmaya gayret eder. Aile yuvasında mahremiyet duygu ve düşüncesi aile hayatını takviye etmeye güçlendirmeye devam etmektedir. İnsanın en önemli nitelikler deneme yapması, hür düşünmesi, tenkit etmesidir. Aile kendi mahremiyeti içinde çocuklarında var olan bu nitelikleri besler, geliştirir ve güçlendirir. Ailenin vasıflarından biri ahenkleştirici gücüdür. Bu güç aile fertlerini toplumsal tehlikelerden, zararlı hareketlerden korumaktadır. Ahengin toplumda üretilip geliştirildiği ortam aile yuvasındadır” (Nirun,1994:54,55).

Nihat Nirun’un yukarıdaki açıklamaları günümüz ailesinin sanayileşme ve modernleşme neticesinde uğradığı değişimi ve üzerine aldığı işlevleridir. Sanayileşme

ile birlikte birçok kurumda olduğu gibi aile kurumu da değişimden nasibini almıştır. Öncelikle sanayileşme ile kadın iş hayatına atılmış, kadının babanın yanında aile yönetimine katkısı artmış ve ailenin çocuğa karşı olan görevleri başka kurumlara kaymıştır. Fakat her dönemde babanın koruyuculuk vasfı ile annenin toparlayıcılık vasfı devam etmiştir.

Âkif'in yaşadığı II. Meşrutiyet dönemindeki aile yapısına baktığımızda, geleneksel aile hayatı büyük ölçüde terk edilmiş Batı medeniyetlerinin etkisi ile hızlı bir değişim yaşanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde “içtimaiyyat” toplumsal grupların yapılanmalarını inceleyen bir dal olarak ortaya çıkar.

“İttihatçıların önerdiği “milli aile” batıda ki aile modelinin bir kopyası değildir. Bu noktada ittihatçılar yerel olan kültür ile beynelmilel olan medeniyeti ayırırlar. Onlara göre aile yapısı kültürün bir parçasıdır ve yere kalmak durumundadır. Bu nedenle milli aile diğer ulusların aile modellerine uymak durumunda değildir. Gökalp'a göre Osmanlı ailesi bir kurum olarak Tanzimat döneminin başlangıcından beri ciddi bunalımlarla karşı karşıyadır. Avrupa'yı körü körüne taklit eden batıcı bazı düşünürler ulusal nitelikteki kültürü görmezlikten gelmişlerdir. Gelenekten gelmiş olanlar eski aile yapısının ve kadın erkek ilişkilerindeki değişiklikler sonucu oluşabilecek kaos korkusuyla her türlü değişikliğe karşı çıkmışlardır. Bu nedenle Mustafa Sabri, Mehmet Âkif ve Sait Halim gibi gelenekçi yazarlar hem çok eşliliği hem de örtünmeyi mahremiyeti savunmuşlardır. Gökalp'in gündeme getirdiği milli aile her iki görüşüde reddeder. Yeni Türk ailesi, Avrupa medeniyetinden devşirilen yeni kavramlarla çağdaşlaşacaktır. Ancak bu Avrupa aile modellerinin taklidi anlamına gelmeyecektir.

Gökalp ve yandaşları Türk ailesinin tüm toplumsal yapılarla birlikte kendi evrim yolunu izleyeceğine inanırlar. Ulusal kimlik arayışı içinde aile, ulus devletin nüvesi olarak görülür. Aile ahlakı ise ulusal dayanışmanın çimentosu olarak nitelenir. İttihatçıların aileyi özel alandan çıkarıp kamu alanına sokmaları yeni yapılanmakta olan ulus devlet konusundaki kaygılarından kaynaklanır.

1908 bir siyasi devrimdir. Yeni hayatı içerecek bir içtimai inkılâp ile desteklenmediği sürece başarıya ulaşamaz. İttihatçıların eşitlikçi ilkeleri ön plana çıkartan dönüşümcü söylemleri, Osmanlı feminizmine ortam hazırlar. İttihatçılar bu dönüşüm sürecini yeni bir aile modeli ile çekirdek aile ile hızlandırmayı amaçlarlar. Böyle bir ortamda yeni aile ya da milli aile önem kazanır.

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nde yeni bir kadın ve aile yaşamı anlayışını dile getirir. Osmanlı toplumu bu bağlamda köklü dönüşümlere uğrar. Dönüşümlerin fikri temelleri 1908 inkılâbı'nda gizlidir.

Hürriyet, musavat, uhuvvet feminizminde şiarıdır. Maddi ortam ise bu yıllarda gözlenen toplumsal ve nüfus bilimsel değişikliklerden kaynaklanır. Sürekli savaşılan ve erkek nüfusun kırıldığı bir dönemde kadının ön plana çıkması doğaldır”(Toprak,1993:236,237).

Zafer Toprak'ın da belirttiği gibi II. Meşrutiyet döneminde “milli aile” ittihatçıların önerdiği bir aile biçimidir. Fakat “milli aile” Âkif'in aile anlayışı içerisinde bulunun bir

aile biçimi değildir. Âkif, aileye İslâmiyet bakış açısı ile bakar. Aileyi “İslâmcılık” ideali içerisinde değerlendirir. İttihatçıların istediği aile inkılâbına Âkif tamamen karşı çıkar, milli aile anlayışı yerine, İslâmi kurallara göre kurulan aileyi savunur. Aile alanında yapılan inkılâbı çıplaklık olarak değerlendirir. Şiirinde o bu durumu şöyle ifade eder:

“Biz ki her mevcudu yıktık, gayesiz bir Fikr ile;

Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey; Aile

Lakin, Allah etmesin, bir düşse şayet ailat,

...

En kavi kollarla hatta kalkamaz imkanı yok

Ailî inkilâb olsun diyen me'yus olur;

Başka hiçbir şey kazanmaz, sade bir... olur.

Çünkü “çıplak” inkılâbâtın rezalettir sonu...” (Safahat,198,152)

Onun bu mısralarından da anlaşılacağı üzere aile kurumu hakkındaki inkılâpların hepsine şiddetle karşı çıkar.

II. Meşrutiyet döneminde ileri sürülen “yeni aile” yani milli aile anlayışı Türk kültürünün ürünü olarak algılanmaktadır. İttihatçılar bu aile anlayışını “Türkçülük” anlayışı içerisinde değerlendirirler.

II. Meşrutiyet döneminde “İslâmcılık” idealinin temsilcilerinden Âkif, aileyi ve kadını şöyle tasvir eder:

“Mesud aile, İslami esaslara göre kurulmuş bir ailedir. Erkek, çalışkan, müşfik ve merhametli, aynı zamanda da ailenin hâkimi ve idarecisi; kadın erkeğin en yakın desteği ve sevgilisi. Hayâli ve örtülü. Ve bütün aile dindar, temiz, iyi ve doğru insanlardır” (Düzdağ,2000:64).

Âkif, ailenin İslâmi ölçülere göre kurulmasını ister. Erkek ailenin hâkimi ve idarecisidir, kadınsa erkeğin sevgilisi ve ev işlerinden sorumlu bireydir.

İslâmiyet’in Türk ailesine etkisi hakkında Orhan Türkdoğan şu açıklamaları yapar:

“Türklerin İslâmiyeti kabul edişleri M.S. 8 yüzyıllar içinde başlamıştır. İslâmiyet bir dini sistem olarak Türk toplumu yapısında önemli dinamik değişmelere neden olmuştur. Bunların en önemlisi, yeni bir dini sistemin, Şamanist geleneklerle de örünmüş olan eski

dini anlayışı yerinden söküp atmasıdır. Türk aile modelinde İslamiyet'in izlerini görmemiz mümkündür. Ancak ana çizgi Türk ailesinin tarihi gelişim kimliğini sürdürmesi biçiminde yorumlanır. Nitekim Eski Türklerde rastladığımız evlilik serenomileri, aile yapısıyla alakalı gelenek ve görenekler İslâmiyet'e uyum sağlamış ve niteliklerini korumuştur. Bu oluşumda eski Türk kodlarının etkinliği önemli rol oynamıştır. Divanü Lûgati't Türk'de " il veya vilayet bırakılır, töre bırakılmaz" sözü önemli bir kural olarak benimsenmiştir"(Türkdoğan,1993,49).

Bu değerlendirmeden anlaşılan Türk toplumu İslâmiyet'i kabul etmiş fakat aile yapısındaki değişimlerinde eski kültüründeki unsurları devam ettirmiş olmasıdır. Özellikle düğünler konusunda bu eski törelerin devam etmesidir. İslâmiyet daha çok Türk ailesinde kadını etkilemiş, kadını mahremiyet altına sokmuştur.

Türklerin, İslâm normları içinde aile yapısıyla yakından alâkalı en önemli kaynak Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alâî adını verdiği eserdir. Bu eserde Osmanlı İslâm ailesi hakkında şunlar söylenmektedir:

"Kınalızâde'ye göre, bir insan şartlar uygunsuz evlenmelidir. Bundan maksat hem Muhammed ümmetinin neslinin çoğalması, hem de nefsin günah ve kötülüklerden korunmasıdır. Zira peygamber: "Çocuk doğuran kadınla evleniniz, çoğalımız. Çünkü kıyamet günü sizinle övüneceğim." Buyurmaktadır. Kınalızâde'nin aile birimi için hareket noktası Kur'an'dır. Kur'an'a göre erkekler kadınların üzerine hâkim ve galiptirler. Mutlu bir aile için kadının erkeğin idaresinden üç şeye uyması ve üç şeyden kaçınması gerekir. Bunlardan ilki kadın erkeğinden çekinmelidir. İkincisi, erkek karısına iyilik etmeli ve onun hakkına saygı göstermelidir. Kadına iyi muamele ve onun haklarına saygı göstermek birçok şeyle olur. Erkek ise o kadınla yetinip onun üzerine başka kadın veya cariye almamalıdır. Bir ahlakçı olarak Kınalızade eserinde Osmanlı toplum yapısı için geçerli evlilik biçimi için monogamy olduğunu vurgulamaktadır. Bu dönem kuşkusuz Kanuni'nin hüküm sürdüğü büyük yükseliş dönemidir. Çok kadınla evliliğin zararları hususunda Kınalızâde şu görüşü ileri sürer: Çok evliliğe özen kimselerin ekseriyetinde, evlerinde mücadele, husumet kötü yaşayış mevcuttur, aile düzeni bozuktur " (Türkdoğan,1993:51,52).

Osmanlı toplumunda aile şer'i ve örfi hukukun güvencesi altında seyir ederken Tanzimat'tan sonra bir takım değişikliklere uğramıştır. Dikkat edilecek önemli bir unsur ise Osmanlı toplumunun çok değişik milletlerden oluşmasıdır. Çok değişik milletlerden oluşan Osmanlı toplumu için standart, genel bir aileden söz etmek çok zordur. Tanzimat ailesi hakkında Ekrem Işın şu değerlendirmeyi yapar:

"Tanzimat ailesi, kapsadığı sosya- kültürel nitelikleri açısından üzerinde henüz tam bir görüş birliğine varılmayan, XIX, yüzyılda Osmanlı kurumları başında gelir. Ana hatlarıyla bu kurumun görüntüsünü şöyle çizebiliriz: İktisadi açıdan üretici değil, tüketicidir. Bu temel özelliği nedeniyle üst tabaka bürokrat tabaka içinde yet alır. Ailenin kültürel yönelimi Batı'ya doğrudur. Mekân olarak konak, yalıyı seçmiş ve bu yaşam alanı içinde kalabalık bir kadroya sahip olmuştur. Bu kadronun büyük bir kısmı ailenin gündelik hayatını sürdürebilmesi için gerekli maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan

hizmet sektörü içindedir. Aile üyeleri arasındaki ilişki geleneksel aileye oranla daha gevşektir. Bu nedenle pederşahi denetim mekanizması bir ölçüde işlemekle beraber aile üyelerinin kişisel özgürlükleri eskiye oranla daha geniş bir alana yayılmıştır. Aile içerisinde uyulması gereken davranış kalıpları henüz yeterince modernleşmemiştir. Geleneksel normlar bir ölçüde korunmakta, fakat aile bir bütün olarak kimliğini, modern dünyanın kültür malzemesiyle inşa etmeye çalışmaktadır” (Işın, 1993: 219).

Tanzimat ailesi modernleşme sürecine girmiş fakat tam anlamıyla bir modernleşme sağlayamamış eski normlarını devam ettirmiştir. Tanzimat dönemi ailesinde Batı'nın çok etkisi olmuştur. Batı tarzı bir hayat anlayışı benimsenmiştir. Batı medeniyetleri gibi yeme, içme, gezme vs. Tanzimat dönemi romanların baktığımızda bu batılı tarzda hayat anlayışını görebiliriz.

Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre"sinde Zekiye adlı şahısta yeni bir kadın tipini görmekteyiz. Bu kadın okuyan, sevdiği erkeğin peşinden cepheye giden, kısacası evden dışarı çıkan bir kadındır.

Sonuç olarak araştırmanın buraya kadar olan kısmında aile tanımları yapılmış, II. Meşrutiyet ve Tanzimat dönemindeki Türk ailesinin yaşadığı değişimler anlatılmıştır.

1.1.Mehmet Âkif Ersoy'un Ailesi

Sezai Karakoç, Mehmet Âkif'in doğumunu şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Aziz'in devrilmesinin arefe yıllarında, Balkanlar, makyavelist Batılıların elbirliğiyle, karıştırmalarıyla allak bullak olur; köy köy, şehir şehir, Osmanlıların çekilişi, Rumeli'nde bir medeniyetin yıkılışı, saadet dolu evlerin kan gölüne dönüşü, köy öğretmeni kadınların kraliçeliğe ve dağ eşkiyası çetelerin krallık ve devlet adamlığına özenişi Rus baskısının bizi boğuntudan boğuntuya sürükleyişi, Batı hilesinin İstanbul'da kazan kaynatışı, Devletin bütün yivlerinin çözülürken bir eski zaman şatosunun demir kapısından daha çok hıçkırışı... ve daha sonra neler nelerle sosyal yapının umutsuzluktan sünger gibi delik deşik olduğu o yıllarda. İmparatorluğun gözbebeği İstanbul'un kalb noktasında bir çocuk doğdu: Mehmet Âkif. İlkın Ragifken, halkın alışılmamışa olan uymazlığıyla Âkif olan Mehmet Âkif. Baba soyu Rumelili, Ana soyu Buharalı doğuş yeri Fatih. Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının bir sentezi bir çocuktur” (Karakoç,1968:8).

Osmanlı imparatorluğu, Mehmet Âkif'in doğduğu ve büyümeye başladığı yıllarda 1877'de Rusya ile 1895'de Yunanlılarla savaşa giriyor. Ruslarla yapılan savaşlar neticesinde Ruslar Yeşilköy'e kadar geliyor. Balkan savaşları ile Balkanlar Osmanlı Devleti'nin elinden çıkıyor. Bu yılları takip eden dönemlerde I. Dünya Savaşı ve

Kurtuluş Savaşları neticesinde halk perişan olmuştur. İmparatorluğunun dağılışını, elden çıkışını gören Âkif, bunlar karşısında hiçbir zaman ümidini yitirmemiştir. Bu ateşli günler onu güçlendirmiş, olgunlaştırmış kendisini milletin huzurunda görmesini sağlamıştır.

Bazı kaynaklar Âkif'in İstanbul'da değil de Bayramiç de doğduğunu yazar. Orhan Okay, bu durumu şöyle izah eder:

“Mehmet Âkif, 1873 yılının Kasım veya Aralık ayında İstanbul'un Fatih semtinde Sarıgül civarında, Sarı Nasuh sokağındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. Resmi sicil kaydı onun doğum yeri olarak o zamanki adı ile Kal'a-i Sultaniye olan Çanakkale'nin Bayramiç kasabasını göstermekteyse de, bu kayıt; babasının dini görevi dolayısıyla gittiği Bayramiç'te oğlunu nüfusa yazdırmasından kaynaklanmış olmalıdır” (Okay, 1998:8).

Ertuğrul Düzdağ, Âkif'in anne ve babasının özellikleri hakkında şu bilgileri verir:

“Mehmet Âkif'in babası Fatih medresesi müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi (1826 / 1888), annesi Emine Şerife Hanım (1836 / 1926)'dır. Babası tahsil için küçük yaşında Şuşisa'dan İstanbul'a gelmiştir. Şuşisa, Osmanlı ülkesinin Arnavutluk bölgesinde İpek Kazasına bağlı bir köydür. Tokat'ta doğan annesi aslen Buharalı bir aileye mensuptur.

Tahir Efendi, Emine Hanım'ın ikinci kocasıdır. İlk zevci ile ondan olan üç çocuk vefat etmişlerdir. Ailenin oturduğu Sarıgül'deki ev, vefat eden kocadan kalmıştır.

Tahir Efendi, Emine Hanım'ı aldığı sırada kırk beş yaşlarında bulunuyordu. Karı Kocanın Âkif'den iki yıl sonra Nuriye ismini verdikleri bir de kızları olmuştur. Âkif'in birinci Safahat'ta ölümünü nazm ettiği ' Selma', bu hemşiresinin kızıdır.

Âlim ve Nakşibendî tarikatına mensup dindar bir zât olan Tahir Efendi medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine 'Temiz' lakabı verilmiş ve İpekli Temiz Tahir Efendi diye anılmıştır. Annesi de hassas ve dindar bir hanım olan Mehmet Âkif, “Çocukluğumda, evet, bahtiyar idim cidden” “Harîm-i ailenin farkı yoktu cennetten” mısralarıyla ifade ettiği bir muhit içinde büyümüştür”(Düzdağ, 2005:24).

İman dolu bir aile ortamında büyüyen şair, bu aileden aldığı eğitim, terbiye ve inançla sağlam bir kişilik oluşturmuştur.

Âkif'in hayatı ve kendi yakın çevresi ile ilgili bilgileri onun samimi arkadaşı olan Nevzad Ayasbeyoğlu'na Âkif şöyle anlatır:

“Babam İpekli Tahir Efendi merhumdur. Kendisi İpek'in Suşisa köyündendir. Tahir Efendi'nin babası Nurettin Ağa'dır. Nurettin Ağa ümmidir. Halis bir Arnavut'tur. Tahir Efendi Fatih Müderrisi ve mucizlerindedir. Biraz İpek'te okumuş, sonra İstanbul'a gelmiş Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi'den ders görmüş ve icazet almış. Annem, Hacce Emine Şerife Hanım'dır. Onun babası Buharalı Mehmet Efendi'dir. Anasının adını hatırlamıyorum. Bundan 100-150 sene kadar evvel Buhara'dan Anadolu'ya Hâkim Hacı Baba isminde biri geliyor. Boyabad'da evleniyor, sonra karısını alıp, Tokat'a gidiyor.

Benim annemin annesi Tokat'ta dünyaya geliyor. Annemin annesi, Buhara'dan gelen tacir Mehmet Efendi'ye varıyor. Annem bu izdivacın mahsulüdür. Bu suretle annem hem baba tarafından, hem de ana tarafından Buharalı'dır. Annem Anadolu'da doğmuş ve büyümüştür. Annem çok hassas bir kadındı. Babam da öyleydi. Şiir söylemezdi, fakat şiir ve inşaaya âşıktı. Soyumda şair olup olmadığını bilmiyorum. İlk tahsile Fatih civarında Emir Buhari mahalle mektebinde ve dört yaşında başladım. Burada iki sene kadar okudum. Fatih'te iptidâî mektebinde ilk tahsile devam ettim. Bu, Maarif Nezareti'ne bağlı resmi bir mektebti. Birçok hocaları vardı. Hem bu mektebe gidiyor, hem de pederim bana yavaş yavaş Arapça okutuyordu. Bu mektebe üç sene devam ederek o zamanın programına göre ders gördük.

Fatih Merkez Rüştüyesi'ndeki hocalarımdan hatırladıklarım, başmuallim Hoca Süleyman Efendi, ikinci muallim Mustafa Efendi, üçüncü muallim Hafız Osman Efendi. Bunlardan Süleyman Efendi Arnavut, Mustafa Efendi Anadolu idi. Osman Efendi sarı sakallı bir zattı. Diğer hocalar seyyar idiler. Bu seyyar hocaların en mühimi, son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendi'dir. Hoca Kadri Efendi. Abdülhamit devrinin hürriyetperver şahsiyetlerindedir. O devirde evvela Mısır'a kaçtı. Orada Kanun-i Esasi gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Paris'de Umumî Harbin ortalarına doğru yaşadı. İlmen ve ahlâken çok yüksek bir zat idi. Aslen Hersekli'dir. İngiliz Kerim Efendi'den, - Hoca Tahsin Efendi'den okumuş, Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli, Fransızca da öğrenmişti. Bu zat, lisan itibariyle üzerimde çok müessir olmuştur. O kadar yüksek bir adamın alelâde nasihati bile te'sir yapar. Mektepte okunan Farsî ile iktifa etmezdim. Fatih camiinde, ikindiden sonra, Hafız Divanı gibi, Gülistan gibi, Mesnevi gibi muhalledâtı okutan Es'ad Dedeye devam ederdim. İlk okuduğum şiir kitabı Fuzulî'nin Leylâ vü Mecnun'u olmuştur.

İlk dini terbiyemi veren, ev ve mahalle, iptidâî, rüşdî tahsilde aldığım telkinler olmuştur. Bilhassa evin bu husustaki te'siri büyüktür. Annem çok âbid ve zâhid bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dini salâbetleri vardı. Annemin tarikata intisabı yoktu. Babam, bana tasavvuf telkininde bulunmamıştır.

Emrullah Efendi'nin sohbetlerinden çok istifade ettim. Baytar Miralay İbrahim Bey de sohbetinden müstefid olduğum zatlardan biridir. İlk şiirlerimde bir kaç şairi kendime numune aldım. Evvelâ Ziya Paşa gelir, Naci'nin nazmı da pek hoşuma gitti. Kemâl'den, Hâmid'den de fikren çok müstefid oldum. Zannediyorum ki, okuduğum Şark ve Garb muhalledâtı içinde Sâdi'nin eserleri kadar üzerimde hiçbiri müessir olmamıştır. Fransız şairlerinden Hügo, Lamartine ile klâsiklerle çok uğraştım. Dode ile Zola'yı fazlaca okudum" (Ayas,1939:515).

Mehmet Âkif'in, anlattıklarından çıkarılacak sonuç, Onun şahsiyetinin oluşmasında birçok kişinin tesiri olmasıdır. Bu birçok kişiden babasının ve Sâdi'nin tesiri oldukça fazladır. Âkif'in şiirlerine baktığımızda sevdiği yazar ve şairlere sık sık yer verdiğini görürüz. Sa'dî, Fuzulî, Lamartine, Zola gibi isimleri şiirlerinde ve nesirlerinde anar. Bu isimlerin Âkif'in sanat anlayışına çok büyük katkıları olmuştur.

Fevziye A. Tansel, Âkif'deki Sa'dî tesirini şöyle anlatır:

"Mehmet Âkif'in Sâdi'ye karşı duyduğu bu şahsî temayülde, yaşadığı devre hakim olan edebî cereyanların tesiri olduğu muhakkaktır. Bilhassa 1895 yılından sonra, Edebiyat-ı Cedidecilerin, Batı tesirini, Tanzimatçılara göre daha fazla hissetmelerinin sonucu olarak,

edebiyatımızda realist eserlere çok rastlanmaktadır. Toplum hayatında görülen olumsuzlukları, beşerî zaafı ortaya koyan manzum hikâyeler yazmak moda olmuştur. Servet-i Fünûncuların, Fransız şâirlerinin bu türlü yazılarını örnek alarak, sosyal–manzum hikâyeler yazdıkları bu yıllarda, Mehmet Akif, yaşadığı çevre, gördüğü tahsil, aldığı eğitim gereği, aynı hususiyetlerin, Sa’dî’nin hikâyelerinde de bulunduğunu sezmiştir. İşte bu yüzden, onun, Servet-i Fünûn’daki ilk yazılarını, Bedâiyü’l-Acem genel başlıklı, özellikle Sa’dî’nin Bûstân’ından yaptığı tercümeleşer teşkil eder” (Tansel: 1991:10).

Âkif’in de yukarıda belirttiği gibi ilk dini eğitimini ailesi tarafından almıştır. Annesi ve babası Âkif’i manevi bir ortam içerisinde büyütmüş, bu manevi ortam onda “samimiyeti” kazandırmıştır. Şiirlerinde dile getirdiği duygu ve düşüncelerinde bu samimiyeti herkes tarafından görülecektir. Âkif, “Safahat”ın ilk sayfasında, yazdıklarının hüneri olarak samimiyetini gösterir. Açık bir şekilde samimi olduğunu dile getiren şair tasannu bilmediğini de anlatmaktadır. İşte o bu samimiyeti ailesinden kazanmıştır.

“Bana sor sevgili kârî, sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş’ârım:
Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu bilirim, çünkü ne san’atkârım.”

Ailesinin ve doğduğu yerin Âkif üzerindeki etkisini Sezai Karakoç şöyle anlatır:

“Çağ güç, çetin bir çağ, bir batış çağı. Anne çizgisi, duyarlığı, sağduyuyu, kendini bir ülküye adayışı, şairliği getirecek; baba çizgisi, ataklığı, savaşkanlığı, yılmaz ve her vuruşmada daha çelikleşen bir savaş adamını, gözüpekliği, korkmazlığı, ürkmeliği dönmezliği, umutsuzluğu sürekli olarak düşünmemeyi getirecektir. Doğuş yeri ise, ümüslü ve verimli bir topraktır ki tabiatla nice saçılıp da kaybolan iyi tohumların bir gramı bile ihmal etmez, değerlendirir ve yemişlendirir. Onu gökten bile kıskanmaz. Tam bir anne gibi büyütür, kucağında yetiştirir ve sonra göğe doğru salıverir. O, daima toprağa bağlı ve toprağın ta derinliklerine işlemiş, yapraklı ve çiçekli, dallı ve budaklı gövdesiyle göğü tutmuş bir ağaç gibi, Kur’an’da güzel sözün benzetildiği o muhteşem ağaç gibidir artık. Fatih semti, İstanbul’un içinde ikinci bir İstanbul’dur. Yüzde yüz Fatih şehridir. Fatih cami, İslam-Türk kültürünün bu ölmez abidesinin çevresinde halka halka Fatih Medreseleri ve semti, en saf Müslüman Türk heyecanının ördüğü bir toplumdur. Yüzyıllar boyunca, devletin her başarısı burada en gurursuz ve en vekarlı sevinçlerle kutlanmış, bayramlarla donanmış, ana fethin bir seri uzantısı fetih haberleri geldikçe bu cami, bu medreseler ve bu semtte temiz yüreklerin dindar sesleri ve duaları, hamdleri göklere yükselmiştir” (Karakoç,1968:10).

Karakoç, Âkif’in doğum yerinin onu nasıl beslediğine dikkat çekmiştir. Fatih semti, Türk İslâm kültürünün oluşturduğu bir semttir. Âkif’in böyle bir semtte yetişmesi ona birçok özellikler kazandırmıştır. Bu özelliklerin başında samimiyet ve inanç gelir.

Âkif, “Fatih Câmii”, şiirinde babası ve çocukluğunu hakkındaki şu bilgileri verir:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir. Bu gece
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyuverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!
Hayal otuz sene evvelki hali pîşimden
Geçerdi, başladım artık yanımda görmeye ben:
Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyadece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılır edeple namaz;
Yanında küçücek kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.
İmamesinde fesin bağlı sade bir boncuk!
Sarık hemen bozulur. Şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misali dalgalanır!
Koşar koşar duramaz; âkıbet denir âmîn
Namaz biter. O zaman kalkarak o pir-i güzîn
Alır çocukları, oğlan fener çeker önde.
Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde
Derin bir uykuya...”(Safahat,8,9)

Âkif, babasının kendisine karşı olan tutumunu bu mısralarla ifade eder. Sıcak ve sevecen baba tavrı çocuklarının üzerinde olumlu bir hava yaratarak onların dinini sevmesine yardımcı olacaktır. Tahir Efendi, çocuklarını Fatih Camisine götürmesinin amacı çocukların buradaki manevi atmosferi teneffüs etmelerini sağlamak istemesidir. Tahir Efendi'nin bu davranışı çocuklarına maneviyat eğitimi vererek dini yaşayarak çocuklarını eğitmektedir.

Kuntay, Âkif'in babası hakkında şunları söyler:

“Hoca Tahir Efendi erkenden kalkar, çocuklarını (Akif ve kızkardeşi Nuriye) kendi

eliyle yıkar, kızının saçlarını tarar, pişirdiği salepleri içirerek onları mekteplerine gönderirdi... Çocuklarını bir kere bile dövmemişti” (Kuntay,1997:12).

Ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiren baba ileride de çocuklarının da bu anlayışa sahip olacağını bilir. Tahir Efendi'nin bu özelliği çocuklarıyla yakından ilgilenen bir baba imajını vermektedir.

Âkif'in yetişmesinde doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği mahallesinin de önemli katkıları olmuştur:

“Mehmet Âkif'in yetişmesinde önemli bir etken de mahalledir. Osmanlı kültürü, insan eğitiminin bu yönünü iyi bildiğinden, aile intizamı içinde bir mahalle sistemi kurmuştur. Mahalle manevi açıdan olduğu kadar, mimari yönden de çocuğun dürüst yetişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Genellikle çeşme, sebil, park ve bahçelerle süslenen sokaklar, ortasında büyük bir cami bulunan meydanlarda birleşirler. Böylece çocuk daha sokağa çıkar çıkmaz; oyunla beraber temizliği, itaatle beraber ibadeti öğrenerek, hayatı boyunca ruhunu bu değerlerle süsleyecektir. Çünkü eğitimde aile, mahalle, okul bütünlüğü, ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Onun için, her baba gibi Tahir Efendi de, tahsiline önem verdiği oğlunu hiç endişe duymadan mahalleye bırakabilirdi. İşte Âkif de başkasından öğreneceği çok şeyi, bu içtimai müessesenin intizamlı işleyişi sayesinde sokakta öğrendi” (Yaşar,1985: 10).

Sonuç olarak Âkif'in şahsiyetinin oluşmasında ailesinin ve yetiştiği çevrenin çok büyük katkıları olmuştur. Âkif hem ailesinden hem de yetiştiği çevreden çok şey öğrenmiştir.

1.2.Ailenin Toplumdaki Yeri ve Önemi:

Âkif, toplumdaki ailenin yeri ve önemini “Mahalle Kahvesi” ve “Meyhane” adlı şiirlerinde açıklamaktadır. Aile hayatı ve aile hayatının getirdiği mutluluğu, kahvelerde boş boş oturan zavallı insanlara seslenerek açıklamaktadır. Âkif'e göre mutluluk aile hayatında vardır. O, aile hayatını geçim yuvası, gerçek mutluluğun tadıldığı yer, saygı ve sevginin hâkim olduğu bir ortam olarak görmektedir.

Âkif, “Mahalle Kahvesi” şiirinde aile hayatıyla ilgili olarak şunları söyler:

“Hayât-ı âile isminde bir ma'îşet var;
Sa'âdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyada en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız hiç? Heyhat!

Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i hizmetle;
Karın, çocukların, annen baban kimin varsa,
Dolaşsalar, seni kat kat bu hâleler sarsa;
Saray-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın nedîme-i ruhun; çocukların ruhun;
Anan, baban birer âgûş-i ilticâ-yı masûn” (Safahat,103)

Âkif bu mısralarında bir aile tipini çiziyor. Bu aile tipi çekirdek aile biçimine benzemekle birlikte, aile reisi çalışır, helâlinden para kazanıp, eve döndüğünde eşi, çocukları sevgi saygı içinde onu sararsa, o zaman evin cennet yuvasını andıran bir huzur ortamına döneceğini anlatmaktadır. Âkif burada aile bireylerine düşen görevleri de belirtmektedir. Âkif’in anlattığı aile tipinde, erkek yuvanın reisi, kadın onun hayat arkadaşı, can yoldaşı, çocuklar yuvanın meyvesi yaşlı anne ve babalar da korunacak tecrübeli insanlar olarak gösterilir.

“Sıkıldın öyle mi! Lâkin biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vâsi’ gelir bu dar çenber.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyurun işte bir kahve:
Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma, pis bir eşik.
Şu gördüğün yer için ne söylense caiz;
Ahırla farkı: O yemliklidir, bu yemliksiz!
Zemini yüz sene evvel döşenme malta imiş...
“İmişle”le söylüyorum. Çünkü anlamak uzun iş,
O bir karış kirin altında hangi ma’den var?
Tavan açık kuka renginde; Sağlı sollu duvar,
Maun cilasına batmış tütünle nargileden;
Duman ocak gibi çıkmakta çünkü her lüleden
Dikilmiş ortaya boynundan üstü az koyu al,
Vücudu kapkara, leylek bacaklı bir mangal”(Safahat,104)

Âkif, şiirinde aile kurumunun baş düşmanı olarak kahvehaneleri gösterir. Mahalle kahvesini, “tembellik yuvası” milletin ölmeden tutulduğu bir yemliksiz ahıra benzetir. O, mahalle kahvelerinin aile hayatına onarılmaz darbeler vurduğunu söyler. Kahveye alışan aile reisi yuvasına ekmek götürmeyi ihmal eder. “ Mahalle kahvesi Şark’ın hârim-i katilidir.” diyerek bu mekânı katile benzetir. Kahvehaneler aile reisini ailesinden uzaklaştırarak zamanını bu yerlerde boş işlerle geçirmesine neden olur ve bunun neticesinde ailevi felaketler meydana gelir.

“Kenarda, peykelerin alt başında bir kirli
Tomar sürükleniyor, bir yatak ki besbelli
...
Duvarda eski ocaklar kadar geniş bir oyuk
İçinde camlı dolap var ya, raflarında ne yok!
Birinci katta sülük beslenen büyük bir kavanoz
İkinci katta bütün kerpetenler, usturalar...
Demek ki kahveci hem diş tabibi, hem perukâr
...
Duvarda türlü resimler: Alındı Çamlıbeli,
...
Oturmadan içi yağ bağlamış bodur masanın
Yayılmış üstüne birçok kâğıt ki oynayanın
Elinde yağlı meşin zanneder görünce adam.
Ya tavanın kiri, kabil değildir, anlatamam.
Harita-vâri açılmış en orta yerde dama
Beyaz mı taşları, yâhud siyah mı hiç sorma”(Safahat,104)

Yukarıdaki mısralarda Âkif halkın bilinçlenmesi için mahalle kahvelerindeki ortamı doğrudan anlatmaktadır. Mahalle Kahvesi’nde gördüğü şeyleri olduğu gibi aktararak mahalle kahvesinin nasıl bir yer olduğunu tanıtmak ister. Yozlaşmayı, miskinleşmeyi önlemek için kahvelerin olumsuzluklarını anlatır.

“Dilenci şekline girmiş bu sinsi cânîler,
Bu, gündüz bile yol vermeyen, harâmiler,

Adımda bir, dikilir, azminin, gelir, önüne...

Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe!

...

Külâhlı, fesli dizilmiş yığın yığın çehre:

Nasîb-i fikr ü zekâdan birinde yok gölge;

Duyulmamış bu beyinlerde his denen meleke!

Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?

Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!”(Safahat,104)

Kahvehaneler, buradaki insanlara bu yerin verdiği miskinlikten dolayı yozlaştırmakta, düşünceyi öldürmektedir. Âkif toplumu fakirleştiren bu yerlere her zaman karşı durmuş ve şiirinde canı, katil, azmin önüne dikilen yer, emeğin olmadığı bir yer olarak değerlendirmiştir. Bu kahvehanelerin bir an önce kapanmasını istemektedir.

Bu mekânlar insanlardaki çalışma ruhunu öldüren, beyinlerini örümcekleştiren, aileleri felakete götüren yerler olarak Âkif tarafından topluma duyurulmaktadır.

Âkif, asıl vermek istediği mesajı şiirinin sonunda, tavana yuva yapmış kırlangıçlar ile vermektedir.

“Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,

Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:

Ya sizin bir yuvanız yok mu? Diyor anlaşılan,

Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar...”

Bu mısralar insanı düşünmeye sevk etmesi açısından çok önemlidir. Aile hayatına bağlılığın simgesi olarak kırlangıç yuvasını vermektedir. Âkif, kuşların bile bir yuvaya sahip olmanın önemini anlayıp dişili erkekli çalıştıklarını söyleyerek, kahvehanelerde boş boş oturanlara ders vermektedir.

Âkif, zaman içerisinde kahvehanelerin değişime uğradığını bilir, eskiden kıraathane olarak bilinen, okuma yerleri olan bu mekânlar dönüşüme uğrayarak boş boş oturlan yerler haline gelir. Türk toplumunda kahvelerin eski fonksiyonuna bakacak olursak:

“Kahvehanelerin ilk çıkışları göz önüne getirilirse toplumun onu niçin benimsediği anlaşılabilir. Osmanlı ülkesinde ilk kahveler camilerin yanında açılmış ve sosyal işlevleri olan imaret kahveleridir. Namaz vakitleri arasındaki boşluğu insanlar kahvelerde doldurmuş, küçük kulübeler biçiminde olan bu yerlerde çay içip sohbet etmişlerdir.

Bunların bir kısmı kıraathane şekline dönüşmüş, buralarda akşamla yatsı arasında hamzaname türünden kitaplar okunmuştur”(Aydoğan, 1997:92).

Eski haliyle kitap okunan yerler olan mahalle kahveleri zaman içerisinde bu işlevini yitirerek çay içilip dedikodu yapılan yerler haline gelir.

İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğundaki kaybolan mahalle ortamını şöyle anlatır:

“İstanbul’un, klasik İstanbullu diyebileceğimiz İstanbul kültürünü besleyen mahalleleri genelde bu şehrin Sultanahmet, Vezneciler, Süleymaniye, Fatih Çarşambası, Edirnekapı’ya kadar olan ucu ve oradan biraz Balat’a, Fener’e inen kısmı ve tabii ki Marmara tarafında da sur boyu sürüp giden kesimindeydi. Mahallelerde birkaç asır önce ve geçen asırda insanlar ekonomik durumlarına göre değil kendi ait oldukları içtimai sektöre göre otururlardı; yani saygın şehrin orta mahallelerinde hiç gayrimüslim yoktu. Bugün mahallenin kaybolan tarafı şudur: Mahalle halkı birbirini tanırdı, hem de çok iyi tanırdı. Mahalleye yerleşmek için mahalle sakinlerinin rızası ve kefaleti lazımdı. Size birisi kefil olacak ki oraya yerleşebilirsiniz” (Ortaylı, 2006:105,106).

Âkif de İlber Ortaylı’nın anlattığı bir mahalle ortamında yetişmiştir ve zamanla bu mahallelerdeki sıcaklığın, samimiyetin kaybolduğunu görmüştür. Âkif, Osmanlı sosyal hayatında ortak bir kültürün ürünü olan cami, hamam, mektep, sebil gibi işlevleri olan mahalle yapısının kaybolmasını istemez. Bu eski mahalle yapısının korunması gerektiğini şiirleri vasıtasıyla dile getirir.

Âkif’in aileyle ilgili düşüncelerini anlattığı bir başka şiiri de “ Meyhane” şiiridir. Âkif’in bu şiirine baktığımızda bir aile faciasıyla karşılaşmaktayız. Şair, bu şiirindeki mısralarında ailenin başından geçen korkunç bir olayı manzum bir hikâye şeklinde anlatmaktadır.

Âkif aileyi yıpratın olayları şiirleri vasıtasıyla göz önüne çıkarır ve toplumun bundan ders olmasını ister.

Âkif bu olayı, meyhane köşelerinde kocasını aramaya gelen kadının ağzından anlatır. Koca, meyhaneye alışmış her gün sarhoş bir şekilde gezmektedir. Meyhaneye alışın bu koca alışkanlığından dolayı evini terk etmiştir. Meyhanenin kölesi olmuştur. Sarhoş kocanın bir oğlu ve bir kızı vardır. Kadın kocasını evine götürmek için mahalleden yaşlı bir adamla meyhaneye gelir. Meyhane kapısının önüne dikilen kadın evliliklerinin ilk gününden başlayarak ailesini ve başından geçen olayları anlatır. Kadının babası evinin bütün eşyalarını almıştır. Fakat koca zamanla içkiye para yetiştiremeyerek evindeki eşyaları bile satmaya başlar. Aile reisi parayı içkiye yatırdığı için oğlu okula para

götüremez ve okuldan atılma durumuna gelir. Gelinlik çağa gelen kızı da babanın bu kötü alışkanlığından dolayı, toplum tarafından dışlanarak evde kalmıştır. Kısacası aile mutluluğu babanın meyhaneye alışmasıyla sona erer. Ailede maddi ve manevi sıkıntılar çoğalmış kadın isyan etme noktasına gelmiştir.

“Hurûşan bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenârından;
Girîzan rûh-i ulviyyet harîminden, civârından.
Çıkar bin nâle-i nevmîd hâk-i ra’şe-dârından,
İner bin zulmet-i makber fezâ-yı şeb-nisârından.
Gelir feryâdlar ebkem duran her seng-i zârından:
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezârından,
Dehân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş cidârından!
Çöker bir dûd-i mâtem titreyen kandîl-i târından:
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gûyâ gubârından!
Giren bir kerre nâdimdir hayât-ı müsteârından;
Çıkan âvâredir artık cihânın kâr ü bârından.”(Safahat,32)

Meyhane şiirinin ilk on bir mısrasında Âkif’in meyhaneyi nasıl gördüğü anlatılmaktadır. Âkif, meyhanenin içinde ve dışında aşağılık rüzgârlarının estiğini söyler. “Rûh-i ulviyyet” meyhanenin olduğu yerden kaçışmaktadır. Meyhaneden ümitsizlik iniltileri çıkar, karanlık saçan havasından mezar karanlığı inmektedir. Yıkılan aileler mezardan çıkmış gibi meyhane duvarlarında inlemektedir. Titreyen kandilin ışığı karanlığı dağıtmaya yetmez. Âkif, meyhaneyi bu şekilde tasvir ettikten sonra meyhanenin insan üzerinde bıraktığı etkiyi de aşağıdaki mısralarda şöyle anlatır:

“Dökülmüş âb-rûlar bâde-i pesmande hâlinde...
Emel bir münkesir peymânedir saff-ı niâlinde!
Boğulmuş rûh-i insanî şarâbın mevc-i âlinde.
Nümâyan mel’anet sâkîsinin çirkin cemâlinde!
Ne mâzî var, ne âtî, bak şu ayyâşın hayâlinde...
Tutup bir zehr-i âteşnâk dest-i bî-mecâlinde,
Zevâl-i ömrü bekler hem şebâbın tâ kemâlinde!
Merâret intibâ’ etmiş cebîn-i infîâlinde...”

Derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melâlinde
Odur ancak hüveydâ ser-nüvişt-i bî-meâlinde,
Müebbed bir de nisyan nazra-i sengîn-i lâlinde.”(Safahat,32)

Meyhaneye alışan insan şarabın etkisiyle insanî ruhunu kaybetmektedir. Akıl ve iradesini kaybetmiştir. Bu mekânın vermiş olduğu tesir ile insanlığını kişiliğini yitirmektedir. Meyhaneye giren insanda ne gelecek kaygısı ne geçmiş kaygısı ne de Allah korkusu vardır. Şarabın etkisi ile insan avare avare dolaşan kimliğini yitiren bir varlığa döner. Şiirin ilk iki 11’liğinde sefil, sarhoş bir insan tipi anlatılmaktadır. Bu tip maneviyatını kaybetmiş, utanma duygusunu yitirmiş, insanlık özünü şarabın içine gömmüş bir tiptir.

“Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne.” (Safahat,33)

Mısralarıyla bir geçiş yaparak asıl anlatmak istediği hikâyeye geçer. Âkif’in şiirlerinde sık sık karşılaşacağımız bu teknik konuya geçmeden önce hikâyenin anlatılacağı zemini hazırlamasıdır. Bu geçişler bazen “sokak sokak gezdim”, “buyurun size işte bir kahve” şeklinde bir davetiye çıkarır.

“Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân;
İçinde bir masa yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.
Sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle,
Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra tezgâhlık
Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.
Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lamba...
Önünde bir küme: fes, takke, hırka, salta, aba
Kımıldanıp duruyorken, sefil bir sohbet,
Bu isli zulmete vermekte büsbütün vahşet.” (Safahat,33)

Âkif, “ Mahalle Kahvesi” şiirinde de olduğu gibi önce topluma meyhaneyi anlatır. Bu mısralar ile şair, insanları meyhane ile baş başa bırakır. Tasvirlerle, meyhaneyi ne kadar kötü bir yer olduğunu halka gösterir. Yetiş, Âkif’in tasvirleri hakkında şu tespitlerde bulunur:

“Edebî eserde tasvir, anlatılmak isteneni daha canlı ve çarpıcı hale getirir. Bunun için de edipler tasvire önem verirler. Mehmet Âkif’in şiirlerinde tasvir önemli bir yer tutar. O, edebiyatla ilgili yazılarından birini tasvire ayırır. Tasviri, gözümüzle görebildiğimiz mahsusatı bize gösterebilecek yahut hariçte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek olan bir meleke diye tarif eden Âkif, burada iki noktaya dikkati çeker. Tabii tasvirin bir meleke olup olmadığını tartışmayacağım. Görülüyor ki tasvirde aranan var olanı, görülebileni olduğu gibi göstermektir. Bunu edip, daha genel bir ifadeyle tasviri yapan görür. Okuyucu onu göremez. Ama yapılan tasvir sayesinde görmüş gibi olur. İkincisi ise var olmayan yani gözle görülmeyen ama duyulan hisleri, hislenmeleri tasvir etmek, anlatmaktır. Demek ki tasvir sadece var olanı, bir manzarayı, objeyi değil duygu ve düşünceleri, uygulanmaları da canlandıracaktır” (Yetiş, 2006:109).

Canı sıkılan Âkif, sokak sokak dolaşırken han kılıklı bir meyhaneye karşı karşıya kalır. Meyhanenin karşısına dikilen şair burada aile kurumuna zarar veren kahvehanelerin yanında meyhaneye de parmak basacaktır. Bu şiirle halka, meyhanenin aileye ve topluma verdiği zararı ibret alınacak bir ders şeklinde anlatır. Meyhane han kılıklı, karanlık, basık tavanlı, sefil, hurdası çıkan eski sedirler, paslanmış tepsiler, isli bir kandilin altındaki sefil bir sohbet gibi sıfatlarla şiirde anlatılmaktadır. Çok gidilip görülecek hoş bir yer değildir. Zaten isli lamba havaya vahşet yaymakta ve bu vahşetin içinde insanlar sefil bir şekilde sohbet etmektedirler.

“- Kuzum Dimitri, bu aksam biraz ziyâdece ver...

- Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?

- Çizersin...

- Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!

Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu...

- Hele!

- Bizim peşin paramız... Almadın mı dün kuruşu?

- Ayol tükendi mezem... Bari koy biraz turşu.

Arattı kendini ustan... Dinince dinlersin!

- Hasan be, sende nasıl nazlı nazlı söylersin!

Nedir o türkü... Aman başka yok mu?... Hah, söyle!

- Ömer, ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
- Nevâzil olmuşum, Ahmed, bırak sesim yok hiç...
- Sesin mi yok? Açılır şimdi: bir imam suyu iç!
- Yarın ne iştesin Osman?
- Ne işteyim... Burada!
- Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?
- O kim gelen?
- Baba Arif.
- Sakallı, gel bakalım...

Yanaş.

- Selamünaleyküm.
- Otur biraz çakalım...
- Dimitri, hey parasız geldi sanma, işte para!
- Ey anladık a kuzum...
- Sar be yoldaşım cıgara...
- Aman bizim Baba Ârif susuz musuz içiyor!
- Onun bi dalgası olmak gerek: tünel geçiyor.
- Moruk, kaçınıcı kadeh? Şimdıcik sızarsın ha!
- Sızarsa mis gibi yer, yatmamış adam değil a.”(Safahat,35)

Âkif, yukarıdaki mısralarda, meyhanede bulunan insanların konuşmalarını vermektedir. İçki dağıtan Dimitri, bunun yanında şarkı söyleyen Hasan ve Ömer vardır. Bu üç şahsiyet birbirinin aynısıdır. Vakitlerini hep meyhanede geçiren işi ve evi unutmuş tiplerdir. Konuşmalarında geçen “sakallı gel”, “moruk” gibi ifadeler bu tiplerin kişilikleri hakkında bize bilgi vermektedir. Bu konuşmalardan onların saygılarını yitirdiklerini ve ahlaktan nasiplerini alamadıklarını görmekteyiz. Âkif, burada meyhaneye giden insanları canlı bir şekilde topluma göstererek meyhanenin insanlar üzerindeki etkisini, yıkıcılığını anlatır.

“Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızışmıştı,
Ağız, burun hele sesler bütün karışmıştı;
Dikildi ağzına baktım, açık duran kapının,
Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın.

Beş on dakika süren bir düşünceden sonra,
Kadın da girdi o zulmet-serâ-yi menfûra.
Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-i hicâb,
Vücûdu ra'ş'e-i nâçâr-ı ye's içinde harâb,
Teveccüh eyleyerek sonradan gelen babaya:
-Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakın düşünme çocuklar acep ne yer evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa!
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!
O tahtalar, çamaşırlar da geçti, yok hâlim...
Ayakta sallanışım zorlanır Hudâ âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
Çeyiz çimenle donatmıştı beybabam evini.
Ne oldu şimdi o eşyâ? Satıp kumarda yedin!
Evet, kumarda yedin, hem de Karşılar'da yedin!
Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki? Soran
“Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!” (Safahat,36)

Bu mısralarda aile reisinin meyhaneye alışması neticesinde, ailenin içine düştüğü durum anlatılmaktadır. Kadın her şeyi göze alarak meyhaneye gelir kocasına durumu anlatır kendi haline acır, kocasına yalvarır fakat kocası yoldan çıkmıştır. Toplum, kadını ve çocuklarını babanın kötü alışkanlığından dolayı dışlamaktadır. Kızı evlilik çağına gelmiştir fakat sarhoş bir babanın kızı olduğu için kimse onu almaz. Sarhoş koca vaktini hep meyhanede geçirmekte ve ailesinin içine düştüğü durumu görememektedir.

“Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...

Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.

Efendiler, ağalar, siz de bir nasîhat edin,

Sizin belki var evlâdınız...

- Hasan, ne dedin?

- Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâ!

- Benimki çok daha fazlaydı.

- Etme!

- Elbet ya!

Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?

- Kadın lâkırdsı girmez kulağıma zâti benim.

Senin kadın dediğin âdetâ pabuç gibidir:

Biraz vakti taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;

Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi;

Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!

Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:

- Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun!

- Ben anladım işi, sen komşu, iyice sarhoşsun;

Ayılıtınız şunu yahut!

- ilişmeyin!

- Bırakın!

Herif ayıldı mı, bilmem, düşüp bayıldı kadın!”(Safahat,37)

Âkif, “Meyhane” şiirinde meyhanenin aileye verdiği zararları açık bir şekilde göstermektedir. Toplum, ibretlik bir aile faciasını anlatarak insanların bu şiirden ailenin korunması ve saygı duyulması gerektiği mesajını almasını ister. Meyhane ve Mahalle Kahvesi şiirlerinde kadın, çocuk, anne, ihtiyar gibi aile fertlerinin kahvehaneler ve meyhaneler karşısında onların içine düştüğü kötü durumu görmekteyiz.

Âkif, “Meyhane, Mahalle Kahvesi” şiirleriyle aile kurumunun toplumun temeli olduğunu belirterek, ailelerdeki faciaların toplumu da etkileyeceğini açıklamaya

çalışmıştır.

Âkif, toplumda ailenin önemini toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, sağlıklı bir toplum oluşturan, insanın dünyada gerçek mutluluğu tattığı, huzuru bulduğu her zaman korunması gereken bir kurum olarak anlatmaktadır. Sonuç olarak ailenin toplumdaki yeri ve önemini de şöyle sıralayabiliriz:

İnsan neslinin devamını sağlar.

Bireylerin temel gereksinimlerini sağlar.

Toplumun küçük üyelerinin (çocukların) bakımı ve toplumsallaştırılması sağlar.

Eğitim işlevini yerine getirir.

Ekonomik iş birliğini ve iş bölümünü sağlar.

Sevgi ve dayanışma ortamını sağlar.

Kültürün taşıyıcılığını sağlar.

Dinin öğretilmesi işlevini yerine getirir.

Aile ferdi ruhsal yönden kuşatır, besler ve tatmin eder.

1.3. Aile ve Kadın

Tanzimat'la beraber sosyal hayatımızda en çok değişime uğrayan kurumlardan birisi de aile olmuştur. Osmanlı toplumunda kadının bir problem olarak ortaya çıkışı Tanzimat'la beraber başlamış ve o yıllarda yazılan edebi eserlerde kadının toplumdaki yeri tartışılmaya başlanmıştır.

“Bu âlemde bekay-ı nesl-i Âdem için erkeklerin lüzumu ne derece ise kadınların lüzumu dahi aynıyle ol derecedir. Kuş bir kanatla nasıl uçamazsa bekay-ı nesil dahi yalnız erkekler yahut yalnız kadınlar ile mümkün olamaz. Akıl cihetine gelince, kadınlara saç uzun, akli kısa denilmesi tâife-i ricâlden her kim olursa olsun bir erkek tâife-i nisâdan herhangi kadına nisbet olunursa olunsun elbette akıllıdır demek değildir. Belki umûmu üzerine erkek cinsi kadın cinsine nisbet olununca daha akıllıdır, demektir. Erkeklerin kadınlara nisbetle daha akıllı olması, umûr-ı muazzamada istihdam olundukları cihetle tecrübelerinin kesretinden ve kadınların akılca erkeklerden aşağı kalması, vücutlarına elvermediği cihetle her işe girişmeyerek tecrübelerinin killetinden neş'et eylemiştir.”

(Okay, 1989:160)

1869 yılında yayınlanan yukarıdaki mısralarda kadınlarında sosyal hayatta görevleri olabileceğinden bahsedilmesi açısından dikkate değerdir. Osmanlı aydınları öncelikle kadını bir edebî tema olarak incelemeye başlamışlardır. II. Meşrutiyet döneminde kadın “Türkçülük”, “İslâmcılık”, “Batıcılık ” akımlarıyla edebî ortamın katkısıyla birlikte tartışılmaya başlanmıştır.

Osmanlı toplumunda kadının toplumdaki yeri Tanzimat sanatçıları ile tartışılmaya başlanmış, Batılı kadın ile Osmanlı kadını her yönden karşılaştırılarak toplumdaki kadının yeri araştırılmıştır. Osmanlı toplumunda kadın daha çok ev içinde ve bir takım haklardan mahrum kalmıştır. Osmanlı toplumunda batıdakine benzer “feminist” hareketler II. Meşrutiyet yıllarında başlamıştır. Meşrutiyet yıllarında birçok kadın örgütü kurulur.

Feminizmin istediği şeyler şunlardır: “Kadın hayata kavuşacaktır. Kadın bir erkeğin olduğu gibi bir aile kadını olabilmekle beraber, bir işçi, bir memur, bir mühendis, bir doktor, bir mebus, bir nazır olabilecektir”(Çakır,1993:239).

Feministlerde olduğu gibi Âkif de kızların okuması gerektiğini ve kız okullarının açılması gerektiğini söyler. “Kızlara mektep lazım...” mısrasında olduğu gibi Âkif, toplumda kadınların daha iyi eğitilmesini arzulamaktadır.

Osmanlı saraylarında kadına bakış için şunlar söylenebilir:

“Osmanlı tarihinde kadın hemen kâmil nâmahremdir. Siyasi hayatta, saray hayatında pek mühim vazifeler ifa eden sultanların bile tarihimizde namı zikredilmez. Devletin resmi kayıtlarında sultan isimleri, kadın adlarını görmek nadirdir. Fakat vak’anüvüslerin en kapalı en secili yazdıkları satırlar bile dikkatle okunacak olursa kadın nüfuzunu görmemek, Osmanlı siyasetinde, Osmanlıların içtimai hayatında da kadının pek mühim bir vazife görmüş olduğunu anlamamak kabil olamaz. Osmanlı tarihinde saray kadınlarıyla halk kadınları pek ayrı birer sınıf teşkil ediyordu. Saraya giden kadınlar halk arasından alınma değildi” (Refik,1993:1099).

Osmanlı saray hayatında kadın harem denilen kısımda vaktini geçirir. Fakat bu durum köylerde daha farklıdır. Köydeki kadın her alanda eşine yardım etmiştir. Evinde eşini ve çocukların bakıcısı tarlada ise işçidir.

İslâmi anlayış içerisinde kadının ve erkeğin yeri hakkında şunlar söylenebilir.

“İslâmi anlayış içerisinde kadın ve aile hususunda bilindiği gibi Kuran’da, aile hayatıyla ilgili olarak kadın ve erkeğe verilen mesaj evlilik hayatının huzur ve düzenini bozacak, aile kurumunu parçalayacak davranışlardan onları uzak tutma hedefine yöneliktir. “Sizin en hayırlınız, hanımlarınıza en hayırlı olanınızdır.” şeklinde erkeklere tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber’in kendisi, bu konuda Müslümanlara en güzel model olmuştur. İslâm insanların mutluluğunu ve toplumsal düzeni hedefleyen bir inanç sistemi olduğu için, ailenin düzenine önem vermektedir. Zira toplumu oluşturan aileler olduğu gibi, aile yapısındaki iyileşme de toplumsal hayata yansımaktadır. Bu sebeptendir ki İslâm, ailelerin teşekkül etmesini, kadın ve erkeklerin evlenmesini nikâhla meşru kılarak insanlığın medeniyet temelini inşa etmekte ve soyun devamını koruma altına almaktadır. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte kadının hürriyeti adına yola çıkan aydınların geneli, hayat şartlarının değiştiğini ileri sürerek kadınlar için serbest bir hayat ön görüyorlar ve erkeklerle beraber ev harici işlerde çalışarak ilerleme istikametinde yol alacağını iddia ediyorlardı. Bu konuyla ilgili olarak kelâm kaynaklarını gözden geçirdiğimizde kadınlara ilgili eşitlik adına hak talebinde bulunan aydınlara su şekilde izahat yapıldığını söylemek mümkündür. Ermenekli Mustafa Saffet Efendi 1910 yılı Ağustos ayı başlarında bir gazetede Avrupa’ya yapılan seyahat sonucunda, Doğu ve Batı kadınları arasında bir muhakeme yürütülmesi üzerine bazı açılardan tenkit etmek için ele aldığı ve işbölümü meselesini değerlendirdiği makalesinde; Avrupa ailesinde bir kadının erkeğin yaptığı her işi yaptığını, zahmet çekmekte erkekten geri kalmadığını söyleyen seyyahın, Avrupa’daki bu durumu sadece İstanbul ile kıyas yapmasını eleştirmiştir. Anadolu’da kadın aksam yemek pişirmek, ısınmak, aydınlanmak için odun taşımakta, evinde ipliklerini kendi üretmektedir. Geceleri bir araya gelip pamuk ayıklamakta ve bununla donlarını, gömleklerini, başörtülerini ve çoraplarını yapmaktadır. Yani Anadolu’da kadın Avrupa kadınlarından daha fazla çalışmaktadır. Eskiden Sark kadınlarının ev ihtiyaçlarının çoğunu kendisi üretmesi, hele de kızlarda çeyiz yapma fikrinin bulunması, onları maharetli yapmıştır. Ancak kadınların erkeklerden farklı yaratılışa sahip oldukları düşünüldüğünde, onların bile yapmakta zorlandıkları işlerde çalışmaları mümkün gözükmemektedir. İzmirli İsmail Hakkı İslâm’ın kadını bazı hususlarda farklı kılarak vazifelerini açıkladığı, fitrat olarak nesli temin, ev işleri, çocuk terbiyesi gibi yüce vazifeleri yapmaya uygun yaratıldığı şeklinde yorum yapmıştır. Kadının aslî vazifesi bu olduğundan erkek işlerinden uzak olması gerektiğini, kemalinin ancak bu şekilde gerçekleşeceğini belirten İzmirli, cinsler arasındaki farklılıkları da açıklamıştır. Örneğin kadın hamilelik, hayız gibi durumların tesiri altındadır. Bu gibi durumlar kadının hissiyatını etkilediği gibi, onu bir çok farzları ifadan da mahrum bırakmaktadır. Hissiyatını etkileyen bu durumlardan dolayı sebatı zayıf olan kadın, aynı zamanda ince ve latif varlıktır. Bu sebeple bir hadiste şişelere benzetilmiştir. Kadının erkeğe göre cismen daha zayıftır. Erkek kadar irade sahibi, işlerde kuvvetli, zorluklara dayanıklı değildir. İslâm aileyi koruma altına aldığından, aile ocağını kurutan ve fitrata aykırı olan şeylere müsaade etmemektedir. Görüşlerinin bir kısmına döneminin Beyânu'l-Hak adlı süreli yayın organında rastladığımız İskilipli Mehmet Âtuf, kâinatın yaratılmasındaki hikmetin insan olduğunu, insanın da Allah’a ibadet için yaratıldığını belirtmektedir. İnsanın bu yaratılış gayesini yerine getirebilmesi, gerek ev işlerini gerekse ev haricindeki işleri yapmasıyla mümkün olacaktır. Su halde, biri ev içine ait biri de ev dışına ait vazifeleri yerine getirerek refah ve mutluluk içinde yaşamalarının sağlanması ve neslin devamı için, kadın ile erkeğin birlikteliği zorunludur. Yine çocuğunun eğitim ve öğretimi ile ihtiyaçlarının karşılanması hususunda kadın, meşru bir babaya muhtaçtır. Bu birliktelikte tarafların hukuklarının korunması ise nikâhla temin edilmektedir” (Mutlutürk,2006:133,134).

Cumhuriyet döneminde, kadının yeri ve önemi bir takım gelişmeler neticesinde yeniden düzenlenmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında, erkeği cepheye giden Türk Kadını, çocuğunu yetiştirmiş ve evinin geçimini sağlamıştır. Hatta silâh ve cephane taşıyarak savaşa katılmıştır. Bu davranışı ile Türk Kadını, Türk toplumundaki önemli yerini bir defa daha ispat etmiştir. Atatürk, kadınlarımızın medenî, siyasal ve sosyal haklarına kavuşması gerektiğine inanıyordu. Türk kadınının bu durumunu Atatürk'ün şu sözü en güzel şekilde ifade eder: "... Dünyada hiçbir milletin kadını, ben, Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu Kadını kadar gayret gösterdim diyemez."

Türk toplumunda ailenin, ailenin içinde de kadının yeri ve önemi büyüktür. Türkiye'de aile çağdaş hukuk anlayışına uygun olarak medenî kanun esaslarına göre kurulmuştur. Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal uzlaşmanın en önemli şartlarından birisidir. Ailenin toplumdaki yerini ve önemini Atatürk şu sözü ile açıklar: "Medeniyetin esası, ilerlemenin ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta yozlaşma, muhakkak sosyal, ekonomik ve siyasî bozulmaya sebep olur." Atatürk, kadının erkekle birlikte öğrenim yapması, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta onlarla birlikte görev alması görüşünü benimsemiş ve savunmuştur.

Atatürk Dönemi'nde Türk kadını aile kurma, eğitim yapma ve istediği mesleği seçme hak ve özgürlüğü gibi sosyal haklar kazanmıştır. Türk ailesinin kuruluşunu yeniden düzenleyen Türk Medenî Kanunu'nun kabul edilmesiyle, toplumsal ve ekonomik hayatta kadın erkek eşitliği sağlanmıştı. Burada kadınların siyasî haklarından söz edilmemekteydi. Demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla yerleşebilmesi için, kadınlarımıza siyasî hakların verilmesi gerekiyordu. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında görevini fazlasıyla yapmış olan Türk kadını, ülke yönetimine de katılmalıydı. Medenî kanun ile kazanılan haklardan sonra Türk kadınına yönetimde görev alabilmesini sağlayan siyasî haklar 1930'dan itibaren verilmeye başlandı. Önce 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanındı. Türk kadını, 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma hakkına kavuştu. Türk kadını, 1934'te yapılan anayasa değişikliği ile Avrupa ülkelerinin birçoğundan önce, milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazandı.

Atatürk bir konuşmasında; "Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır." demiştir. Atatürk "Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri

kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, erkek ve kadının beraber olarak ilim ve bilgiyi kazanmasıdır.” sözü ile toplum hayatında kadının önemini belirtmiştir. Böylece, Türk kadını, modern Türk toplumunda lâayık olduğu yeri tam olarak aldı.

Toplum hayatının sorunlarıyla yakından ilgilenen Âkif, kadın ve kadının toplumdaki yeri ve önemi hakkındaki meselelere şiirinde değinmiştir. “Meyhane, Mahalle Kahvesi, Köse İmam” gibi şiirlerinde Âkif kadının hayat karşısında tavrını ve toplumun kadına bakışını işlemektedir. Âkif öncelikle toplumda kadının korunması gerektiğini belirtir.

“Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan” (Safahat,103)

Kadınların, çocukların ve yaşlıların toplumda korunmasını ve bu üç halka insanların merhametli olması gerektiğini ifade etmektedir.

Toplumun kadına hor bakışını eleştiren Âkif, kadınların da eğitim ve öğretim hakkından yararlanmasını ister.

“Kadın lakırtısı girmez kulağına zâti benim.
Senin karım dediğini adete pabuç gibidir:
Biraz vakit taşınır, sonra değiştirilir.”(Safahat,36)

Yukarıdaki mısralarda erkeğin kadınlara yaptığı kötü muamele açık bir şekilde anlatılmaktadır. Burada bazı edepsiz erkeklerin bakış açısı yansıtılmaktadır. Âkif, kadının zor durumda kalmasında genelde erkeği suçlu görmektedir.

“Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcıkların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakın düşünme çocuklar acep ne yer evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa!
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,

Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!
O tahtalar, çamaşırlar da geçti, yok hâlim...
Ayakta sallanışım zorlanır Hudâ âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.

Ne oldu şimdi o eşyâ? Satıp kumarda yedin! ”(Safahat,113,114)

Kocanın, kumara alışması neticesinde kadın zor durumlara düşmektedir. Yukarıdaki mısralarda her zaman sarhoş gezen adamın karısının acıklı ifadeleri vardır. Âkif, kadını toplumda eziyet çeken bir tip olarak bu şiirinde anlatır. “Meyhane” şiirinde kadın acı çeken ıslah olmayan koca karşısında sürekli ezilen bir tiptir. Kadın her şeye rağman kocasını bataklıktan kurtarmak için toplumda hoş karşılanmayan bir durum olduğu halde meyhaneye kocasını aramaya gider.

“Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızışmıştı,
Ağız, burun hele sesler bütün karışmıştı;
Dikildi ağzına baktım, açık duran kapının,
Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın.
Beş on dakika süren bir düşünceden sonra,
Kadın da girdi o zulmet-serâ-yi menfûra.
Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-i hicâb,
Vücûdu ra'se-i nâçâr-ı ye's içinde harâb,
Teveccüh eyleyerek sonradan gelen babaya:
Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!

“Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...

Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasîhat edin,
Sizin belki var evlâdınız...

- Hasan, ne dedin?

- Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâ!

- Benimki çok daha fazlaydı.

- Etme!

- Elbet ya!

Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?

- Kadın lâkırdısı girmez kulağıma zâti benim.

Senin kadın dediğin âdetâ pabuç gibidir:

Biraz vakti taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;

Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi;

Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!

Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:

- Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun!

- Ben anladım işi, sen komşu, iyice sarhoşsun;

Ayıldınız şunu yahut!

- ilişmeyin!

- Bırakın!

Herif ayıldı mı, bilmem, düşüp bayıldı kadın!”(Safahat,115)

Bu şiirde meyhanenin aile kuruma verdiği zarar anlatılmaktadır. Âkif, bir aile faciasına anlatarak içki, kumar gibi kötü alışkanlıkların neticesinde kadının ve ailenin nasıl hallere düşeceğine topluma anlatarak insanları uyarmaktadır.

Âkif, “Köse İmam” şiirinde İslâm’ın kadına verdiği değeri anlatmakta ve erkeğin sırası geldiğinde ev işlerinde kadına yardımcı olmasını gerektiğini vurgulamakta, İslâm’ın karı-kocanın yardımlaşarak iyi geçinmesini emrettiğini ifade etmektedir. Bu görüşü şu mısralarla yansıtmaktadır:

“Sen dua et şeriat demiyor: evde karın

Çamaşır, tahta yemek nerde? Ateş yakmayacak

Bunların hepsini yapmak sana ait şer’an

Çocuk emzirmeye hatta olacak bir sütanan.”(Safahat,129)

Mehmet Âkif kadının eğitimine verdiği önemi “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı şiirde Abdürresid İbrâhim’e söylettirmektedir. Nice emek sarf edilerek Avrupa’ya eğitim için

gönderilen insanların, kızlara mektep açmak yerine Batı'nın millî ve manevî açıdan bizi yozlaştıran yönlerini taklitten öteye geçememelerini şiddetle eleştirmektedir.

“Bir selamet yolu varmış... o da neymiş? Mutlak,
Dini kökten kazımak, Sonra evet, Rus’laşmak!
O zaman iş bitecekmış... O zaman kızlarımız
Su tutundukları gayet kaba, pek ma’nâsız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmi tahsil edecekmiş... Zaten,
Müslümanlar o sebepten bir sefalette imiş:
Ki kadın “sosyete” bilmezmiş, esarete imiş!...
Din için, millet için iş görecek alçağa bak;
Dini pâmâl edecek, milleti Rus’lastıracak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim;
Başka marifetin varsa haber ver görelim!
Al okut, “Avrupa tahsili...” desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki, meğer karga imiş beslediğin!
Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!
Sade bir fuhşumuz eksikti, evet, Rus’lardan...
Onu ikmal ediverdik mi, bizimdir meydan!
Kızımın iffeti batmakta rezilin gözüne...
Acırım tükürüğe billâhi, tükürsem yüzüne.
Demiş olsaydı eğer: “Kızlara mektep lâzım...”
Şu kadar vermelsin kahrolayım kaçmazdım,
Elverir sardığımız bunları halkın başına...
Ben mezarımda huzur istiyorum, anladın a!
Biraz insafa gelin, öyle ya artık ne demek?”(Safahat,138)

Âkif’in bu şiirindeki mısralarında ifade ettiğine göre, Osmanlı kadınlarının aşağı seviyede olduğunu söyleyen bazı aydın geçinenler, kadının durumunun düzeltilmesi için sosyete bilmesi gerektiğini söylemektedirler, tabi o bu duruma şiddetle karşı çıkar. Âkif,

milli ve manevi değerlerin korunarak kızların ve kadınların eğitilmesi gerektiğini anlatır.

Âkif, kadın meselesi içerisinde ele aldığı başka bir husus da “boşanma ve çok eşle evlilik” meselesidir ki o bunu “Köse İmam” şiirinde şöyle ifade eder:

“İki evlense ne varmış! Bu yenir herze midir?
Vakıa bazen olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kere düşün!
Tek kadın çok sana emsal olan erkekler için.
Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkûd;
Tamtakır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!”(Safahat,104)

Âkif yukarıdaki mısralarında da karşı çıktığı çok eşle evliliğidir. Bu durumu kötü bir durum olarak görmektedir. Onun kabul ettiği tek eşle evliliğidir. Âkif, toplum içerisinde böyle sorunların çıkmasını dinin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasına bağlar. Zaten Âkif’in şiirindeki erkek tek kadınla geçinemediği gibi çok eşle nasıl geçineceğini tartışma konusu olarak açmıştır.

Âkif, “Berlin Hatıraları” şiirinde Berlin gezileri sırasında Türk kadınına şu mısralarla anlatmaktadır.

“Ne hisli validelerdir bizim kadınlarımız.
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,
Beş on romancı, sıkılmaz beş onda maksatçı
Nedir bu anlaşmazlık? Gelin de anlaşınız;
Lisan-ı müşterek olmaz mı kendi gözyaşınız.”

Âkif, Türk kadınının çok duygulu anneler olduğunu, fakat beş on sıkılmaz romancı onları yanlış tanıttığını açıklamaktadır. Âkif yukarıdaki mısralarda Türk kadınının analık rolüne değinmiş, Türk kadınının çok hissiyata sahip varlıklar olarak göstermektedir.

Sonuç olarak Âkif, toplumda kadının her zaman korunması gereken bir varlık olarak göstermekte ve kadınlara her zaman fitratları ölçüsünde merhametli davranılması

gerektiğini şiirleri ile ifade eder. Âkif , “Köse İmam, Meyhane, Mahalle Kahvesi” gibi şiirlerinde kadının fitrat olarak neslin devamı ve teminine, ev işlerinin yapılmasında (kocanın yardımı gerektiğini söyleyerek) ve çocuk terbiyesine uygun olarak yaratıldığını ifade etmiş, bunların aile hayatının muhafazası açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır.

1.4.Aile ve Çocuk

Ailede karı ve kocadan sonra gelen en önemli birey çocuktur. Çocuk ailenin bir meyvesi, gözbebeğidir. Eski Türk toplumunda çocuğa bakacak olursak Ali Güler şu bilgileri verir:

“Eski Türk ailesinde anne ve babanın yanında çocuklar önemli bir yere sahiptir. Eskiden “oğul”, evlat anlamına geliyordu. Türkler kardeşe “karındaş” diyorlar; kardeşi de içine alan akraba anlamında ise “kadaşı” kullanıyorlardı. Babaları bir olan kardeşlere “kangdaş kadaş”, anaları aynı olan kardeşlere de “igdiş” kardeş deniyordu. Üvey oğul, “ögey oğul” veya baldır oğul; üvey kız “ögey kız” veya “baldır kız” diye anılıyordu. Kız çocuğu anlamında “kız” sözü, en eski belgelerde ve bütün Türk lehçelerinde görülmektedir. Eski Türk yazıtlarında “kız”, “kız kudız”(kız kızan) “kızakım oğlum” (evlâtlık kızım); eski Uygur Türkçesinde “gız” (kız, genç), “kızkız” (genç hanım, kız evlât); Divanü Lügati’t-Türk’te “kız” (kız, kız çocuk), “kız kırkın” (cariye); Kıpçakça’da “kız”. Kazan Türkçesinde “kız”;Kırgız Türkçesinde “kız bala” (kız çocuk), Çuvaşçada “hız” Yakutçada “balıs” (yaşça küçük kadın veya kız) olarak görülen “kız” adının yanında, ayrıca, “küçük kız kardeş”i belirtmek için “singil” (Uygurca), “sinil” (Bügdüz, Mişer ve Kazan) ve “singdi” (Kırgızca) kelimeleri bulunmaktadır.

Türkler “büyük kız kardeş” (abla) için de, “eke, apa, eçe, eke, eze, piçe, eye, ava, egeçi, epe, eceke, ece, ebe, eges, eciy, akka, ve appa” gibi sözleri kullanmışlardır.

Türkler, kız ile erkek çocuklar arasında bir ayrılık görmüyorlardı. Kız çocuklara sahip olmak onlarda, mesela İslamlık öncesi Arap toplumunda olduğu gibi bir zillet değildi. Hun ve Göktürk çağından beri gelen bu durum bütün belgelerde açık olarak görülmektedir. Nitekim Türk destanları ve gerçek hayatında kadının gerçek aile içinde, gerek sosyal ve siyasi hayatta şerefli ve üstün bir mevkiye bulunması da bu anlayışa dayanmaktadır.

Türk ve İslam telakkisine göre aile kurumunun ana amacı insan neslinin devamıdır. Dolayısıyla çocuk yapma ve yetiştirmek ailenin en temel görevidir. Osmanlıların kuruluş dönemi devirlerinde de cemiyette bu telakkinin, bütün ağırlığıyla devam etini görmekteyiz. Aile içinde plânların ve esapların çoğu çocuğa göre yapılmaktadır. Türk büyüklerinden Mevlânâ’nın torunu Ârif Çelebi evlenip iki çocuk sahip olmasını “kendisine hediye edilen iki demet gülün uğruna hamlelerdi”. Doğum o devir Türk toplumunda sevinç gösterilerine sebep oluyordu. Doğum münasebetiyle saçılar saçılıyor, çocuğa takılar takılıyor, baba ziyafetler veriyordu”(Güler,1993:78,79).

Yukarıdaki mısralarda da belirtildiği gibi eski Türk toplumunda çocuğa ayrı bir önem

verilmiştir. Yeni çocukları olan aileler bu durumu törenlerle kutlamışlardır.

Ziya Gökalp'in çocuğa bakışı:

“Türk cemiyeti için önemli olan bütün meseleleri içine alan bir sistemin kurucusu olan Gökalp bu sistemde en küçük birim ve geleceğin unsuru olan çocuğa da büyük yer vermiştir. Çocuk, sosyal kurumların en önemli ve en ufak birimi olan ailenin temelidir. Gökalp aile ve çocuk üzerinde çok durmuş, çocuğu, hem aile birimini kuvvetlendiren varlık hem de cemiyetin geleceğinin gücü olarak görmüş ve çocuğun bir şahsiyet olarak yetiştirilmesini hedef edinmiştir.

Çocuğa verilecek terbiye mutlaka millî olmalıdır. Bu yüzden Gökalp, devrinin önemli terbiyecilerinden (eğitimcilerinden) İsmail Hakkı'nın görüşlerine de katılmaz.

Gökalp çocukların ilkel toplumlarda kitapsız eğitimle millî terbiye aldıklarını, medenî milletlerde eğitimin okullarda verildiğini ve bunu beynelmilel bir eğitim olduğunu belirtir. Modern milletler de millî harsı aramak zorundadırlar.

“Çocuk dünyaya geldiği zaman beraberinde ne dinî, ne ahlakî, ne hukukî, ne bedîî, ne lisanî, ne iktisadî, ne de mantıkî bir vicdan getirmez. Bu vicdanları ona kendi milleti, milletinin harsı verir” diyen Gökalp millî harsın, çocuğa, aile ve dolayısıyla millete kazandırılması hususunu işler.

Her milletin hususi harsı ancak kendisi için terbiye gayesi olabilir. Türk çocuğu Türk milletinin içinde yaşayacaksa, Türk milletinin harsına göre terbiye edilmelidir. Türk milleti yirminci asrın içinde yaşıyorsa, harsı da yirminci asra mensup bir hars demektir. O halde, Türk çocuğu bu harsa göre terbiye görürse muasır bir terbiye görmüş olur. Mevcut terbiyemizin fena neticeler vermesi terbiyemizin mevzuu millî hars olmasından değil, bilakis beynelmilel medeniyetler bulunmasındandır. Terbiyede yapılacak doğru bir inkılâp, harsı bırakıp medeniyete doğru gitmek değil, medeniyeti bırakıp harsa doğru gitmek suretinde tecelli edebilir”.

Gökalp, daha ayrılığın ilk günlerinde kızlarına yazdığı bir mektupta kendi durumlarını milletin içinde bulunduğu durumla birleştirerek çocukları için bir hedef çizer: “İnsan yaşamasını bilirse, hayat zor bir şey değildir. Yaşamak için, evvela insanın bir mefkûresi olmalı. Mefkûre tükenmez vecdlerin, ümitlerin membaidir. Mefkûreler, millî felâketler zamanında doğar. Bugün Türklerin en ziyade mefkûreli olacakları bir zamandır. Sizin için başka mefkûre daha vardır ki kadınların ilim, ahlâk ve hukukça yükselmesine çalışmaktadır. İşte bu gibi mefkûreler hem insanın ruhunu yükseltir, hem de o ruha büyük vecdler ve saadetler bahşeder. Mesut olmak, vecdli bir hayat yaşamak demektir. Vecdin kaynağı ise mefkûredir. O halde mefkûreli bir adama, nasıl vakit geçiriyorsun diye sormamalı! Mefkûreli, nerede olsa vaktini vecd içinde geçirir. Haricî ahvalin hiç birisi, onu millî ümitten mahrum edemez. Bu mektubunu da size mefkûreli olmayı tavsiye ederek kesiyorum. Mefkûreli ve ahlâklı olunuz, sevgili kızlarım”. Bu mektubunda Gökalp, tahsil ve kadın meselesi ile ideal telkin etmektedir. Ferdin saadeti millete bağlıdır. “Ferdin ve ailenin bahtiyarlığı milletin bahtiyar olmasıyla kaimdir”. Felâketler ise ruhları güçlendirir: “Felâketler, insanların seciyelerine kuvvet verir. Daima rahat yaşayan çocuklar şımarık. Kibirli ve tembel olurlar”. Böylece içinde yaşanan kötü günlerden fayda çıkacağına inanan Gökalp bütünüyle felâkete maruz olan milletin en küçük birimi aile ve onu oluşturan aile fertlerine iman, iyimserlik aşılar. Felâket zayıfları ezecek, güçlü ve imanlıları ise yüceltecektir”(Enginün,1991:427,428).

Gökalp'in çocuğa bakışı milli kültür çerçevesindedir. Türk çocuğunun milli kültür çerçevesinde terbiye edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ziya Gökalp için çocuk meseleleri terbiye ve eğitim meselesidir. Gökalp, İngilizler tarafından 28 Ocak 1919 Malta adasına sürülmüş, oradan ailesine mektuplar yazarak aile, kadın ve çocuk sorunlarını ele almıştır. Ziya Gökalp, "Kadın ve çocuk erkeğe, Allah'ın emanetidir." diyerek bu konulara dini bir bakış açısını da yansıtır.

Gökalp yine Malta adasında ailesine yazdığı bir mektupta aile kurumu hakkında şu bilgileri verir:

"Ailede herkesin görevi vardır. Çocuklar aile tarikatının müritleridir, anne de şeyhleridir." Diyerek aile de iş bölümü hakkında bilgi vermektedir.

II. Meşrutiyet döneminin başlıca mütefekkirleri Gökalp ve Âkif'dir. Âkif de Gökalp de olduğu gibi çocuk meselesine eğitim ve terbiye açısından bakar. Âkif şiirlerinde toplumun çocuğa karşı duyarsız kalışını eleştirir.

Âkif, toplum hayatında çocukların ayrı bir yerinin olduğunu ve her zaman korunması gerektiğini belirtir. Birçok şiirinde çocukların aile kurumunun meyvesi olduğunu söyler. Âkif, şiirlerinde çocukların her zaman ilgiye, sevgiye ve eğitime muhtaç olduğunu ısrarla belirtir.

"Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan
Bu cehalet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm
Başlasın terbiyeniz, ailelerden oğlum."

Âkif, ailede çocukların eğitimi konusuna dikkat çeker. Her şeyden önce eğitimin ailede başlaması gerektiğini söyler. Âkif'in babası Tahir Efendi, kendi çocuğunu eğitirken şöyle bir anlayış içerisindedir:

"Mehmet Tahir Efendi merhûm asabî bir zâttı. Çocuğunu behemehâl yetiştirmeye azmetmişti. Onun için daha ilk tahsil hayatında oğluna karşı olan vaziyeti değişti, ciddileşti, sertleşti. Çünkü Tahir efendi'nin terbiye sisteminde müsamahanın, serbest ve programsız hareketin yeri ve manası yoktu. Fıtraten zekî, cevval ve müteharrik olan Mehmed Âkif çocukluğunu böyle sıkı terbiye altında geçirdi. Zavallı arasına dayakta

yerdi” (Cündioğlu,2007;18).

Ayrıca, Tahir Efendi'nin oğlunun eğitimi konusunda Kuntay'ın verdiği Şu bilgiler de dikkatte değerdir:

“Tahir Efendi'nin terbiye usulunde dayağın yeri yoktu. Çocuklarını bir kere bile dövmedi. Yalnız oğlan çocuğa karşı biraz sert davranırdı. Çünkü bu çocuk biraz haşarı idi. Her sabah mektebe giderken kapıda oğluna sıkı sıkı tembih ederdi:“Dersine çalışmazsan bu kapıdan giremezsin!” Besbelli Âkif dersine çok çalışıyordu ki her akşam bu kapıdan içeri girebiliyordu. Fakat kapıdan girince de tek ağacı olan bahçeyi allak bullak ediyordu” (Cündioğlu,2007;18).

Âkif'in eğitimi konusunda ailesinin bu hassas tutumu onun ileride iyi yetişmesini ve başarılı olması sağlamıştır.

Âkif'in çocuğa bakışı hakkında Hayri Bolay, bir söyleşisinde Şu değerlendirmeyi yapar:

“Âkif, bir beytinde en çok alakaya muhtaç olan çocuklar, kadınlar, yaşlılardır. Bunlara her zaman alaka göstermek lazımdır, alaka gösterilmezse bu cemiyet ayakta duramaz, diyor. Mehmet Âkif, muhtelif şiirlerinde çocuklarla ilgili çok değişik konulardan bahsetmiştir. Mesela “Küfe” şiirinde, bir hamal çocuğun ailesini geçindirmek için çalışmak mecburiyetinde olması, sırtındaki küfeyi taşıyamaması gibi örnekler... Hasta şiirinde de öyle örnekler var.

Safahat'ın ilk kitabındaki ilk şiirinde Fatih Cami'ini anlatır. Babası ve kız kardeşiyle camiye gidiyorlar, yatsı namazına. Babası, “Orada gürültü yaparsanız gelmeyin,” diyor. Ben yedi-sekiz, kardeşim altı yaşındaydık. Altı yaşında bir çocukla sekiz yaşında bir çocuk camiye giderse namaz kırlarlar öyle değil mi? Ama burada öyle denmiyor. “Kuzu kuzu oturacaksınız.” deniliyor. Onlar (cemaat), namaza durunca biz kardeşimle hasırların üzerinde öyle azade (özgürce) koşardık, oynardık ki kimse de bize bir şey diyemezdi. Âkif'in burada ailelere verdiği mesaj var. Çocukları birtakım şeylerde serbest bırakın, çok fazla sıkıştırmayın, kendi hallerine bırakın, manevi konulara içlerinde sevgi, alaka uyandırın diyor.

“Dirvas” diye bir şiiri var. Dirvas, Emevi hükümdarı II. Hişam zamanında ortaya çıkmış, 11 yaşında bir çocuk. O dönemde, o havaliye üç sene yağmur yağmayınca ekinler kurumuş. İnsanlar kırılmış açlıktan, susuzluktan vs. Kalanlar, kurtulanlar “Biz gidelim, derdimizi hükümdara anlatalım, fakat bizi kim ifade edecek, kim hükümdara derdimizi anlatacak?” demişler. Sonra 11 yaşındaki Dirvas'ı başkan seçip hükümdara göndermeye karar vermişler. Hükümdarın huzuruna çıkan Dirvas'ın söylediği öyle şeyler var ki buna hükümdar da şaşırılmış. Hükümdar baştan bu çocuğu küçük görmüş. “Bu çocuğu karşıma niye çıkardınız?” demiş. Dirvas da hükümdara;

“Dirvası çocuk mu zannedersin?”

“Bir dinle de sonra gör çocuk mu?” diye bütün olanı biteni, gerçeği anlatmış. Hükümdar hem çok memnun olmuş, hem de bu çocuğun bütün istedikleri hemen yerine getirilsin, demiş. Bu şiirde Âkif, bu çocuğu bir kahraman olarak alıyor. Bütün o civarın insanlarına örnek olarak gösteriyor. Mesajı nedir? Bu çocuktur, akli ermez, bunu konuşurmayın dedirtmemektir tabii...” (Bolay,2006;128).

Âkif,'in şiirlerinde anlattığı çocuklar hasta, veremli, geçim kaygısında ve sarhoş babadan dolayı okuldan atılan çocuklardır. Onun bu çocukları seçmesinin nedeni toplumun bu konularda duyarsız olması ve çocukları yalnızlığa itmesidir.“ Hasta” şiirinde yine problemlili bir çocuğu anlatır. Şiirde, amansız bir hastalığa yakalanan veremli bir çocuğun ailesini geçindirmek zorunda kalışı ve bu durumundan dolayı çocuğun toplum tarafından nasıl yalnızlığa itilişi anlatılmaktadır. Şiirdeki olay Halkalı Ziraat Mektebinde geçmektedir. Çocuk veremlidir ve sonunun ne olacağını bilir. Fakat çocuk hastalığı diğer öğrencilere bulaştıracak diye okul müdürü tarafından tamamen başıboşluğa itilir.

“Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri
Elmacıkları iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cebheyi yandan sıkılmış;
Fırlamış alını, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül olmuş uçarak nur-i şebâb
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtab
O dudaklar morarıp kavlamış derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.”(Safahat,9)

Âkif, ölüme doğru giden çocuğun hastalığını doktor misali anlatmaktadır.

“Hastanın çehresi meydanda ya! İnsanda meğer
Olmasın his denilen şey... O değil lakin biz
Bunu tebdil-i hava der de nasıl göndeririz?
Şurda üç beş günü var... Gönderelim yolda ölür...
Git demek hem düşünürsek ne büyük züldür!
Hadi göndermeyelim... Var mı fakat imkânı?
Kime dert anlatırız? Bulsana dert anlayanı!”(Safahat,9)

Bu şiirde asıl önemli olan çocuğun bu durumu bilindiği halde yetkililer tarafından ölüme terk edilmesidir. Toplumun bu konuya duyarsız kalışını şair “Kime dert

anlatırız?” şeklinde dile getirir.

“Merhamet bilmeyen insanlara bak, yâ Rabbi

Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi!”

Âkif, isyanını bu mısralarla anlatır. Bu isyana neden olan toplumun ilgisizliğidir. Âkif, “Küfe”, “ Hasta”, “ Koca Karı ile Ömer” gibi şiirlerinde toplumun çocuklara karşı olan ilgisizliğini, sorumsuzluğunu anlatır. Çocukların korunmaya muhtaç olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

“Ya şu oğlan, şu tostopaç afacan

Ki fezalar gelir süruruna dar;

Taşıyor sanki sığmıyor kabına...

Kendisinden büyük de bayrağı ar!

Geçti mazi denen o devr-i melal,”(Safahat,208)

“Hürriyet” şiirinden alınan bu mısralarda çocukların nasıl yaşaması gerektiğini anlatıyor. “ Taşıyor sanki sığmıyor kabına...” mısralarıyla çocukların hür, aktif olduğunu belirterek çocuk yetiştirme konusunda toplumu bilgilendirmektedir.

“Bayramda güler çehre-i masum-i sabavet.

Ümmîd çocuk sûret-i safında iyandır.”

Bayramlarda çocuklarının yüzlerinin güldüğünü, umudun çocukların yüzlerine yansıdığını, çocuğu gelecek olarak göstermektedir.

“Bebek yahud Hakkı Karar” şiirinde tamamen çocuklara ait bir konuyu çocukların seviye ve dünyasına göre ele almaktadır. Âkif aslında burada yaptığı çocuk edebiyatı örneklerini vermek istemesidir. Çocukların isteklerinin kırılmadığını şöyle anlatır:

“Bizim Cemile Feride’yle bir sabah gelerek,

Unutma beybaba, akşam birer hotuzlu bebek,

Getir, kuzum dediler. Bende kızların keyfi

Kırılmasın Diye reddetmedim şu teklifi.”(Safahat,133)

Âkif, çocuğun eğitim ve öğretiminde anne ve babanın ortak bir tutumda anlaşmaları gerektiğini anlatmakta, eğitim konusunda ana ve babanın farklı tutumlara sahip olması neticesinde çocukların arada kalacağını şöyle ifade eder:

“Amali tezdad üzerine giderken ebeveynin

Hep böyle harap olmada etfal ara yerde.”(Safahat,135)

Sonuç olarak Âkif’in aileyi çocuk için bir eğitim ocağı olarak görmekte, çocukların geleceğe hazırlanması gerektiğini ve çocuklara mukaddesatı öğretmenin gerektiğini anlatır.

“Evet, ulûmun asrın şebaba öğretelim;

Mukaddesata, fakat çokça ihtiram edelim.”(Safahat,247)

1.5.Aile ve Baba:

Ailede baba çok önemli bir yere sahiptir. Ailede babanın temel görevi aile dışında çalışarak para kazanmaktır. Babanın diğer bir görevi ise koruyucu olmasıdır. Dış etkilere karşı aileyi korur. Babanın ailedeki yeri aile reisliğidir.

Eski Türklerde baba kavramına ve bu kavramın anlamlarına bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

“Türkler eskiden babaya “kang” derlerdi. Göktürk Kitabeleri’nde Kültigin babası İltiş Kağan’ın devleti kuruluşunu anlatırken, “kangım kagan yiti yegirmi erin taşıkmış taşra” (babam kağan on yedi adamla baş kaldırmış) diyor.

Aynı babanın oğullarına “kangdaş”, üvey kardeşler için ise, “kangsık” deniyordu.

Türkçe’de baba anlamına gelen “kang” sözü, akrabalık ifade eden “ka” sesi ile başlamaktadır. Bu sesle başlayan çok sayıda akarabalık ismi, eskiden olduğu gibi, bugün de yaygın olarak kullanılmaktadır (kardeş, kayın vb.)

XI. yüzyıldan sonra Türkler, babaya “ata” demeye başladılar. Eski Türkler de bugün bizim ana-baba söyleyişimiz gibi, anayı öne alarak “ög ve kang” diyorlardı.

Anadolu’da babaya, “ ece, izi, ede, eye” de denilmektedir. Bu Anadolu sözleri de en eski Türklerdeki “eşi, içi, ige” gibi deyişlerden başka birşey değildir. Bunlar daha çok “evin büyüğü ve sahibi” için söylenirdi. Evin büyüğü için bazı Türkler ise, “ot ağası”, yani “ateş ve ocağın ağası, sahibi” demişlerdir.

“Ataç”, en eski Türklerde, hem “babacığım” hem de “babasına çeken oğlan” demektir.

Çünkü Türkler, babadan oğula doğuştan, çok şeyler geçtiğine inanıyorlardı. Nitekim, “ata oğlu ataç doğar” (babanın oğlu babasına benzeyerek doğar) atasözü, bu inanın bir ifadesiydi. Yine, “ata orunu, oğulka kalır”, (babanın yeri ve şerefi de oğluna kalır) deniyordu”(Güler,1993:73).

İslâmiyet açısında erkeğin görevi kadınların koruyucusu ve aile reisliğidir. Bu durum çeşitli ayetlerde şöyle geçer.

Kur’an’da “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur...” ayeti geçmektedir.(en- Nisâ 4/34) Kur’an’da da olduğu gibi erkeğe ailede reislik, yöneticilik, koruyuculuk görevleri verilmiştir.

Âkif, aile reisi olarak “Mahalle Kahvesi” şiirinde babayı şöyle anlatır:

“Hayât-ı âile isminde bir ma’îşet var;
Sa’âdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyada en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız hiç? Heyhat!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i hizmetle;
Karın, çocukların, annen baban kimin varsa,
Dolaşsalar, seni kat kat bu hâleler sarsa;
Saray-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın nedîme-i ruhun; çocukların ruhun;
Anan, baban birer âgûş-i ilticâ-yı masûn” (Safahat,103)

Şiirde aile reisi aile içerisinde mutlu olmalıdır. Erkeği, evin geçimi için çalışması gerektiğini anlatan Âkif, ailede iş bölümü yapmıştır. Bu iş bölümü neticesinde baba sabahleyin erken kalkarak işine gidecek para kazanacak, eve dönüşünde ailesi ile mesut bir şekilde oturacaktır. Kadın da aile reisinin hayat arkadaşı, can yoldaşı olacaktır. Çocuklar ise babanın ruhudur.

Âkif bu şiirde bir aile tipi çiziyor bu aile tipi “çekirdek aile”dir. Toplumda var olan aile türleri hakkında Erol Cansel şu açıklamaları yapar:

“Aile türleri çeşitlidir. Bir tek tip aile yoktur. Gelmiş geçmiş ve bu gün yaşamakta olan

toplumların yapılarına göre türlü aile şekilleri oluşmuştur. Örneğin ana-erkil (maderşahî) aile kadının ve onun soyunun egemenliği üzerine kurulur. Kadının kız kardeşleri, erkek kardeşleri, dayıları, teyze ve yeğenleri aileye dâhil sayılır. Koca ise kendi ailesi ile yaşamaya devam eder; zaman zaman eşinin ailesini ziyaret eder. Baba erkil aile erkeğin ve onun soyunun egemenliğine dayanır. Erkeğin ailesindeki en yaşlı kişi, topluluğun dinî, siyasî ve iktisadî reisi sayılır. Bu tür aileler büyük ailedir. Toplumların toprak mülkiyetine dayandığı çağlarda toprağın bölünüp parçalanmaması, aile fertleri tarafından işletilmesi zarureti, büyük aileyi uzun asırlar yaşatmıştır. Bir kimsenin toplumda itibar görmesi için böyle büyük bir aileye mensup olması gerekirdi. Feodal devrin ailesi askerî, idarî, iktisadî ve hukukî gücü olan, asalet derecelerine göre itibarlı insan topluluğu idi. 1789 tarihli Fransız İhtilâli feodal düzeni yıktı. Bunun sonucu olarak toprağa bağlı büyük aile parçalandı. Asiller gilyotine götürülürken Fransız toplumunun zihninde aile fikri sarsıldı. O zamanın ünlü deyişi ile yalnız kişi ve Devlet vardı (il n'y a que l'individu et l'Etat). 18. asırdan itibaren başlayan, ailede bölünme ve parçalanma olayında büyük ihtilâlın etkisi derin olmuştur. İhtilâl burjuvaziyi kurdu. Küçük aile biçimi doğdu. Batıda endüstri çağı başladığı zaman aile, ana-baba ve çocuktan ibaret bir topluluktu. Endüstri büyük kitleleri işçi olarak çekip alıyor ve ailedeki her ferdi çalıştırmak suretiyle hayat hakkı tanıyordu. Bu nedenle bir kişinin çalışmasını paylaşarak yaşayan kalabalık aile türü kaybolmaya yüz tuttu. Bu gün Batının ailesi ana-baba ve çocuklardan oluşmuş Küçük, çekirdek ailedir. Bu örneği Sosyalist ülkelerde de görmek mümkündür. Bu rejimlerin ailesi de karı koca ve çocuklardan oluşan küçük aile tipidir. Ancak, bu iki küçük ailenin toplumdaki fonksiyonları Arasındaki farka değinmek yerinde olacaktır: Batı Demokrasilerinde

aile serbest ekonomik faaliyetlerde bulunabilir; oysaki sosyalist ülkelerdeki aile toplumun tüm ekonomik ihtiyaçlarını Üretmek üzere, Devlet tarafından seferber edilmiştir. Toplumumuzun aile yapısı karmaşıktır: büyük toprak mülkiyetinin bulunduğu Doğu bölgesinde toprağa bağlı büyük ailelere rastlanmaktadır. Ancak, prototip Türk ailesi bu değildir. Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Kürsüsü tarafından Orta Anadolu köylerindeki aile strüktürü üzerinde yapılan araştırmalardan anlaşıldığı gibi, nüfusun büyük kısmını teşkil eden köylü ailesi 3-7 kişilik küçük ailelerdir. Bunlar ya kendilerine yetecek kadar toprağı işlemek veya başkasının arazisinde ziraat işçisi, ortakçı, yancı olarak çalışmak üzere örgütlenmişlerdir. Ülkemizde sanayileşme hareketleri başladıktan sonra gelişen işçi sınıfında ve yine bürokrat sınıflarda da bu günün ailesi, genel olarak karı koca ve çocuklardan oluşmuş küçük ailedir”(Cansel, 1962:453).

Âkif, “Fatih Cami” şiirinde kendi babasını şöyle anlatır:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir. Bu gece
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.
Namaza durdu mu, haliyle koyuverir peşimi,
Dalar giderdi. Ben artık kalınca âzâde,
Ne âşıkane koşardım hasırlar üstünde!
Hayal otuz sene evvelki hali pîşimden
Geçerdi, başladım artık yanımda görmeye ben:

Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;
Vücûdu zinde, fakat saç, sakal ziyadece ak;
Mehîb yüzlü bir âdem: Kılır edeple namaz;
Yanında küçücek kızcağızla pek yaramaz
Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.
İmamesinde fesin bağlı sade bir boncuk!
Sarık hemen bozulur. Şöyle bir dolanır;
Biraz geçer, yine râyet misali dalgalanır!
Koşar koşar duramaz; âkıbet denir âmîn
Namaz biter. O zaman kalkarak o pir-i güzîn
Alır çocukları, oğlan fener çeker önde.
Gelir düşer eve yorgun, dalar pek âsûde
Derin bir uykuya...” (Safahat,8)

“Fatih Cami” şiirinde çizdiği baba tipi, ailesine karşı sorumluluk anlayışı içerisinde olan bir baba tipidir. Bu baba tipi sevecen ve sıcakkanlılıkla çocuklarının üzerinde olumlu bir hava yaratarak onların dinini sevmesine yardım etmektedir.

Kuntay, Âkif’in babası hakkında şunları söyler:

“Hoca Tahir Efendi erkenden kalkar, çocuklarını (Akif ve kızkardeşi Nuriye) kendi eliyle yıkar, kızının saçlarını tarar, pişirdiği salepleri içirerek onları mekteplerine gönderirdi... Çocuklarını bir kere bile dövmemişti” (Kuntay,1997:12).

Ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiren baba ileride de çocuklarının da bu anlayışa sahip olacağını bilir. Âkif, kendi babasında olduğu gibi ailede babanın diğer bireylere özellikle çocuklara yumuşak, hoş görüyle davranılması gerektiğini belirtir.

Ailede anne ve babanın çocuk üzerinde önemli etkileri vardır. Bu etkileri Haluk Yavuzer şöyle açıklar:

“Çocuğun gelişiminde ailenin önemini şu şekilde vurgular; Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar. Onun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar. Sosyalleşmeyi öğrenebilmesi için kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini içeren bir model oluşturur. Sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder. Çocuğun yaşam ortamına uyum sağlarken rastladığı sorunlarına çözüm getirir. Uyum için gerekli olan davranışlarla ilgili sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur. Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmesi

için çocuğun yeteneklerini uyarır ve geliştirir. Çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun arzularının gelişimine yardım eder”(Yavuzer,1996:34).

1.6. Ailede Çalışmanın Önemi:

Âkif, toplum hayatında çalışmanın önemine her zaman inanmış ve toplumu çalışma konusunda daima uyarmıştır. Milletinin meyhane köşelerinde boş boş oturmasına her zaman eleştirmiştir.

“Ezilmek, inlemek, yatmak sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir sa'âdettir:
Desen bir kere "İnsânım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.”

Âkif, “Alınlar Terlemeli” şiirinde tüm yurttaki insanların bir amaç doğrultusunda çalışması gerektiğini milletin kurtulması için bütün alınlardan ter boşalması gerektiğini anlatır.

Âkif, çalışmanın önemini bilen bir şair olarak “Durmayalım” adlı şiirinde de tembellikten insanın ne beklediğine şaşmakta ve insanın çalışarak bir yerlere varabileceğini şöyle ifade etmektedir:

“Varmak istersen diyor Sa'di eğer maksada,
Tuttuğun yollar hiç bitmeyecek gibi olsa da;
Yola devam et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Azim sahibi insan için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi güçlüktür ki gayrete gelince kolaylaşmasın?
Hangi korkunç şey var ki insandan korkmasın.”

Âkif, “ Fatih Camii'nde 7 Şubat 1913'te yaptığı şu konuşma çalışmanın niçin ve nasıl önemli olduğunu göstermektedir:

“ İnsan için ne bu dünyada, ne öteki dünyada kendi çalışmalarının veriminden, kendi kazancından başka şey yok. İnsan ne ekerse onu biçiyor. Ekmeden biçmek olmuyor. İşte bu fitratın bir kanunu, Allah'ın bir kanunu, hem de Kur'an ile tebliğ edilmiş bir kanunudur”(Kabaklı,2003:173).

Âkif, çalışmanın önemini dinin gereği olarak saymakta ve çalışmanın olmadığı yerde yokluğun olacağını söylemektedir.

Âkif, çalışmayı ailenin, toplumun devamını sağlaya bilmesi için dinin bir gereği olarak algılamaktadır. Dinimizin çalışma dini olduğunu, Yüce Allah'ın boş gezenleri sevmediğini şu mısralarla belirtmektedir:

“Çalış. Dedikçe şeriat çalışmadın durdun
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun.”

Âkif, her insanın geçimini sağlayacak kadar çalışması gerektiğini “Seyfi Baba” şiirinde anlatır. Geçimini sağlayamayan kişinin dostlarının yüz karası olacağını, düşmanlarının da maskarası olacağını anlatır.

“Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyada ekmek parası
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası”

Âkif bu mısralarla çalışmanın önemini çok güzel bir şekilde dile getirmiş, insan çalışmazsa içine düşeceği durumu da göstermiştir. Âkif ailede çalışmanın çok önemli olduğunu şiirleri vasıtasıyla her zaman dile getirmiştir. Zaten vatanın ve milletin kurtuluşunun tek yolu çalışmaktır.

Sonuç olarak Âkif, aileyi toplumun temeli olarak görmüş ve sağlam temellere oturtulmuş ailelerden oluşan toplumunda güçlü olacağını bilerek aile konusunun hassasiyetini her zaman eserleri vasıtasıyla anlatmıştır.

1.7.Boşanma

Boşanma, aileyi oluşturan karı ve kocanın anlaşarak ayrılmasıdır. Âkif, toplumun birlik ve beraberliği istediği için boşanmaya karşıdır. Fakat aile içinde geçimsizlik, şiddet gibi durumlar meydana geldiğinde dinimiz açısından boşanma yapılabilir. Hukuksal bir terim olarak boşanmanın tanımı şöyledir:

“Hukuksal bir kavram olarak ele alındığında boşanma, basit anlamda evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Ancak ruhsal açıdan değerlendirildiğinde aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine yada bütünüyle dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişileri dahi sarsabilen karmaşık bir olgudur. Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan en önde geleni boşanmanın kesinlikle anlık bir

durum olmadığı belli bir sürecin son noktası olduğudur. Bu nedenle insan ve toplum psikolojisi açısından boşanma olgusu çözümlenmeli, derinlemesine incelenmesi yapılmalıdır”(Yavuzer,1997:45).

Boşanma, evlilik bağlarının kopmasıdır. Boşanma sebepleri arasında şunları gösterebiliriz:

“Evlilik, her kurum gibi zaman zaman aksayan yönleri olan bir kurum, bu aksaklıklar giderilemediğinde ise sonuç ne yazık ki boşanmayla noktalanıyor. Evlilik Süresince aileye yeni bir birey katıldıysa boşanma daha sancılı oluyor. Evliliğin bitmesine Yol açan sebepler çok çeşitli olabilir, en çok görülen sebepleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- 1- Ekonomik sorunlar
- 2- Eşlerin sosyo-kültürel yapı farklılıkları
- 3- Cinsel sorunlar
- 4- İletişim bozukluğu
- 5- Eşlerden birinin ihaneti
- 6- Aile içi şiddet

Yukarıdaki sebepler nedeniyle evlilik sorunları yaşayan bir çiftin anne-baba Olarak da çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmelerini bekleyemeyiz; anne ya da baba Ayrı ayrı çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kursalar bile, birlikte çocuklarına karşı tutarlı, dengelitem ve davranışlar sergilemekte güçlük çekeceklerdir. Bir evliliği başa çıkılamayan, çözüm üretilemeyen, süregelen sorunlarla devam ettirmenin çocuk üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler göz ardı edilmemelidir”(Nevzat,2004).

İslâm dini açısından boşanma:

“İslâm hukukunda “talâk” kelimesi hem tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşamayı, hem tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermelerini hem de mahkeme kararıyla meydana gelen boşanmayı içerir. Esasen meydana geliş şekilleri farklı olmakla birlikte her üç boşanma türü de müşterek hükümlere sahiptir. Bununla birlikte talâk sözcüğü ile genellikle tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşamalar kastedilir. Kadının malî bir ödeme yapması veya malî bir hakkından feragat etmesi suretiyle tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermelerine hul’ veya muhâlea, mahkeme kararıyla meydana gelen boşanmaya da tefrik denir. İslâm dininde ailenin özel bir yeri olmasına ve Müslümanlar gerek Kur’ân-ı Kerîm’de ve gerekse Hz. Peygamber’in hadislerinde evlenmeye, yuva kurmaya özendirilmelerine rağmen İslâm hukukunda kolay boşanma yolu seçilmiş ve eşlerin ve özellikle kocanın çoğu defa mahkemeye başvurmaksızın boşanmalarına imkân tanınmıştır. Hele kilise hukukunda olduğu gibi eşlerin boşanmalarının yasaklanması hiç düşünülmemiştir. İlk bakışta bu çelişki gibi görünürse de böyle değildir. İslâm eşlerin bir ömür boyu beraber yaşamalarını arzu etmiş, ancak bunu boşanmaları yasaklamak veya zorlaştırmak yoluyla gerçekleştirmeyi asla düşünmemiştir. Çünkü boşanmanın zorlaştırılması yolunda getirilen tedbirler insanları evlenmeye karşı isteksiz davranmaya itmekte, zorla bir arada tutuluyormuş düşüncesi eşler arasındaki sevgi ve bağlılığı kısa sürede tüketmektedir. Tam tersine İslâm insanların sürdüremeyeceklerini düşündükleri evlilikten kolayca kurtulma imkânını getirmiştir. Ancak bu kolaylığın gerekli veya zorunlu olmadığı halde uygulamaya yansımaları önlemek için dolaylı bazı dinî ve hukukî tedbirler almaktan da geri durmamıştır. Her şeyden önce sebepsiz boşanmalar dinen hoş

görülmemiş fakat haklı bir sebebin varlığı durumunda helâl ve câiz kabul edilmiştir. Hz. Peygamber hadîs-i şeriflerinde, “Allah katında en sevilmeyen helâl boşanmadır” (Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 1) buyurmuştur. Öte yandan boşanıp tekrar evlenmeler suiistimal edilmesin diye boşamaya âzami bir sınır getirilmiş, ayrı ayrı veya beraberce karısını üç defa boşayan kimsenin iki taraf isteseler bile kadın bir üçüncü şahısla hileli olmayan bir evlilik yapmadıkça ve bu evlilik ölüm veya boşama ile sona ermedikçe tekrar bir araya gelmelerine imkân tanınmamıştır. Öte yandan özellikle kocaların boşama haklarını suiistimal ettikleri durumlarda mehirin ödenmesi sonraya bırakılan kısmı (mehr-i müeccel) yüksek tutularak boşanmalara belirli bir sınır getirilmiştir. Dinî bir anlayış ve terbiye içinde şekillenen toplumun da sebepsiz boşanmaları hoş karşılamaması İslâm toplumlarında boşanmaların daima sınırlı olması sonucunu doğurmuş, hukuken var olan boşama kolaylığı hiçbir zaman uygulamaya yansımamıştır. Bugün İslâm toplumlarında karşılaştığımız boşanma oranlarının dünya ortalamasının hayli altında olması bunun bir başka kanıtıdır”(Karaman ve diğ.,1998:224,225).

İslâm dini boşanma hakkını kocaya vermektedir. Kocanın üç defa boş hakkı vardır fakat buna bazı sınırlamalar getirmiştir. Âkif, gereksiz boşanma meselesini bazı şiirlerinde işlemiş ve burada kocayı suçlu bulmuştur. “Köse İmam” şiirinde bu duruma şöyle bakar:

“Beyimin şimdiki haysiyet-i mevhûmesine
Diyecek yok... Yalnız râhat ararlarsa eğer,
Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!
Sen imam, saçmalıyorsun... Yetişir artık dur.
Beni ısrâr ile davetteki maksad bu mudur?
Haremin geldi demin ağlıyarak, sızlıyarak...
Gözü çıksın domuzun, patlasın isterse, bırak!
Döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövmek ne?
Hem günah, hem de ayıb...
Sıktı akşam "edemem, üstüme evlenme!" diye.
Ne demek! Dörte kadar evlenir erkek, demeye
Kalmadan başladı şirretliğe... Kızmaz mı kafam?
Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!
Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını...
Haklı bir kerre ya! İnsan boşamaz haksızını.
Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için

Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?
İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyyette?
Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda kitap! Hem alırız, hem boşarız!
Dara geldin mi, şeriât! Sus ulan iz'ansız!
Ne zaman camie girdin? Hani tek bir hayrın?
Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,
Bana gelmişte şeriâtçı kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyie yok defter-i â'mâlinde?
Seni dünyada gören var mı ayık halinde?
Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sade bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
"Bir talâk oldu mu dünyâda, semâlar titrer!"
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?
Vâkıâ ba'zen olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!
Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.
Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkuud;
Tam takır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!
Sen dua et ki "şeri'at" demiyor evde karın!
Yoksa boynunda bugün zorca gezerdin yuların!
Karı iş görmeyecek; varsa piçin bakmıyacak;
Çamaşır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmıyacak.
Bunların hepsini yapmak sana âid "şer'an!"
Çocuk emzirmeye hattâ olacak bir sütanan!
Boşarım, evlenirim bahsini artık kapa da,
Hak ne verdiyse yiyip hoş geçenin bir arada
Al götür haydi..." (Safahat,103)

Bu şiirde anlatılan koca tipi dayakçı koca tipidir. Bu koca kadını alınıp satılan bir mahl olarak görmektedir. Yaptığı edepsi işe de kılıf hazırlayarak şeriatın dörde kadar

evlenmeyi izin verdiğini söyler. Âkif, burada aile ve boşanma hususunda dinin yanlış anlaşıldığını ve yorumlandığını ifade etmeye çalışır. Burada Âkif, karı-koca ilişkisine vurgu yaparak kadının haysiyetine önem vermeyen kocaları Köse İmam'ın ağzından tenkit eder. İmam'a göre, haysiyet, her şeyden önce mesuliyetini idrak etmek demektir. Evli bir erkek karısını maddî ve manevî bakımdan gözetmeli ve korumalıdır. Erkek, geçinemiyorsa karısını boşayabilir, ama dövemez ve onun onuru ile oynayamaz. Bu şekilde davranırsa bu, güçsüzü ezmek olacağından çok günahtır. “Köse İmam” şiirinin bu mısraları dayakçı kocanın kadını algılayışı açısından çok önemlidir. Koca şeriatın izni var diye bir kadın daha almak ister. Dini yanlış anlayan koca, yaptığı yanlış davranışa kılıf hazırlayarak ve bunu şeriatın bir kuralı olarak göstererek yanlışlığa düşer. Köse İmam adama doğru yolu göstermek için Peygamber Efendimizin sözünü söyler:

“Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:

"Bir talâk oldu mu dünyâda, semâlar titrer!"

İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?"

Köse İmam, edepsiz kocaya gerekli dersi verdikten sonra tekrar kadını evine döndürür. Bu aile geçimsizliğinde dinin yanlış anlaşılması sonucunda kocanın başka bir kadınla evlenmesi anlatılmaktadır. Bu yanlış zihniyetlerden dolayı aile yıpranmakta ve zayıflamaktadır.

2.BÖLÜM: TOPLUM

Mehmet Âkif yaşadığı devri bütün ayrıntısı ve derinliği ile şiirlerinde anlatmaya çalışmış bir Türk şairidir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Türk milletinin içinde bulunduğu acıları, sevinçleri, ümitleri ve hayal kırıklıklarını manzum bir tarih, bir roman, bir hikâye, bir destan havası içinde anlatmaya çalışmıştır. Eserlerindeki kişiler de aydın, cahil, yobaz, züppe, şehirli, dinli, dinsiz, sarhoş, gariban, külhanbeyi vs. gibi cemiyetin hemen her kesiminden insanlardır. Çevre olarak da saray, konak, cami, sokak, bayram yeri, mevlit cemiyeti, savaş yeri, mahalleler, köhne evlerin odaları, oteller vs. şeklinde yaşadığı devrin bütün sorunlarını aksettiren yerleri seçmiştir.

Memleketin sosyal sorunlarını, şahit olduğu acı verici olaylar ve Türk insanın durumunu sık sık şiirlerine konu edinerek ele almış, duygu ve düşüncelerini samimi ifâdesiyle dile getirmiş, çözüm için çeşitli teklifler öne sürmüştür.

Toplum sorunlarıyla yakından Âkif, toplum sorunlarını “İslâmcılık ” anlayışı içerisinde değerlendirmiş ve çözümleri de bu ideale bağlı kalarak vermiştir. Âkif de toplum sorunlarına geçmeden önce toplum nedir sorusunun cevabını araştırmak gerekir.

Başaran, toplumu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Toplum, sınırları belli bir doğal çevrede ortak amaçlar için bir araya gelmiş, karşılıklı oluşturulan kurallara bağlı, işbirliği ve dayanışma içinde olan insanlardan oluşur” (Başaran,1983: 48).

Aslan’a göre toplum:

“Ortak amaçlar, duyuş ve düşüncülere sahip olan insanların bir organizasyonudur” (Aslan,2001:19).

Her iki tanım da toplumun ortak amaç ve düşüncelere sahip olan insanların oluşturduğu bir bütün olduğu verilmektedir. Tanımlarda “kültür” unsuru eksik kalmıştır. Her toplumun kendine has bir kültürü vardır.

Hilmi Ziya Ülken kültürü: “Milletin içinde bulunduğu medeniyet şartlarına göre yarattığı bütün dil, ilim, sanat, felsefe, örf ve âdetler ve bunların toplamıdır.” diye tanımlar.

Âkif şiirlerinde toplum kavramı yerine “cemiyet” kavramını kullanmıştır. Toplum kavramı ile anlatmak istediğini “cemiyet” kavramı ile anlatmıştır.

Nurettin Topçu cemiyet kavramını şöyle tanımlar:

“Aralarında kurumlar halinde organlaşmış bağıntılarla karşılıklı yardımlaşma münasebetleri bulunan fertlerin bütünüdür. Cemiyet, teşkilatlanmış insan topluluğudur. Ekonomi, hukuk, ahlak, sanat ve din çalışmalarını idare eden bu teşkilata sosyal kurumlar denir. Bazıları cemiyeti vücuda benzetmişlerdir. Ondokuzuncu asrın İngiliz filozoflarından Spenser’e göre cemiyet, uzvi evrimin bir sonucu, canlılar dünyasının bir nevi devamıdır. Cemiyet, tıpkı uzvi yapıyı andırır. İkisinde de bölümler ve bütün, çokluk ve birlik vardır. Genel organlaşma planına bağlı organlar bulunur. İkisinde de emme, özümseme, dolaşım ve beyin cihazları, duyu organları bulunur. Yine ondokuzuncu asrın sosyologlarından Espinas’a göre cemiyet, yaşayan bir şurdur. Uzviyetteki birlik, cemiyette bölünmeyen şuur oluyor. Uzviyetteki sürekliliğini cemiyetteki gelenekler tutuyor. Kendiliğinden beden doğan beden hareketlerinin karşısında, cemiyette fikir yaratıcılığı meydana geliyor. Onyedinci asrın İngiliz Filozoflarından Hobbes ve onsekizinci asırda Jean-Jacques Rousseau, cemiyetin sözleşme ile kurulduğunu ileri sürerler”(Topçu,2001:113,114).

Toplum kavramının tanımı olarak aynı toprak parçası içerisinde yaşayan, ortak bir sosyal hayatı yaşayan, ortak bir kültüre ve geçmişe sahip insanların oluşturduğu bütüne toplum diyebiliriz.

Toplum oluşturulan bireylere millet denir. Âkif’e göre milleti oluşturan unsurlar din, vatan, tarih, dildir. Âkif toplumu bir arada tutan unsurlara arasında dinin çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu düşünülmektedir. Bir şiirinde “Birbirinden mütefekkir bu kadar akvamı, Aynı milliyetin altında tutan İslâm’ı, Temelinde yıkacak zelzele, kavmiyettir.” O milleti bir arada tutan başlıca unsur olarak dini gösterir. Kavmiyet fikrinin toplumu tamamen yıkacağını belirtir. İslâm’ın insanları vatana bağladığını bir arada yaşattığı anlatmaktadır.

Toplum hayatının insan için gerekli olduğuna inanan Âkif, insanın tek başına yaşamasının zor olduğunu şöyle ifade eder:

“Cihan artık değişmiş, infiradın var mı imkânı

Göçüp mamurelerden boylasan hatta beyabanı

Yaşanmaz böyle tek tek, devri hazır: devr-i cemiyet”

Âkif, Zağnos Paşa Camiinde verdiği vaazda da birlik içinde yaşanması gerektiğini şöyle

anlatır:“ Cemaatsiz yaşamaya, cemaatten ayrılmaya gelmez, cemaat-i İslâmiyenin kesâfet peyda etmesi için çalışmalıyız. Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli.” Birlik ve beraberliğin önemine değinen şair cemiyetin boş durması istemez çalışmak gerektiğini her şiirinde topluma duyurur.

Âkif'in toplum anlayışı için Orhan Okay şu açıklamayı yapar:

“Müslümanlar arasında kavmiyet farkı gözetmeyen bir İslam birliği idealine sarılıyordu. İslam düşüncesine dayanmayan bir Türkçülüğün getirdiği zararları daha I.Dünya Savaşları (1918) sonlarına doğru yazdığı şu mısralarla dile getirecektir. Cemiyete bir fıkra dedik, tefrika çıktı. Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı/“Turan ili“ namıyla bir efsâne edindik / Efsâne fakat gaye! deyip az mı didindik/Kaç yarda feda etmedik artık bu uğurda/ Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda”(Okay,1998,79).

Âkif'in toplum anlayışı İslâm birliği ideali içerisinde araştırılmalıdır. Kavmiyeti ret eden dinin birleştiriciliğini ön plana çıkaran bir toplum bakış açısı vardır. Âkif'in İslâm birliği idealine bakacak olursak Düzdağ, Akif'in benimsediği İslamcılık esaslarını şu şekilde sıralar:

“Müslümanlar, bir olmalıdır. Müslümanlar yabancıları dost edinmemelidir. Müslümanlar birbirinin dostu sırdaşı, kardeşi ve yardımcısıdır”(Düzdağ,2000:44,45).

Orhan Okay'a göre Akif, İslam birliği idealinin iki önemli engeli olduğunu bilincindedir:

“Akif'e göre, İslam idealini engelleyen iki mühim düşünce akımı vardır. Birinci ve en önemli olan körü körüne batı hayranlığı ve din aleyhtarlığıdır. İkinci engel kavmiyetçiliktir”(Okay,1998,83).

İsmail Kara, Meşrutiyet yıllarındaki İslâmcılık anlayışı hakkında şu açıklamayı yapar:

“İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda, İslam'ın bir bütün olarak (inanç, ibadet ahlak felsefe, siyaset, hukuk , eğitim.) “yeniden” hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını, batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak, uğruna yapılan aktivist , modernist, ve eklektik yönleri baskın, siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir”(Kara,2001:9).

Yine o dönemde yaşamış Yusuf Akçura, İslamcılığı şöyle tarif eder:

“Osmanlı Milliyet siyasetinin başarısızlığı üzerine İslamiyet politikası meydan aldı. Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılıktan yani Osmanlı Milleti teşkili siyasete kısmen iştirak eden fırkadan doğdu. Artık var kuvveti pazıya verip İslam unsurlarını evvela Osmanlı Ülkeleri'ndeki, sonra bütün küre-i

arzdakilerin soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her Müslüman en küçük yaşında ezberlediği “din ve millet birdir” kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet manasına verdiği ifade ile bir tek millet haline koymaya çalışmak lüzumuna kâil oldular”(Akçura,2005:38).

Âkif, topluma hep eleştirel bir gözle bakmıştır. Yaşadığı dönemde toplumun neden kötü durumda olduğunu vaazında şöyle ifade eder:

“Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum;” Doğduğumuz günden itibaren; analarımız, babalarımız, dedelerimiz, hocalarımız siyasetçilerimiz, ediplerimiz, şairlerimiz, muhabirlerimiz, bize istiklal için ümit verecek şeyler söylemediler. Ben çocukluğumdan beri “Biz yaşamayız. Avrupalılar telakki eylemiş siz çok fena günler göreceksiniz...” nakaratlarından başka bir şey işitmedim. “Çocuklar siz gece gündüz çalışınız ki bu memleket kurtulsun” diye bizleri mücadeleye sevk edecekleri yerde rasgele adam, ruhlarımıza kalplerimize ye’s mayası aşıladı”(Şengüler,1990:53).

Âkif vaazında belirttiği gibi yaşadığı dönemdeki toplumun o halde olmasının nedenini çalışmamaya ve yes’e dayandırmıştır. Toplumun çalışarak ilerleyeceğini anlatır.

“Eserlerinde halkı esas almıştır. Fakat o halkı Marksizm’de olduğu gibi bir sınıf olarak ele almamıştır. O bu kelimeyle eş anlamlı olarak millet, ümmet, avam, köylü, ahali gibi kelimeleri kullanmıştır. Âkif’e göre aydınların dışındaki herkes halk sayılmaktadır.” (Kılıç,2008,134)

Âkif, “Hasbihal” adlı makalesinde toplum bilimi olan sosyoloji hakkında şunları söyler:

“Cemaat-i Müslimine artık içtimaiyat lazım, içtimaiyat. Şarkta, garpta, şimalde, cenupta ne kadar Müslüman varsa zillet içinde, sefalet içinde yaşadığını; sefil bir milletin elinde kalan dinin kabil değil i’la edilemeyeceğini bilmeyen anlamayan vaizi kürsiye yanaştırmamalı vaiz milletin mazarını, halini bilmeli cemaati istikbale hazırlamalıdır” (Abdulkadiroğlu,1986:57).

Görüldüğü gibi Âkif, sosyoloji terimi yerine “içtimaiyat” terimini kullanmaktadır ve toplumun sosyolojiye olan ihtiyacını belirtmektedir. Âkif, bu gereklilikten hareketle, şiirleriyle içinde yaşadığı toplumun unsurlarını irdelemiş, bu unsurlardaki eksikleri göstererek toplumun yapısı ve işleyişine yardımcı olmuştur. “Süleymaniye Kürsüsü” adlı şiirinde toplumdaki siyasetçileri, eğitimcileri, din adamlarını, devlet adamlarını incelemiş buralardaki eksiklikleri dile getirmiştir. Kısacası Âkif, sanatını toplum için kullanmıştır. Ana gayesi sanattan ziyade topluma yol göstermektir. Sanat anlayışını da şöyle açıklar:

“Biz bugün hey’et-i içtimâiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini

galeyana getirecek, ahlâkını tehzîb edecek, hülâsa bize her ma'nâsıyla ders-i edeb verecek bir edebiyata muhtacız...”(Şengüler, 1990:9).

Âkif’in toplum için şiir yazmasını ve bu şiirlerin hangi fikre hizmet ettiği konusunda Okay şunları söyler:

“Âkif, cemiyetimizin buhranlı çağının istisnası değildir. Gençlik yıllarında daha çok Ziya Paşa, Muallim Naci, Abdülhak Hâmid tarzı bir şiir tuttuğunu hatta kısmen Servet-i Fünûn şiir telâkkisine bağlandığını bildiğimiz Âkif, ‘Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim’ diyerek şiirini bu fikrin hizmetine vermiştir. Muhtemelen 1900’lü yılların başlarında verdiği bu karar onun daha çok bağımsız, zaman zaman da siyasî, askerî, dinî maksatlı grup ve teşekkülle çalışmasına yol açmıştır. Ancak bu çeşit çalışmalarında, bağlı olduğu grubun partizan ve militan bir üyesi olmamış, hele şahsi menfaati için karakterinden, idealinden prensiplerinden hiç taviz vermemiştir”(Okay,1998:16).

Hece Dergisi’nin Âkif, özel sayısında Alver, onun şiiri hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Mehmet Âkif, kuşkusuz şiir- hayat, edebiyat- hayat ilgisinde en dikkat çekici isimlerden birisidir. Onun eseri, yaşantısının, döneminin, hayat çizgilerinin adeta gölgesidir. Safahat’ın tamamında belirgin bir şekilde görülen toplumsal sorunlar, toplumsal yapı ile ilgili meseleler, çoğu zaman bir feryatla, bir çılgınlıkla ortaya serilir. Âkif, toplum fotoğrafını sunarken aynı zamanda ezilmekte, üzülmekte yüreği kan ağlamaktadır. Muzdariptir, çilekeştir,, hüznüldür ” (Alver,2007:352).

Alver’in söylediklerinde Âkif’in toplumun sosyal meselelerinin anlatması konusunda nasıl bir yok izlediği ve bunu yaparken nasıl bir hal içerisinde olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Şiirlerinde Osmanlı ve İslâm dünyasının sorunlarını ele almıştır. Toplumu bir arada tutan unsur olarak dini göstermektedir. Âkif toplumcu bir şairdir. Toplumun her türlü olayıyla ilgilenmiş, gördüğü sorunlara kendince bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Âkif’in toplumcu kişiliği, İslam’daki “cemaat” anlayışıyla birleşip, bütün Müslümanların birlik ve beraberlik idealinin oluşmasına neden olmuştur. Birlik ve beraberliği tavsiyede, Âkif’in dayandığı kaynak dindir. O cemaatten uzaklaşmayı Allah’tan uzaklaşma olarak görür.

“İşit, bir hükm-i kat-i var ki istinafa yok meydan.
Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah’tan.
Nedir iman kadar yükselterek bir alçak ilhadı,
Perişan eylemek zaten perişan olmuş ahadı?
Nasıl yekpare millete var etrafında bir seyret?”(Safahat,382)

Araştırmanın bundan sonraki bölümlerinde Âkif'in yaşadığı dönem içerisinde cemiyette gördüğü meseleler ve bu meseleler için önerdiği çözüm yolları incelenecektir.

2.1. Cehalet

Âkif, Müslüman halkın büyük bir kısmının cahil olduğunu eğitimsiz olduğunu şiirlerinde tekrar tekrar dile getirir.

“Olmaz ya... Tabii... Biri insan biri hayvan:

Öyleyse cehalet denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli, baştanbaşa millet”

Yukarıdaki mısralarda cehaleti yüz karası olarak nitelendirmekte ve bu cehaletten bir an önce kurtulmak gerektiğini belirtir. Bu cehaletten kurtulmanın yolunu da ilim ve fende ki eksiklikten kaynaklandığını bilmektedir. Bu eksiklik toplumu cahilliğe sürüklemektedir.

“Asr-ı hazırda geçen fenlere sahip denecek,

Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek.

Hele ilmiye bayâğdan da aşağı bir turşu.

Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,

Bir hale getirdin ki: ne din kaldı, ne namus!”

Milletin cehalete düşmesi ile ne din kalmıştır ne de namus çünkü her şeyi hurafeler kaplamıştır. Cehaleti yenmenin tek yolunu Âkif, “Mahalle mektebe lazım.” Diyerek eğitime işaret eder. Âkif eğitime işaret eder fakat eğitim sistemi de bozulmuştur.

“O mu? Baytar, bu? Ziraat, şu mühendishane

Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok. Yalnız,

Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatma!

İşimiz düştü mü tersaneye yahut denize.

Mutlakaa, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e.

Hekimin hazıkı bilmem nereden celbedilir.

Mesela bütçe hesabatını yoktur çıkararan...”

Yukarıda anlatılan kurumlardan gerekli kişilerin yetişemediğini açık bir şekilde söylemektedir. Toplum da eğitim kurumlarının açılması gerektiğini belirtmekte fakat bu kurumlar yerine kahvehaneler, meyhaneler açılmaktadır. Öztürkmen, Âkif'in bu konu da neye işaret ettiğini şöyle ifade eder: "Ecdadın hastane olarak, Tıbbiye mektebi olarak kurduğu yerlere şimdi miskin kılıklı kahvehaneler açılmıştır"(Öztürkmen,1959:50).

Âkif, cehaletin temelinde eğitim sistemin bozukluğu ve iyi eğitimcilerin olmamasına bağlar. Ona göre de dini hurafe haline getiren cehalet ve taklittir. Dinin kaynağından değil de hurafeler neticesinde öğrenildiği şöyle eleştirir:

"Eğer gerçek İslam bana öğretilmemiş olsaydı, şu son zamanlarda gençlerin tutulduğu dinsizlik hastalığına bende yakalanırdım ."

"Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni,

Hurafeler bürümüş en temiz menâbini"

"Emr-i dini taklid ile kaim bilmenin seyyiesidir ki batından batına birer ikişer bid'at, üçer beşer hurâfe miras ala ala bugün akaidimiz, tâatımız, muâmelâtımız âdetâ hurâfât mecmuası bid'at yığını haline gelmiş! Dinin şekl-i sahîhini kolay kolay tahattur bile edemiyoruz"(Şengüler,1990:121).

O, insanların bilgiye değer vermediğini hurafelere inanıldığını eleştirmiştir. İnsanların dini Kur'an'dan ve hadislerden öğrenilmesi gerektiğini belirten Âkif, bunları bir kenara atan halkın dedelerimizden böyle gördük anlayışını da aşağıdaki şiirinde şöyle eleştirir:

"Görenek hem yalnız Çin'de mi salgın: nerde!

Hep musâb âlem-i İslam o devasız derde

Getirin mağrib-i Aksa'daki bir Müslümanı;

Bir de Çin sûrurun altında uzanmış yatani

Böyle gördük dedemizden!" sesi titrek titrek!

Böyle gördük dedemizden "sözü dînen merdûd"(Safahat,114)

Gelen ve göreneklerin din gibi anlaşılmasına karşı çıkmaktadır. Bu da halkın cehaletini gösterir.

Cehaletin asıl eğitimden ve eğitim sisteminden kaynakladığı belirten Âkif, eğitim sistemindeki ikiliği şöyle açıklar:

"Mehmet Akif'in nazarında, mekteple medrese bir ikilik işaretidir. Şairin en önemli içtimai meselelerinden biri olan, eski anlayışı temsil eden din adamları sınıfı ile asrın şartlarına uygun modern bir hayat görüşünü temsil etmesi icab eden münevverler arasındaki zıddiyet, medrese ve mekteple maddi kılığına bürünmüştür. Zavallı milleti yükselmekten alıkoyan ve pek muhtaç

olduğu birlikten ayıran işte bu zihniyettir. Bir tefrika unsuru olmakta mektebin de medresenin de müşterek kusuru vardır. Münevverleri, dine, lâıyk olduğu şerefli mevkiı vermeyen bir ilim anlayışının eksik kalacağını, medreseliler de teknik terakkinin dine asla aykırı düşmeyeceğini henüz anlamamışlardır”(Malkoç,1969:124).

Burada medrese ve Batılı okulların bir nevi karşılaştırılması yapılmış ve medreselerin bilim adamı yetiştiremediğini anlatmaktadır. Bilim adamı yetişmeyen bir toplumda da halk ne olur cahil olur, cehalet içerisinde olur.

Âkif bütün her şeyin cehaletten kaynakladığını söyler. Ona göre cehalet milleti öyle bir hale getirmiştir ki ne din kalmıştır ne de namus. Akif’in cehaleti “kara el” olarak tanımladığı mısralar şöyledir:

“Ey derd-i cehalet, sana düşmekte bu millet
Bir hale getirdin ki: Ne din kaldı, ne namus!
Ey sine-i İslam’a çöken kapkara kâbus,
Ey hasm-ı hakiki, seni öldürmeli evvel
Sensin bize düşmanları üstün çıkartan el” (Safahat,180)

Akif eğitimin önemine vaazlarında da değinir. Fatih camisindeki vaazında şöyle der:

“Maarif maarif... Bizim için başka çare yok: eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmamızdır. Dünya da maarifle din de maarifle. Hepsini, her şey maarifle kaaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok. Cahiller eline geçince mahvolur. Kur’an’da, Hadis-i Peygamber’i de namütenahi hakayık var. Onlar nasıl meydana çıkar? İlimle irfanla”(Şengüler,1990:212).

Eğitim önemlidir halk eğitim sayesinde cehaletten kurtulacaktır.

2.2. Ahlâk Bozukluğu

Mehmet Âkif’e göre toplumun en önemli sorunlarında biri de ahlâk bozukluğudur. Âkif, bozulmuş olan ahlâk anlayışının yeniden kazanılması gerektiğini ve milli ahlâkın ne derecede önemli olduğunu şu mısraları ile belirtir:

“Fakat ahlâkın izmihlâli ne müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklâl
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-ı milli, ruh-ı millidir.
Onun iflası en korkunç ölümdür: Mevt-i küllidir” (Safahat,158)

Ahlak anlayışının bir oyuncak gibi oynanılmaması gerektiğine ve milli ahlakın

bozulması durumunda hiçbir şeyin kalmayacağına dikkat çeker. “Mevt-i külli” kavramı ile anlatılmak istenen durum ahlakın yok olduğunda milletin de toptan yok olacağıdır.

Âkif, kişisel çıkarların ahlakı yok ettiğini, kişisel çıkarlar neticesinde düşmanın rahat hareket ettiğini şöyle ifade eder:

“Burnumuzdan tuttu düşman biz boğaz kaydındayız
Bir bakın: Hâlâ ihtiras ardındayız.”

Âkif, toplumda en büyük ahlaksızların başında fuhuş bozukluğunu gösterir ve buna şiddetle karşı çıkar:

“Bu havalide cehalet ne kadar çoksa, nifak
Daha salgın daha dehşettir... Umûmen ahlak
“Pek bozuk” az gelecek – namütenahi düşkün
Halik öyle murdarını görmekte ki insan fuhşun.”

Âkif’e göre bizim milli ahlakımız, İslâm ahlakıdır ve İslâm ahlakına bağlı kalarak her şeyin düzeleceğini savunur. Ona göre toplumdaki insanların dini hassasiyetleri az olduğu için toplum ahlakı da bozulmuştur.

“Çünkü izzet nerde, bir bak, nedir ahlakımız.
Müslümanlık pak sîretten ibaretken yazık
Öyle saplandık ki levsiyâta: Hala çıkmadık.
Zulme tapmak adli tepmek hakka hiç aldırılmamak
Kendi asudeyse, dünya yansa, baş kaldırmamak
Ahdî nakz etmek, yalan sözden tehaşi etmemek.
Kuvvetin meddahı olmak aczi hiç söyletmemek
Mübtezel birçok merasim inhinalar, yatmalar”

Yukarıdaki mısralarda Âkif’in ahlak anlayışını dine dayandığını ve toplumdaki ahlak anlayışının nasıl olduğunu ayrıntılı bir şekilde görmekteyiz.

İmamoğlu, Âkif’in ahlak görüşünü şöyle anlatır:

“Akif’e göre toplumun içinde bulunduğu en büyük problem ahlak bozukluğudur. Bir toplumda ahlak bozukluğu kendisini adaletsizlik, sözünde durmamak, yalancılık, dalkavukluk, korkaklık, iki yüzlülük, bencillik, fitne gibi tezahürleriyle ortaya koymaktadır. İşte Akif bu durumdan kurtulmanın ancak İslam ahlakıyla olabileceğini

belirtmekte, fakat bu konuda çevresinde gördüklerine dayanarak fazla iyimser görünmemektedir” (İmamoğlu, 1996:51).

Âkif’in ahlâki olarak nasıl bir yapıda olduğunu Kuntay şöyle ifade eder:

“Âkif, Tevfik Fikret’le üniversitede tanıştı. Meşrutiyet’te ikisi de orada hocaydı. Akif’e;

-Fikret, sende ne gibi bir tesir uyandırdı, dedim. Akif, bu adamı sevemedim, dedi ve sebebini şöyle anlattı:

-Benim gibi daha ilk defa görüştüğü adama, yirmi senelik arkadaşlarını çekiştirdi” (Kuntay, 2001:48).

Müslümanların birbirleri ile konuşmaları Âkif şöyle eleştirmektedir:

“Biz müdafa edeceğimiz fikre karşı ufacık bir itiraz serd olursa, yumuşak söylemek şöyle dursun,, en sert, en acı hücumlarla ağız dolusu sözler söyleriz. Bazen en temiz hakikati en mundar üslup ile kabul ettirmek isteriz. İşte bizi öldüren zaafa tefrikaya düşüren iki derdi ictimai azimsizlik ve terbiyesizlik”(Şengüler,1900:51).

2.3.Ye’s

Ye’s kelime anlamıyla Develioğlu’un Osmanlıca Türkçe sözlüğünde “ümitsizlik, keder, elem” olarak tanımlanmaktadır.

Âkif’in yaşadığı dönemde, halk savaşırlardan bıkmış usanmıştır. Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğunu “Hasta Adam ”olarak nitelendirmişler ve devleti parçalamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bunların neticesinde halk yorgun, bitkin, ümitsiz bir duruma düşmüştür. Âkif, toplumu bu durumdan kurtarmak için bunu bir vazife sayarak topluma her zaman ümit, sevinç aşılarmaya çalışmıştır. “Ye’s Yok” şiirinde kurtuluşun tek çaresinin toplum olarak kendi içimizde saklı olduğunu bilerek halkı uyandırmaya çalışmış ve başarmıştır.

“Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümîdin!

"Ölmüş" mü dedin? Ah onu öldürmeli miydin?

Hakkın ezeli fecri boğulmazdı, a zâlim,

Ferdâlanın artık göreceksin ki ne muzlim!

Onsuz yürürüm dersen, emîn ol ki yürünmez.

Yıllarca bakınsan, bir ufak lem'a görünmez.

Beyninde uğuldar durur emvâci leyâlin;

Girdâba vurur alnını, koştukça hayâlin!
Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sâhil seçemezsin.
Ey, yolda kalan, yolcusu yeldâ-yı hayâtın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:
Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhâtindeki perde.
Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;
Nevmîd olarak nûr-i ezelden donakaldın!
Ey, Hakk'a taparken şaşırın, kalb-i muvâhhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak o da: Mülhid.
Birleşmesi kâbil mi ya tevhîd ile ye'sin
Hâşâ! Bunun imkânı yok elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?
Doğduk, "Yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;
Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!
Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;
Yurdun ezeli yaşçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşısı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!
"Devlet batacak!" çığılığı beyninde öter de,
Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!
"Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı;
Git yokla da bak var mı kımıldanmaya tâbî?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmıyacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır:
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman;
Davransın ümidîn; bu ne haybet, bu ne hırmân?
Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;

Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşıla,

Allah(c.c.)'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”(Safahat,175)

Âkif, bu şiirde kurtuluşun çaresi olarak ümitsiz yaşanamayacağını, Müslüman bir toplumun ümitsiz olamayacağını haykırmaktadır. Ona göre ümitsizliğin nedeni çalışmamaktır bunu bir konuşmasında Âkif şöyle ifade eder:

“Efrad-ı millet arasında haksız bir ye'sin manasız bir bedbinliğin günden güne şiddetini arttırmak şartıyla hüküm sürdüğünü görüyoruz. Hele bizim me'yus olmaya hiç hakkımız yoktur. Çünkü hiç çalışmadık, şüphe yoktur ki ye'simiz, bedbinliğimiz hep uğraşmamaya, atalet içinde paslanıp gitmeye hak kazanmak içindir”(Şengüler,1990:53).

Âkif bir müslümanın ümitsiz yaşayamayacağını ve milletin nasıl böyle bir ye's içine düştüğünü şöyle ifade eder:

“Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum;” Doğduğumuz günden itibaren; analarımız, babalarımız, dedelerimiz, hocalarımız, siyasetçilerimiz, ediplerimiz, şairlerimiz, muhabirlerimiz, bize istiklal için ümit verecek şeyler söylemediler. Ben çocukluğumdan beri “Biz yaşamayız. Avrupalılar telakki eylemiş siz çok fena günler göreceksiniz...”nakaratlarından başka bir şey işitmedim. “Çocuklar siz gece gündüz çalışınız ki bu memleket kurtulsun” diye bizleri mücadeleye sevk edecekleri yerde rasgele adam, ruhlarımıza kalplerimize ye's mayası aşıladı”(Şengüler,1990.245).

Yukarıdaki satırlarda Âkif millete ümitsizliğin nasıl dayatıldığını anlatmaktadır. Toplumda çocuklara doğar doğmaz bir ümitsizlik aşılandığını ifade eden şair bu durumu şiddetle eleştirir. Âkif, toplumdaki ye's fazla olmasında insanların iman eksikliğinden de kaynakladığı söyler.

“O halde bu kadar ye's bu kadar fûtûr neden icap ediyor? Cemati müslimine ruh-i gayret, ruh-i şehamet, ruh-i emel, ruh-i azim, ruh-i faaliyet nefy edecek sineler var esefa ki o nefhalar külliye mahrum! Zaten cihanı İslam'ı şu ağlanacak hale getiren sebep ukala-yı Müsliminin ye'sinden başka bir şey değildir ki düşünülürse bu da imandaki za'fı daha doğrusu hiçliği gösterir”(Şengüler,1990,166).

İslâm dininde ümitsizliğin yeri yoktur. Âkif, neden bu kadar ümitsizliğe yer verdiğini şöyle ifade eder:

“Hâlbuki o cephelerin arkasında bulunanlardan bir kısmı da ellerini, kollarını bağlamış her türlü muvaffâkiyetten ümidini kesmiş, hissiz, hareketsiz en yaman en acıklı akibetleri bekleyip duruyordu. Zaten ye's bundan başka bir netice vermezdi ki! Dikkat olunursa me'yus olmak demek atalete, meskenete meşru bir şekil vermek demektir. Ruha ye's denilen o mel'un hastalık çöktü mü artık vücutta hareket imkânı sa'y imkânı, mücahede imkânı kalmaz”(Şengüler,1990:345).

Âkif'in inandığı şey başarmanın yarısını inanç olarak görmesidir.

2.4.Tevekkül Anlayışı:

Âkif'in en çok üzerinde durduğu bir kavramda “tevekkül” kavramıdır. Çünkü bu kavram halk tarafından tamamen yanlış anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde halk yanlış tevekkül anlayışı neticesinde tembellik, bezginlik ve bitkinlik içine düşmüştür.

Ferit Develioğlu'nun sözlüğünde tevekkül kelime olarak şu anlamlara gelmektedir. Kadere razı olma, her işini Allah'a bırakma, Allah'tan bekleme, üzerine düşen her gayreti gösterip, ancak gücünün yetmediği yerde Allah'a güvenme gibi manaları bünyesinde taşımaktadır.

Tasavvuf literatüründe ise tevekkül, Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde-avucunda olana göz dikmeme, vaat edilene güvenme, her halükârda sadece Allah'a sığınma, vesvese, endişe ve rızık kaygısı halini yok edip, insanı huzura ve rahata kavuşturan Mevlâ'ya güvenme hali gibi manalara gelmektedir(Uludağ,1977:531).

Sözlüklerdeki açıklamalardan “tevekkül” kelimesinin “güvenmek, dayanmak, işi havale etmek” anlamlarına geldiğini öğrenmekteyiz. Yani doğru bir tevekkül anlayışı, hedefe ulaşmak için, gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsini yerine getirip sonucunda Allah'a dayanıp güvenmektir.

“Tevekkül bir çiftçinin önce zamanında tarlasını sürüp ekime hazırlaması, tohumu atması, sulaması, zararlı bitkilerden arındırıp ilaçlaması, gerekirse gübresini vermesi, hâsılı her türlü tedbiri alıp ondan sonra iyi ürün vermesi için Allah'a güvenip dayanması ve sonucu O'ndan beklemesi demektir. Bunların hiç birisini yapmadan “Kader ne ise o olur” tarzında bir anlayış tevekkül değil, tembelliktir ve İslam'ın tevekkül anlayışıyla da bağdaşmaz”(Taner,2007).

Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde tevekkül anlayışı şu şekilde geçer: Al-i İmran Süresi 159'uncu ayette :“...Kararını verdiğin zaman artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”

El- Furkan Süresi 58'inci ayette: “Daima diri olup, hiçbir zaman ölmeyen Allah'a tevekkül et.”

El- Ahzab Süresi 8'inci ayette: “Allah'a tevekkül et, işini onun vekâletine bırak! Sana

bütün işlerinde vekil olarak Allah yeter.”

Ayetlerden de anlaşılacağı üzerine bir işi yaparken o işin gerektirdiği bütün şartları yerine getirmek ve sonrasına Allah’a havale etmektir. Fakat Âkif’in yaşadığı dönemde bu anlayış saptırılarak “kader böyleymiş” gibi anlamına çekilmiş ve doğru yoldan çıkılmıştır. Bu durumu şiddetle eleştiren Âkif, toplumdaki tevekkül anlayışının yanlış olduğunu “Azimden Sonra Tevekkül” şiirinde şöyle belirtir:

“Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi birgün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet";
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.”

Önce çalışmanın gerektiğini sonra tevekkülün geldiğini yukarıdaki mısralarda anlatmaktadır.

Âkif, tevekkül anlayışını şöyle anlatır:

“Tevekkül olmasa kalmaz fazîletin nâmı...
Getir hayaline bir kere sadr-ı İslam'ı
Hicaz, Çin'i düşün nerde? Nerededir Piene!
Nedir bu harikanın sırrı? Hep tevekküldür
Ki itimad-ı zaferden gelen tahammüldür.
Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik
Durur mu şevkine pervâne olmadan tevfik?
Cenab-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak
Demek ki azme sarılmak gerek mebadide.
Yanında bir de tevekkül, o azmi te'yide”(Safahat,218)

Akif'e göre tevekkül; bir konuda karar verdikten sonra sabırla çalışıp, sonucun oluşması için, Allah'a dayanmaktır. Bunun için "azim", "karar vermek" ve "tahammül" gibi kavramları hep beraber kullanmıştır.

Akif Kastamonu vaazında da tevekkülü açık açık halka tanımlar:

"Tevekkül ise o işin husülü için mümkün olan esbabın hepsini tedarik ettikten sonra Cenab-ı hakka bel bağlamak; Onun tevfikini esirgemeyeceğine yürekten inanmak, demektir. Tedbir biter tevekkül başlar. Kul esbaba teşebbüs ederek tevfiği Allah'tan bekler. Allahın da bu tevfiği kendisinden diriğ etmeye mutmain olarak da ona göre azimle mesaisinde, mücahedatında kemal-i metanetle devam eder gider"(Şengüler,1990:346).

Âkif, aşağıdaki mısra da halkın tevekkülü nasıl yanlış anladığını göstermektedir.

"Sonunda bir tevekkül sokuşturup araya
Bırak çalışmayı emret oturduğun yerden
Yorulma öyle ya, Mevla ecr-i hasın iken!
Hûdayı kendine kul yaptı kendi oldu Hüda
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete ha!
Ya sen nesin mütevekkil yutulmaz artık bu;
Biraz da saygı gerektir...Ne saygısızlık bu!
Görür de halini insan fakat, bu derbederin
Nasıl günahına girmez tevekkülün kaderin?"(Safahat,216)

Çalışmadan, didinmeden hiçbir şey elde edilemeyeceğini anlatmaktadır. Âkif, önce ekeceksin sonra tevekkül edeceksin diyor. Yanlış tevekkül anlayışı içerisinde olan insanlar çalışmamakta ve miskinliğe mahkûm olmuş durumdadırlar. Âkif, İslâm dininin nasıl bir din olduğunu şöyle anlatır:

"İslam say dinidir, amel dinidir, mücadele dinidir. Kur'an'ın birçok yerinde bize ittihad ile ittifak ile mücadele ile emir buyuruyor. Bu emirler nasıl ne ile yerine gelecek şüphesiz say ile ... Müslümanlar cümd içinde, rehavet içinde uyuşuk bir halde; Tearuf yok, tehabbüb yok. Birbirini tanımazlar birbirini sevmezler..."(Şengüler,1990:205).

2.5. Tefrika

Tefrika, toplumu oluşturan unsurların ayrılıkçı hareketlerde bulunması, fitne ve fesadın yaygınlaşmasıdır. Âkif, tefrika fikrinin toplumu dağıtacağını ve bu sorun ortadan kaldırılması için İslâmiyet'e sıkı sıkı sarılmak gerektiğini söyler.

“Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden mütferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm’ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir...
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez!
Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.”

Toplumunu birlik ve beraberliğe çağıran Âkif, birlik ve beraberliğin kaynağını İslâmiyet’e dayandırır. Milli birliğin unsuru olarak dini gösterir.

“Siz bu davada iken yoksa iyâzen-billâh,
Ecnebler olacak sahibi mülkün nagah.
Diye dursun atalar: 'Kal'a içinden alınır.'
Yok ki hiç bir kişiden... Millet-i merhume sağır!
Bir değil mahvedilen devlet-i islâmiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte Irak’ı da taksim ediyorlar şimdi. ”

Âkif, bu mısralarda kavmiyet fikrinin her şeyi yıkacağını söyleyerek halkı uyarır. ‘ Son siyaset bu’ diyerek Turancılık fikrine işaret etmektedir. Bu siyasetle devletin kurtulamayacağını belirtir. Bu siyasetin faturasını Türk askeri Kafkas Cephesinde ağır bir şekilde ödediğini bilmektedir.

Âkif, şiirinde de belirttiği gibi İslâm’ın toplumu birleştireceğini ve ayakta tutacağına inanmıştır. Batının taktiği anlatan şair, Batı önce hürriyet, bağımsızlık gibi kavramlarla toplumun içine girdiğini cemiyete ayrılık fikri sokarak, millet bunlarla uğraşırken belli bir vakit sonra milletin üzerine çullandığını belirtir. Bu Batı oyunlarına örnek olarak Fas, Tunus, Cezayir ve Irak’ı gösterir.

“Ey cemâat uyanın! Yoksa hemen gün batacak
Uyanın! Korkuyorum; leyl-i nedâmet çatacak
Gelin, Allah için olsun ki, zaman buhranlı

Perdenin arkası-Mevlâ bilir ammâ- kanlı!

Siz ki son lem'a-i ümidisiniz İslâm'ın”

Tefrikanın doğuracağı sonuçlarının çok kanlı olduğunu, durumun böyle devam etmesi halinde ise İslâm'ın son kalesinin gideceğini söylemektedir.

Düşman işgalinden vatanın nasıl kurtulacağını şiirleriyle belirttiği gibi konuşmalarında da şöyle ifade eder:

“Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bütün vatan müdafaa edilmeli. Asla me'yus olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak oradaki esbab-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı İslam'ı kurtarırız.” (Şengüler, 2000: 253)

Âkif, tefsirlerinde milleti hep birlik ve beraberliğe çağırmıştır:

“Ey Cemaat-i Müslimin, Allah için olsun geliniz bu tefrikalara, bu kavmiyet, bu lisan, bu bilmem ne gürültülerine nihayet veriniz. Çünkü tehlike olanca şiddetiyle her taraftan yüz göstermeye başladı. İbret almak için maziye dönüp bakmaya artık ne hacet var, ne de vakit! İyice görüyorsunuz ki bu kanlı dedikodulara, bu sırf dedikodudan çıkan kıtallere biraz daha devam edecek olursanız siz de, sizinle beraber şu son Hükümet-i İslamiye de evvelkilerin uğradığı akibeti faciaya uğrayacak”(Şengüler,1990:141).

Akif'in tefrika konusundaki ciddiyetini Eşref Edip, şöyle dile getirir:

“Üstadı en çok mustarip eden, tefrika ve nifak idi. Bunu gördükçe perişan olurdu. İrfanı hürriyet sanki memleketi işlemişti. Felaketler birbirini takip ediyordu. 31 Mart faciası ondan sonra Arnavutluk isyanı diğer taraftan Trablusgarp istilasından en büyük facia Balkan Harbi”(Edip,1938:42).

Tefrikaya, Müslümanlığın birleştirici gücünü aşağıdaki mısralarıyla millete duyurmaktadır.

“Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlıyamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?”

Birbirinden mutferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan islam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir.
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir...

Arnavutlukta, Araplıkta bu millet yürümez..
Son siyasetse bu! hiç böyle siyaset yürümez!
Sizi bir aile efrası yaratmış Yaradan;
Kaldırım ayrılık esbabını artık aradan.

Siz bu davada iken yoksa iyazen-billâh,
Ecnebler olacak sahibi mülkün nagah.
Diye udrsun atalar:'Kal'a içinden alınır.'
Yok ki hiç bir kişiden... Millet-i merhume sağır!

Bir değil mahvedilen devlet-i islamiyye...
Girdiler aynı siyasetle bütün makbereye.
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

Bırakın eski hükümetleri meydandakiler
Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!
İşte Irak'ı da taksim ediyorlar şimdi”(Safahat,229)

2.6. Ordu

Âkif, ordudaki çekişmeyi ve askerlerin kazan kaldırışını da eleştirmektedir. Osmanlı her şeyde gerilediği gibi askeri alanda da gerilemiş ve birçok toprak kaybetmiştir. Aşağıdaki mısralarda ordunun içinde bulunduğu durumu göstermektedir.

“Ordu mâdâm ki efrâdını milletten alır;
Milletin keşmekeşinden nasıl azade kalır?
Öyledir, memleketin hâli düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, askerde ahâliye döner!
Durmasın sonra kazan kaldıradursun ordu;
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu!
Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!”(Safahat,185)

Toplumun içinde bulunduğu kötü durumdan ordu da hissesini kapmıştır. Ordunun düşmanla uğraşması gerektiğini söyleyen Âkif, bu durumun tersi olarak ordunun siyasetle uğraşmasını eleştirmiştir.

“Kalmamış askerde terbiye. Nasıl kalsın ki?
Birin ömrü mülazımlıkla geçerken öteki,
Daha mektepte iken tayy-ı merâtible ferik

Bir müşriklik mi var? Allahu veliyy't- tevfik"(Safahat,148)

2.7.Mütefekkir Geçinenler

“ Mütefekkir geçinenler ne diyor siz de bakın:

Medeniyet teâlisi umûmen Şark'ın

Yalnız bir yolu takibederek kabildir;

Başka yollara selâmet gözeten gâfildir.

Bakarak hangi zeminde yürümüş Avrupalı,

Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı.

Garb'ın efkârı mâl etmeli Şark'ın beyni;

Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani:

İçtimai, edebî, hâsılı her mesele

Garb'ı taklîd edemezsek ne desek beyhude.

Bir de din kaydını kaldırmalı zîrâ o belâ

Bütün esbâb-ı terakkimize engel hâlâ

...

Mütefekkirlerinizin dîni de hiç anlamamış;

Rûh-u İslâm'ı telâkkileri gayet yanlış.

Sanıyorlar ki: terakkiye tahammül edemez.”

Âkif, yaşadığı dönemdeki mütefekkir olarak geçinenlerinin Batı'yı nasıl yanlış anladığını yukarıdaki mısralarda dile getirmektedir. Aydın kesimin, milli duyguları, örf, adet ve gelenekleri tamamen hiçe sayarak batının esiri olduğunu söyleyen Âkif, dinin de ilerlemeye mani olmadığını belirtmektedir. Âkif, batı medeniyeti karşısında nasıl durulması gerektiğini şöyle anlatır:

“Sırr-ı terakkinizi siz,

Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;

Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;

Veriniz hem de mesâinizi son sür'atini

Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi 'mahiyet-i rûhiyye'niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.”

Âkif, burada topluma çok güzel bir yöntem vermektedir. Bu yöntem her noktada taklîdin işe yarayamayacağı, Garb'ın sadece ilminin ve sanatının alınması ve bunlar üzerinde son sürat çalışılması gerektiği ve bu işler yapılırken kılavuzumuz kendi öz kültürümüzün, milli ruhumuzun olması gerektiğidir.

Âkif, mütefekkirlerin taklitçi oldukları ve bunların nasıl bir dünya içerisinde olduklarını şöyle eleştirir:

“... Millet-i islamiye şeriatı safvat-i asliyesiyle muhafaza ettikçe hem dini, hem dünyası mamur imiş. O safveti böyle bir sürü bid'atla bulaştırınca hüsrandan hüsrana düşmüş. Ne garibdir ki: şarkta, garpta, şimalde, cenupta, hasılı dünyanın her tarafında milletin avam kısmı: “Atalarımızdan böyle gördük” velvele-i itirazını her nidayı irşada karşı en müdhiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken, mütefekkir olması icab eden havas tabakası atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyelerini tepeden tırnağa kadar değiştirmek sevdasında! Yeni iyiliğinden, husus ile lüzumundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor! Dini taklid, dünyası taklid, âdâtı taklid, kıyafeti taklid, selamı taklid, kelamı taklid, hülâsa her şeyi taklid olan bir milletin efradı da insan taklidi demektir ki kabil değil, hakiki bir heyeti ictimaiye vücade getiremez, binaenaleyh yaşayamaz”(Şengüler,1990,122).

O dönemde yaşayan aydınlarda geçmişe ait olan her şeyi atma hevesi içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Aydın kesim milli duygu, örf, adet ve kültürü hiçe sayarak batıdaki ilerlemeyi doğru yanlış diye tartışmadan kabul etme anlayışını Âkif, şiddetle eleştirir. Örnek olarak Japon milletini gösterir.

Âkif, yaşadığı dönemdeki din adamlarının durumlarını da şiirlerinde eleştirir bunların gerekli eğitimden geçemediklerini anlatır.

“Ömründe medrese, mektep görmemiş, üç-beş uydurma hadis ile sekiz on masaldan başka semaye-i marifet edinememiş ümmî vaizler, kürsülere tasarruf edeliden beri bu milletî merhume dini umacı heyetinde, sahib-i şeriatı da – haşa –Yeniçeri Ağası fitratında tahayyül etmeye başladı. İslam'ın,, o pâk, o nezih ilahi siması bir çoğumuzun hayalinden şimdi gitti”(Şengüler,1990:108).

2.8. Üdebâ Takımı

“Üdebânız hele gayetle bayağı mahlûkat...
Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhat!
Kimi, Garb’ın yalnız fuhşuna hasbî simsar;
Kimi ‘İran malı’ der köhne alır, hurda satar!
Eski dîvanlarımız dopdolu oğlanla şarap;
Biradan, fâhişeden başka nedir şi’r –i şebab?
Feylesof hepsi, fakat çoğunun mektebi yok!”

Âkif, üdebâ takımı ile edebiyatçıları anlatmak istemektedir. Bu takımı, ağızlarında sadece ezberledikleri üç beş kelime bazılarının batının fuhşuyatıyla ilgilendiklerini bazılarının da İran malını taklit ettiklerini belirtmektedir. Kısaca edebiyatçıların taklitçi bir zihniyet içerisinde bulduklarını göstermektedir.

Âkif, taklit içinde olan aydın takımını şöyle eleştirir:

“Ne garibedir ki: şarkta, garpta, şimalde, cenupta, hâsılı dünyanın her tarafında milletin avam kısmı: “Atalarımızdan böyle gördük” velvele-i itirazını her nidayı irşada karşı en müthiş, en müstahkem bir siper gibi yükseltir dururken, mütefekkir olması icab eden havas tabakası atalarından gördüğü iyi şeyleri de mutlaka atmak, hüviyet-i milliyetlerini tepeden turnağa kadar değiştirmek sevdasındadır! Yeni iyiliğinden, husus ile lüzumundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha doğrusu işine gelmiyor! Dini taklit, dünyası taklit, âdeti taklit, kıyafeti taklit, selâmı taklit, kelâmı taklit, hülâsa her şeyi taklit olan bir milletin efradı da insan taklidi demektir ki kabil değil, hakiki bir heyeti içtimaiye vücuda getiremez, binaenaleyh yaşayamaz”(Şengüler, 2000:122).

Âkif, edebiyatın nasıl olması gerektiğini şu şekilde tarif eder:

“Biz bugün hey'et-i içtimâiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini galeyana getirecek, ahlâkını tehzîb edecek, hülâsa bize her ma'nâsıyla ders-i edeb verecek bir edebiyata muhtacız...”(Şengüler, 1990:9).

Yukarıda Âkif’in toplumun nasıl bir edebiyata ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Âkif, edebiyatın halkı “irşad” etmesini ister. Edebiyatın gayr-ı ahlaki ve gayr-ı milli işlerle uğraşmasını istemez. Fakat edipler onun istediği şekilde değillerdir. Kimi batının fuhşiyatına kapılmış kimi de doğunun taklidine kapılmıştır.

Ona göre edebiyat sosyal hayata, insanın geleceğine hizmet eden önemli bir sanat dalı

olmalıdır. Bu, edebiyatta sosyal faydayı ön plana almak demektir. Âkif, Türk edebiyatına bu pencereden bakar. Edebiyatın bizde ihtiyaca cevap vermediğini, âdeta milleti uyuşturduğunu söyler. Böyle bir edebî anlayışa sahip olmamızdan rahatsızdır:

“Ne kaldı? Bir edebiyâtımız mı? Vâ-esefâ!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;

Ya rûh-u milleti efsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!

Şarap kokar bütün eslâfin en temiz gazeli.

Beş altı yüz sene “sâkî” havâ-yı mübtezeli,

...

“Değil mi bir tükürük alna çarpacak tedib,

Ne hükmü var?” diye üç beş hayâ züğürdü edib,⁴

Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;

Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu” (Safahat, 346)

Yukarıya bir bölümünü aldığımız şiirde, edebiyattaki rahatsızlık, sosyal ve kültürel hayattaki rahatsızlıkla birlikte verilir. “Ne kaldı?” söz grubu bu bağlantıyı kurmasını kolaylaştırır. Şiiri tasavvufî ıstılahlarla doldurularak hayattan uzaklaştıranları eleştirmeye devam eden Âkif, “ebedî hasmım” dediği Rus edebiyatı ile Türk edebiyatının karşılaştırarak, edebiyatımızın çağdaş çizgiden ne kadar uzak olduğunu göstermeye çalışır.

Âkif, edebiyatımızda tasvirin eksik olduğunu söyler. Tasvirin eksik olmasını bizdeki resim sanatının eksikliğinden kaynakladığını söyler. Âkif’in tasvirleri hakkında Kazım Yetiş şu değerlendirmeleri yapar:

“Edebî eserde tasvir, anlatılmak isteneni daha canlı ve çarpıcı hâle getirir. Bunun için de edipler tasvire önem verirler. Mehmet Âkif’in şiirlerinde tasvir önemli bir yer tutar. O, edebiyat ile ilgili yazılarından birini tasvire ayırır. Tasviri, “gözümüzle görebildiğimiz mahsusatı bize gösterebilecek yahut hariçte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek” olan “meleke” diye tarif eden Âkif, burada iki noktaya dikkati çeker. Tabii “tasvir”in bir meleke olup olmadığını tartışmayacağım. Görülüyor ki tasvirde aranan var olanı, görülebileni olduğu gibi göstermektir. Bunu edip, daha genel bir ifade ile tasviri yapan görür. Okuyucu onu görmez. Ama yapılan tasvir sayesinde görmüş gibi olur. <kinsisi ise var olmayan yani gözle görülmeyen ama duyulan hisleri, hislenmeleri tasvir etmek, anlatmaktır. Demek ki tasvir sadece var olanı, bir manzarayı, objeyi değil duygu ve düşünceleri, duygulanmaları da canlandıracaktır. Bu duygu aşk, ıstırap, merhamet, sevgi, yaralı insanın, doğum sancısı çekenin acıları vb. olabilir. Bu yaklaşım, edebiyatımız için

önemli bir yaklaşımdır. Çünkü görülmeyen ama hissedilen duygular da tasvire konu olabilmektedir. Âkif, sonra tasvirin üç türlü olduğunu belirtir ve bunları açıklar. Ona göre, edip tasvir edeceği bir levhayı bir ressam gibi aynen verir veya onda bazı değişiklikler yapar veya o levhayı görüldüğü gibi değil kendi görmek istediği şekilde tasvir eder. Bunlardan birincisi sırf hakikî, üçüncüsü büsbütün hayalî, ikincisi ise hakikatle hayalin imtizacından oluşur. Öyle manzaralar vardır ki kendisi şiirdir, şiirin ta kendisidir. Sanatkârların vazifesi Bunu aynen nakledebilmektir. fiairimiz bunun pek kolay olmadığını vurgular. Çünkü bu manzaraya dikkatlice nüfuz etmek ve onu olduğu gibi gösterebilmek gerekir. Bazı manzaralar da vardır ki onun aynen verilmesi, tasvir edilmesi okuyucuya haz vermez. Zira hakikati olduğu gibi, çıplak bir şekilde müşahede etmek insana hoş gelmez. işte bu noktada sanatkârın muhayyilesi devreye girmelidir. Manzarayı hoşla gidecek bir Şekle getirmeli, gerekli yerleri değiştirmelidir. Yine bazı manzaralar da vardır ki bizde ulvî hisler uyandırmaları gerekirken o hâliyle o duyguları uyandıramazlar. Bunun için de o manzarayı, muhayyilemizde yeniden şekillendirmeliyiz. Görülüyor ki tasvirde yazarın maksadı, anlatmak istediği önemli oluyor. Sanatkâr düşünce ve duygularına, anlatmak istediğine uygun bir levha vermek, çizmek durumundadır. Buna uygun levha tabiatta varsa onu aynen verebilir. Aksi takdirde ya mevcuda İlaveler yapmak, bazı noktaları çıkarmak suretiyle maksadına uygun hâle getirebilir veya muhayyilesinde yine maksadına uygun bir levha yaratabilir. Mehmet Âkif, tasvirde fazla ayrıntıdan kaçınmak gerektiği düşüncesine katılır ve bu konuda yani neyin fazla, gereksiz ayrıntı olduğu konusunda ölçüyü koyar. Bu noktada esas, anlatılmak istenen mevzu ve bundan çıkarılacak neticedir. Neyi alıp, neyi atacağımızı veya neyi değiştireceğimizi ancak bu tayin eder, etmelidir. Nitekim sıraladığı üç tasvir yolundan hangisinin tercih edileceğini “mevzuun icabı” ile “şairin zevki”nin ve kabiliyetinin belirleyeceğini söyler. Ayrıca, şiirdeki tasvirlerin nesirdeki kadar ayrıntılı olamayacağını ekler. Bu konuda müşahhas bir de örnek verir. “Meselâ şair karşısındaki binanın tülünü, arzını santimetresine kadar göstermeye kalkışacak olursa şiirin tadını kaçıır. Evet bu öyle bir ifrattır ki nihayet otuz, kırk arşın yüksekliğindeki bir yapıyı göklere kadar çıkarmaktan ibaret olan tefrit ile birleşir. Ne asumana kadar çıkarmalı; ne de eb’adını şerit çekip ölçmelidir.” Ona göre şiirdeki gerçek tasvirler pek dağınık ve pek etraflı olmamalıdır. Esasen bu tür tasvirlerden maksat, söylenmek istenen pek çok hakikati eşyaya söyletmektir. Buna verdiği örnek de dikkat çekicidir ve tasvirdeki gerçek ölçüyü verir: “Meselâ bir fakirin sefaletini tarif ederek hâline acındırmak için şöyle perişandır, böyle sefildir... Demektense o Zavallının yuvasında nazar-ı merhamete olanca üryanlığıyla çarpacak ne gibi şeyler varsa Onları gösterivermek çok daha belîğ olur. Zira birinde söylüyorsunuz, birinde ise gösteriyorsunuz. Elbette görmek dinlemekten müessirdir.” Edebî eserde tasvirin önemi burada kendini belli ediyor. Anlatmak ve göstermek. Burada göstermeye bağlı eserler veya anlatmaya bağlı eserler diye bir ayırım yapmak da yersiz ve anlamsızdır. Zira edebiyatın maksadı göstermektir. Bütün klasik dönem edebiyatımız, daha belirginleştirelim, bütün klasik İslam edebiyatı anlatmaktan çok göstermeye bağlıdır. Kur’ân-ı Kerim’deki hikâyeler, geçmiş peygamberlerin yaşadıkları, Hz. Muhammed’in verilen-anlatılan hadisleri, islâm velilerinin, büyük «slâm ediplerinin, Sadî’nin, Hz. Mevlânâ’nın eserleri hep göstermeye bağlı eserlerdir. Doğrudan söylenen, anlatılan şiirlerde zevk, okuma, anlama, dilin kullanılmasındaki gücü kavrama esastır. Bu tür eserlerden insanın insan olarak zevki geliştirilir, böylece de ruhu olgunlaştırılır. Dolayısıyla da anlatma değildir bunlarda esas olan. Güzeli tattırarak zevklendirme ve “zevk-i selim”ini ortaya çıkarıp geliştirmedir. Nitekim çok haklı olarak Mehmet Âkif “maksad-ı tasvir hakikatleri eşyaya söyletmektir” der. (Yetiş,1992).

2.9. Köylünün Durumu

Şiirinde toplumun her kesimini anlatan Âkif, köylün durumunu da şöyle göstermektedir:

“Bire dört aldığı yıl köylü emin ol, kudurur:
Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çitine yahut evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domino.
Muhtasar, gayr-i mufid ilmi kadardır dini;
Ne evamir, ne nevahi, seçemez hiçbirini.
Namazın semtine bayramlarda uğrar sade;
Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccade.
Hani, üç beş kişiden fazla musallı arama;
Mescit ambarlık eder, başka ne yapsın, imama!
Okumak bahsini geç, Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zabiti mektepleri debboy yapalı,
Sıtma, fuhuş, içki, kumar, türlü fecayı salgın...
Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın.
Bir taraftan bulanır levse hesapsız namus;
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfus”

Köylü de ekonomik, eğitim ve ahlak açısından çok iyi bir durumda değildir. Toplumdaki ahlaki çöküntünün boyutunu belirtmek için Âkif köydeki durumu anlatmıştır.

Köyler o kadar kötü durumdadır ki her yeri hastalık ve pislik sarmış, dini unutmuş hatta mescitleri bile ambar yapmışlardır. Köy halkı vaktini kahveler de domino oynayarak geçirmektedir. Âkif bu içler acısı duruma dayanamaz ve isyan eder. Akif’in ahlakî bozukluğu anlatırken köylüyü örnek vermesi, toplumdaki ahlakî çöküntünün belirlenmesi bakımından ilginçtir. Çünkü sade yaşamı ile ahlaki bozukluğun en az olması gereken yer, köy yaşamıdır. Akif’in çizdiği portrede köydeki yaşam bile ahlâki çöküntü içindedir.

“... Avam dediğimiz halk tabakasının idrakini yükseltmedikçe, köylüleri bugünkü hallerinde bıraktıkça, farz-ı muhal olarak dünyanın en büyük adamlarını yetiştireniz yine boştur. Yine boş!”(Şengüler,1990:290).

Âkif, köylünün de eğitim ve öğretim yoluyla idrakinin yükseltilmesini söylemektedir.

“Başı boş kaldı mı, zîrâ, şaşırıp ber –mutâd,
Bulamaz kendiliğinden yolu, asla efrad
Yalnız gösterilen yol tutacak yolsa gider;
Hissidir çünkü onun azminde daim rehber”(Safahat,157)

Yukarıdaki mısralarda Âkif köylünün iyi bir şekilde eğitilmesi gerektiğini

söylemektedir. Aksi takdirde millet olarak helak olacağımızı belirtmektedir. Ona göre köylüyü düşünmek ülkenin kurtuluşu için hayat meselesidir.

2.10.Şark

Âkif, şarkın içinde bulunduğu durumu “Şark” şiiri ile tespit etmiş ve Batı medeniyetinin Doğuyu nasıl tarumar ettiğini şöyle mısralaştırmıştır:

“Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb’ın kanlı kâbusu,
Asırlar var ki, İslam’ın muattal, beyni, bâzusu,
“Ne gördün, Şark’ı çok gezdin?” diyorlar. Gördüğüm yer yer
Harap iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetler,
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar,
Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar;
Bükülmüş beller, incelmüş boyunlar, kaynamaz kanlar.
Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar;
Tegallüpler, esâretler, tahakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç iptilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar;
Cemaatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar;
“Gazâ” nâmiyle dindaş öldüren biçare dindaşlar;
Işıksız âşîyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..
Geçerken, ağladım geçtim; dururken ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perîşan yurda başvurum.”

Âkif, Şark gezilerinde, şarkın çok kötü durumda olduğunu, köprülerin, camilerin yıkıldığını, tarlaların kuraklığını, evlerin çöktüğünü kısaca her şeyin değiştiğini görmüş ve Şark’ın bu haline ağlamış, üzülmüş yurda geri dönmüştür.

Âkif Garbın nasıl bir değişim içinde olduğunu geliştiğini Şarkla karşılaştırmalı olarak şöyle ifade eder:

“Müslümanlar irili ufaklı müstakil devletler kurmuşlardır. Çeşitli nüfus ve maddi imkânlarla sahiptiler. Biz elli milyonluk gelişmekte ve hareket halinde olan üstelik “büyük devlet” kurmuş olmanın hissini hala taşıyan bir milletiz. Arap kardeşlerimiz petroleri ve gerillaları ile neredeyse dünyaya kafa tutmaktadır. Pakistan ve Endonezya, İslamlaşan Afrika ve Amerika’daki zenci Müslümanlar... Fakat aynı anda görüyoruz ki Batıda o eski Garb değildir. Birleşmiş ve birleşmemiş milletleri, atomu, füzesi, sanayi, bütün dünya ile oynayan devletleşmiş şirketleri deviren ve sömüren gizli teşkilatları alaverisi ve dalaveresi ile bambaşka bir ucubedir” (Düzdağ,2000:78).

Batı medeniyet namı Doğu milletini pençelerini geçirmiş halkta bundan çok memnunmuş gibi çalışmamaktadır. İslâmiyet’in mücadele dini olduğunu unutmuştur.

Âkif, Müslüman halkın durumunu şöyle izah eder:

“Efradı 300-350 milyona varan cemaati müsliminin nedir bu günkü hali? İslam sa’y dini, mücadele mesleği, şan ve şevket, mecd ve azamet rehberi iken, o din-i mübine intisap davasını güden biz zavallılar dünyanın muhtelif iklimlerinde atıl, batıl, miskin, zelil, muhakkar, mahkûm, iğrenç bir takım yığınlar, canlı leş yığınları teşkil ediyoruz”(Şengüler,2000:65).

Âkif, topluma medeniyet konusunda Japonları gösterir ve onlara hayran olduğunu söyler. Japonlar Batı’dan faydalanmış fakat kendi milli kimliklerini korumuş ve ilerlemişlerdir. Kuntay, bu konuda şu açıklamayı yapar:

“Kültür diye Avrupa’yı Japonlar topyekûn mu aldı? Hem Avrupalı oldular hem Japon kaldılar.”(Kuntay, 2001:143)

Japonlardaki bu anlayış hakkında “İslâmcıların” düşüncelerini Turhan şöyle ifade eder.

“İslâmcılara göre: İslâm her asrın ihtiyaç ve problemlerine cevap verebilecek ve çözüm getirebilecek mükemmel bir dindir. Onlara göre İslâm ilerlemeye engel değildir. İlerlemeye engel olan, yanlış inanç ve âdetler; Müslüman geçinip İslâm’dan uzak yaşayan kişilerin taassubudur. Eğer İslâmiyet ilerlemeye engel olsa idi, geçmişte İslâm ülkelerinde, büyük medeniyetler, insanlık ve medeniyet tarihine mal olmuş şaheserler meydana getirilemezdi. Onlara göre, din toplumun “ana direğidir.” İslâm insanlar arasında ırk farkı gözetmeyen bir dindir. İslâmcılar, kurtuluşu o günün şartlarına göre mevcut rejimi korumada görmektedir. İslâmcılar Avrupa’nın ilmini ve tekniğini almayı; ahlâk ve adetlerini ise almamayı savunmaktadırlar. Çünkü onlara göre ilim ve teknik evrensel, ahlak ve âdetler ise milletlere hastır. İslâmcılar, Avrupa ile ilişki kurarken, kendi öz benliklerinden, inanç, ahlak ve değerlerinden taviz vermemenin gerektiğini ileri sürmektedirler. Onlar, Avrupa’nın tekniğini almanın mutlak ahlâk ve âdetlerini almayı gerektirmeyeceği, bu hususta Japonya’nın güzel bir örnek olduğunu söylemektedirler” (Turhan, 1987; 202-203).

Fakat bizde durum böyle olmamış taklitçiliğe kolaya kaçılmıştır. Âkif, Japon milletindeki ilerlemeyi şiirinde şöyle mısralaştırmıştır:

“Sorunuz şimdi Japon’lar da nasıl millettir?

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...

O da sahiplerinin lâhik olan izniyle

Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!”

Japonların milli ruhlarına bağlı kalarak nasıl ilerlediklerini ve doğrusunun da böyle olduğunu göstermektedir.

Âkif, toplumda ahlakın önemini anlatmak için yaşadığı dönemdeki Japonya’yı ideal bir örnek olarak vermiştir. Japonlarda gerçek bir İslâm anlayışı vardır fakat adı “ Buda”dır. Âkif, şiirinde bu durumu şöyle ifade eder:

“Şu kadar söyliyeyim din-i mübin orada

Ruh-ı feyyazı yayılmış, yalnız şekli Buda.”

Japonların dini tam bir İslâm dini gibi fakat adı başkadır. Onun anlatmak istediği bu dinin şekli başka ama içi İslâm anlayışıyla kaplıdır.

“İslâmiyet’in ruhunu yaşadıklarını söylediği Japonların bu ideal özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- 1-Doğruluk.
- 2-Sözünün eri olmak.
- 3-Şefkat.
- 4-Acizin hakkını korumak.
- 5-Büyük ve israfa imkânı varken küçük şeylerle yetinmek.
- 6-Toplum için, eli darda bile olsa bol bol vermek.
- 7-Kimsenin ırz ve namusuna yan bile bakmamak.
- 8-Toplumda herkesi kardeş bilmek.
- 9- Yeri geldiğinde, toplum için gülerek hayatını feda edebilmek.
- 10-Toplumun menfaatlerini şahsi menfaatlerinden üstün tutmak.
- 11-Toplumda hırsızlık gibi kötülöklere hemen hemen hiç rastlanmaması
- 12-İnsanların son derece tevazu ve mahviyet içinde olması.
- 13-Batı medeniyetini süzerek, sadece faydalı kısmını almaya çalışmaları.
- 14-Daha bunlar gibi birçok yüksek özelliklere sahip olmaları”(Kılıç,2008:98).

Âkif bu gibi üstün özelliklere sahip Japon milletini, Türk halkına ideal bir örnek olarak göstermektedir. Eskiden Şark milletinde olan bu özellikler tamamen kaybolmuş, Batı medeniyetinin etkisi ile halk bu özelliklerini kaybetmiştir.

Âkif Şark toplumunda yaşanan dini şöyle değerlendirmektedir:

“Müslümanlık denilen ruh-i İlâhi arasak

Müslüman’ız diyen insan yığınından ne uzak!”

Yaşadığı dönemdeki İslâm anlayışının, Müslümanlıktan farklı olduğunu halkın hakiki Müslümanlığı yaşamadığı üzerinde durmaktadır. Halkın hakiki Müslümanlığı yaşayamama sebeplerinden biri olarak ilmiye sınıfının bozukluğunu göstermektedir. Bunun için Âkif, ilmiye sınıfının bozukluk ve yetersizliğini sert bir şekilde eleştirir:

“Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu!

Bâb-ı Fetva denilen dâire ümmi koğuşu”

Âkif’e göre gerçek dinin, hakiki dinin yaşanamama nedenlerinden birisini de “şeriatın” suiistimal edilmesidir. Şeriatın anlaşılmasındır. “Otuz üç yıl bizi korkuttu şeriat diyerek.” Âkif’in nu mısrası yaşadığı dönemdeki idarecilere gitmektedir. II. Abdülhamid devri yöneticileri eleştirilmektedir. İdareciler, şeriat namına halkı bir takım hurafelerle korkutmaktadır.

Halkta İslamiyet’i suiistimal etmektedir. “Karı dövmüş, boşamış... Emr-i İlâhi ne denir.” mısrası cahil halkın karı dövmeyi sanki İslâmiyet emrediyormuş gibi algılaması vardır. Âkif bu gibi sebeplerden dolayı toplum hayatında gerçek Müslümanlığın anlaşılmasında neticesinde şöyle isyan etmektedir.

“Kaç hakiki Müslüman gördümse: Hep makberdedir;

Müslümanlık, bilmem amma; galiba göklerde!”

2.11. Sadr-ı İslâm

Âkif, toplumdaki bütün sorunların çözümü olarak “sadr-ı İslâm”ı yani Müslümanlığın ilk günlerini gösterir. Bunu şiirinde şöyle ifade eder:

“Rücû etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslâm’a.”

Bu mısradaki “Sadr-ı İslâm’a rücû etmek” İslâm’ın ilk günlerine geri dönmek demektir. Âkif’in bu sözleri onun gerici olduğu anlamında yorumlanmamalı. Âkif bu sözleriyle, İslamiyet’in ilk doğduğu yıllarda toplumun maddi ve manevi özelliklerin daha saf ve daha sağlam olduğunu göstermek için kullanmıştır. Özellikle ahlakın bozulmamış olduğunu dile getirmek amacıyla böyle bir yöntem önermiştir.

Timurtaş, Âkif’in cemiyetin sorunları için önerdiği çözümleri hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Âkif’e göre cemiyetimizi kalkındırmak, bulunduğu aşağı dereceden en yüksek dereceye çıkarmak için yapılacak iş halkı asırlarca süren uzun uykudan uyandırmaktır. Uyandıktan ve milli birlik teşekkül ettikten sonra ye’si yeneceğiz, azmedeceğiz, çalışacağız. Çalışmayı milletçe ve bir noktaya müteveccihen yapacağız. Bütün milletin alınandan ter boşanacak. Cehalet yenilecek. Asrın ilimlerine ehemmiyet verilecek. Üç asırlık kayıp telafi edilmeğe çalışılacak. İlimin muhitinin teşekkülü için gereken hürmet ve sükûn hazırlanacak. Bilhassa ileri bir cemiyet haline gelmede en esaslı rolü oynayacak ilk mekteplere büyük ilgi gösterilecek. Fen ve sanatta Avrupa’ya yetişebilecek duruma geleceğiz. Özü sözü sağlam, faziletli, merhametli, mert, dürüst vazifeperver, hamiyetli insanlardan mürekkep yüksek vasıflı bir insan cemiyeti halini alacağız” (Timurtaş,1987:80,81).

Âkif’in toplumun kalkınabilmesi için dikkat çektiği iki önemli unsura daha vardır. Bunlar, marifet ve fazilettir.

“Çünkü milletlerin ikbâli içi, evladım
Ma’rifet, bir de fazîlet...İki kudret lazım.
Ma’rifet ilkin, ahaliye sa’âdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazilet gelerek
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i’lâsına tahsîs ile sarf etmek için.”

Sonuç olarak Âkif’in sosyal hayat anlayışında şu unsurlar vardır. Toplumun uyanık, cehaleti yenmiş, marifet, fazilet, dini doğru yaşama, milli ruha bağlı, azimli, gayretli, ye’sle kapılmayan insanlardan oluşan bir topluluktur.

Âkif'in bu sosyal hayat anlayışı içerisinde dinin yerini de şöyle tespit eder. İslâmiyet'in "din-i meskenet, din-i zaruret, din-i fakr" olmadığıdır. Dinin tamamen yaşanabilecek bir din olmasıdır. Toplumda dini anlatırken bu açılardan yaklaşarak halkı uyarır. Dini, "din-i mübin" kurumayan bir kaynak olarak gösterir. Dinden uzaklaşınca her şeyin bozulduğu şiirlerinde yeri geldikçe ifade eder.

Eseriyle cemiyetin içinde bulunduğu faciaları anlatarak toplumu analiz etmiş ve bu analizin neticesinde tedavi yöntemi olarak marifet, fazilet, milli ruha bağlı kalmayı, İslâm'dan uzaklaşmamayı, tefrikadan arınmayı, azimli olmayı şiirleriyle reçete gibi toplumun huzuruna sunmuştur.

"Sadr-ı İslâm" hakiki Müslümanlığın yaşandığı ilk devirdir. O devir baştan sona kahramanlık tarihidir. Âkif'e göre, o devrin Müslümanları bir yandan kahramanlık saçıp dünyayı titretirken öbür yandan dünyaya insanlık dersi vermişlerdir. Onlar düşmana asla boyun eğmemişlerdir. Tevekkülün gerçek anlamda onlar yaşamışlardır ki, karşılaştıkları dünyalar kadar acı ve elemelere katlanıp yollarına devam etmişlerdir. Daha çok Müslüman bir toplumun dış dünyaya tezahür eden bu özellikler yanında Âkif, bir de Müslüman toplumun içyapısı üzerinde durmaktadır. İslâm'ın ilk devirlerinde yaşanan fakat zamanında bunun tam tersi bir yol tutulan, ideal bir İslâm toplumun iç bünyesi şöyledir.

Böyle bir toplumda Müslümanlar kendi toplumlarına güzel şeyler önermektedirler. Kötü şeyleri de önleme gayreti içindedirler. İdeal bir İslâm toplumunda hiç kimse haksızlığı hoşgörü ile karşılamaz. Eğer bir kimse haksızlığa uğrasa onunla ilgili tüm fertler duyarlılık gösterir.

Âkif, bir zamanlar yaşanan bu özelliklerin yanında, kendi yaşadığı toplumun genel özelliklerini şöyle tipleştirmektedir.

Zülme tapar derecede benimsemek.

Adaletle yüz çevirmek.

Hakka hukuka aldırmamak.

Kendi refahtaysa dünya yansa umursamamak.

Yalancılıktan ürpermemek.

Kuvvetliden yana tavır koyup zayıf haklı bile olsa konuşurmamak.

Riyakârlık içinde üst makamlara yaltaklanmak.

Particili, ırk ve dil gibi ayrılık tomuhlarının revaç bulması

Ensededen arslan kesilip, cepheden yaltak kedi, olmak gibi şahsiyetsizlikler" (Kılıç,2008:97,98).

Âkif toplumdaki bütün olumsuz durumlar için Sadr-ı İslâmı önermiş, nu önerisiyle birlikte toplum ahlakının yükseltilmesi gerektiğini ifade eder.

Toplumun düzeltilmesi için İslâmcılık idealini öneren Âkif'in İslâm düşüncesi hakkında Ahmet Kabaklı şu değerlendirmeyi yapar:

“Âkif'in temel görüşü iki esas noktaya dayanmaktadır:

1. Millet ülküsü 2. İslamlık ülküsü

Bu iki düşünce Safahat'ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Çünkü Akif Türk Milletini İslam'lığın öncüsü, kurtarıcısı olarak benimser. Türklük yıkılırsa İslamcılık da sönecektir. Türkiye İslam'ın en güçlü, en ileri ve en son kalesidir”(Kabaklı,2003:67).

Âkif'in “sadr-ı İslâm” ile anlatmak istediği batıl inanış ve hurafelerden uzaklaşmak, gelenek bağından kurtulmak, eğitim ve öğretim ile halkı irşad etmek, taklitden uzaklaşarak gerçek Müslümanlığa ulaşmaktır. Gerçek Müslümanlıksa, İslâm'ın orijinal şartlarına dönmektir.

Âkif, gerçek Müslümanlığı şiirinde anlatır. Ona göre gerçek Müslümanlık, cesaret, yiğitlik, kahramanlık ve gayret dini olduğu, korkaklığın, acizliğin müslümalıkla bağdaşmadığıdır.

“Şehamet dini, gayret dini, ancak Müslümanlıktır.

Hakiki Müslümanlık en büyük kahramanlıktır.

Cebanet, meskenet, dünyada sığmaz ruh-u İslâm'a”(Safahat,323)

Âkif, dine sonradan sokulan batıl inançları ve bazı yeni adetleri dinden ayıklanarak atılmasını önerir. Bunun için kaynak olarak Kur'an'ın alınması gerektiğini belirtir.

“Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı” (Safahat,418)

Âkif, burada yine İslâm'ın ilk orijinal kaynağına dönerek ilim ve fenne ilerleme sayesinde İslâm'ı yüceltmeyi anlatmaktadır.

“M. Âkif Ersoy'un önemle üzerinde durduğu konulardan birisi de İslamiyet'in terakkiye mani bir din olmadığının ispatlanmasıdır. Bunun için zamanındaki birçok kimse gibi, İslamiyet'in ilk zuhur ettiği dönemlerin incelenmesini önermektedir:

Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;

Alalım neş'et-i İslam'a yakın devri.

Daha sonra şöyle bir tahlilde bulunmaktadır:

Hakiki Müslümanlığın yaşandığı ilk devirlerde, tarihte benzeri görülmemiş derecede, harika bir medeniyet hamlesi gözlenmektedir.

İslam'dan önce Fetret Devrinde yaşayan insanlar vahşet ve katliğin derinliklerinde idiler. Öyle ki, evladını çöle gömerken pişmanlık yerine zevk duyuyorlardı.

Ve yine fetret devrindeki insanlar, dağdan getirip yonttukları taşları yaratıcı olarak kabul edebilecek kadar vahşi idiler.

İşte İslam'dan önceki bazı özellikleri böyle olan o vahşi insanlar, İslam dini sayesinde otuz yıl gibi kısa bir sürede sanki otuz bin yıllık bir gelişme göstererek dünyaya sahip olmuşlardır.

Onların dünyaya sahipliği sadece maddi planda olmayıp, aynı zamanda yüksek bir medeniyet de vücuda getirmişlerdir. Bu kadar kısa bir sürede böylesi büyük başarılar, şaşırtıcı bir gelişmedir.

Onların arasından dünyanın takdirlerini kazanmış, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali gibi insanlar yetişmiştir”(Kılıç,2008:99,98).

Âkif'e göre toplumun sorunlarını ve nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

“Ülkede fakirlik yaygındır. Bunun sebebi toplumda var olan tembellik yani çalışmamaktır.

Ülkede cehalet alıp başını gitmiştir. Bunun nedeni eğitim kurumlarının gerekli işlevlerini yerine getirememesi ve yetişmiş insan sorunudur.

Yanlış kader ve tevekkül anlayışı insanları miskinliğe yöneltmiş. Çalışma diye bir şey kalmamıştır.

Sosyal hayatta düzeltmeye önce bireyden başlanmalıdır. Onun için aile kurumuna gerek özen ve ciddiyet verilmelidir. Aile kurumuna zarar veren meyhane, kahvehaneler kapanmalıdır. Bu yerler toplumu felakete sürüklemektedir. Ailede kadın, çocuk ve yaşlılar korunmalıdır. Çünkü onların her zaman ilgi ve şefkate ihtiyaçları vardır.

Çocuk terbiyesinde hem çocukların bilgili kılınması hem de sporcu olmaları gerektiğine inanır. Çocuklara verilecek olan bilgi hem çağdaş ilim hem de dini bilgilerdir. Fakat bu dini bilgilerin, dinin kaynağına dönülerek yeni baştan yorumlanması veyahut yapılmış olan yanlış yorumlamalardan temizlenmesi gerekir.

Âkif, istibdada karşıdır. Meşrutiyet ilanını alkışlar, fakat bir aşırı noktadan diğerine geçişi anlamak mümkün değildir. Hürriyet, başboşluk ve anarşi ile eşanlamlıdır.

Belediye hizmetleri son derece bozuktur. Özellikle sokak tasvirlerinde bunu ortaya koyar.

Himaye muhtaç olanların başvuracakları sosyal kurumlar yoktur.

Bunların bir sebebi halk ile aydın arasındaki kopukluktur. Avam fakirlik, cahillik içindedir”(Enginün,1991:385).

2.12. Mahalle

Âkif, şiirinde eski mahalle havasının kaybolması ve bunların yerine yapılan yanlış şehirleşmeyi eleştirmektedir. Osmanlı imarisi içinde mahalle çok fonksiyonları olan bir yapıdadır. Osmanlı mahalle yapısı hakkında:

“Osmanlı dönemi şehirlerinin fiziki yapısını belirleyen en önemli etkenlerden biri, eski bir Türk geleneği olarak, yeni mahalleler oluşturmaktır. Böylece şehirde mahalle karakterinin bütünlüğünün oluşması, etnik ve dinsel kökenleri ayrı toplulukların oluşturduğu mahallelerin kurulması, yeni oluşturulan mahallelerle konut alanlarının gelişmesi ve yeni bir şehir görünümü kazanması sağlanılmıştır”(Yenen,1988:23).

Osmanlı kentinde mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Âkif, bu yapının bozulmasını istemez. “Meyhane” şiirinde meyhanenin mahalle dışında bir yerde olduğunu göstermektedir. Bu da Osmanlı mahalle yapısı ile ilgilidir. Topluma kötü örnek olan yerler mahalle dışında bir yerlere inşa edilmiştir.

“Aile ile ailenin içinde yaşadığı mahalle ve köy arasında bağlantı kurarak bu kavrama mekânsal bir yaklaşım getirmektedir. Ona göre “Bugünkünün aksine ailenin içinde bulunduğu mahalle veya köy topluluğu ile etnik-dini bağı vardır, hukuki bağı vardır. Çünkü bu topluluk halkı birbirinin kefilidir. Nihayet bu topluluk devlet nezdinde bir takım yükümlülükleri topluca yerine getiren bir birimdir. Mahalle veya köy bir takım vergilerin tarhında, onların toplanmasında; asayişin sağlanması veya bayındırlıkla ilgili bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle görevli ve sorumlu birimdir”(Ortaylı,2001:3).

Âkif, bir şiirinde kendi mahallesini şöyle anlatır:

“Bizim mahalleye poyraz kışın da uğrayamaz
Erir erir akarız semtimize geldi mi yaz!
Bahârı görmeyiz ala lâtif olur, derler...
Çiçeklenirmiş ağaçlar, yeşillenirmiş yer.
Demek şu arsada ot bitse nevbahâr olacak?
Ne var gidip Yakacık'larda demgüzâr olacak
Fusulü dörde çıkarmaz bizim sokaklarımız;
Kurak, çamur... İki mevsim tanır
ayaklarımız!”(Safahat,89)

Âkif, yaşadığı mahallenin onun şahsiyetinin oluşmasına katkısı oldukça fazladır. Bu konuda yaşar şunları söyler:

“Mehmet Âkif’in yetişmesinde önemli bir etken de mahalledir. Osmanlı kültürü, insan eğitiminin bu yönünü iyi bildiğinden, aile intizamı içinde bir mahalle sistemi kurmuştur. Mahalle manevi açıdan olduğu kadar, mimari yönden de çocuğun dürüst yetişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Genellikle çeşme, sebil, park ve bahçelerle süslenen sokaklar, ortasında büyük bir cami bulunan meydanlarda birleşirler. Böylece çocuk daha sokağa çıkar çıkmaz; oyunla beraber temizliği, itaatle beraber ibadeti öğrenerek, hayatı

boyunca ruhunu bu değerlerle süsleyecektir. Çünkü eğitimde aile, mahalle, okul bütünlüğü, ancak bu şekilde sağlanabilirdi. Onun için, her baba gibi Tahir Efendi de, tahsiline önem verdiği oğlunu hiç endişe duymadan mahalleye bırakabilirdi. İşte Âkif de başkasından öğreneceği çok şeyi, bu içtimai müessesenin intizamlı işleyişi sayesinde sokakta öğrendi” (Yaşar,1985: 10).

Ömer Düzbakar, Osmanlı mahallesi hakkında şu açıklamayı yapar:

“Osmanlı döneminde mahalle sosyal ve fiziki bir birimdir. Mahallede yaşayanlar birbirlerine karşı sorumlu olup sosyal bir dayanışma içindedirler. Mahalle ile ilgili alınacak kararlarda etkin rol oynadıkları gibi suçluların tespiti ve cezalandırılması, alınacak vergilerin tespiti, görevli olan kişilerin kontrolleri, gerektiğinde bu kişilerin görevlerinden alınması, ihtiyaç duyulan hizmetlerin yerine getirilmesi şeklinde pek çok konuda kendilerine tanınmış haklarını kullanmışlardır”(Düzbakar,2003:97).

Osmanlı padişahları mahalle, şehir ve çevre konusunda çok hassas yöneticilerdir. Çevre, şehir ve mahalle konusunda gerektiğinde fermanlar çıkartmışlardır. Özellikle Kanunî Sultan Süleyman’ın Edirne’nin temiz tutulması ile ilgili çıkarttığı şu ferman Osmanlıda çevreye ve mahalleye verilen önemi göstermesi açısından dikkate değerdir.

Kanunî Sultan Süleyman’ın çıkarttığı bu “Nişan-ı Hümayuna” bakıldığında:

“Bütün ev, dükkân ve bunların çevrelerinin kirletilmemesi; kirletildiği takdirde derhal temizlenmesi/temizlettirilmesi.

Görevlilerin çarşı ve mahalleleri kirletenleri tespit etmesi ve atıklarını bizzat kendilerine temizlettirmesi.

Kervansaraylardaki atıkların uzak ve boş mekânlara hali naklettirilmesi.

Hamamlara ait yolların temiz tutulması.

Mezarlıkların korunması, etraflarının çevrilerek; at, köpek, kedi vb. hayvanların mezarlık içerisine girmesinin önlenmesi.

Arabacıların öküzlerini halkı rahatsız edecek şekilde ev ve avlulara yakın yerlere bağlamamaları; öküzlerin gübresini alıp şehir dışındaki uygun yerlere nakletmelerinin sağlanması.

Evlerde yıkanan sabunlu çamaşır sularının rast gele yollara dökülmemesi, dökenlerin engellenmesi.

At, koyun vb. hayvan leşlerinin rast gele ve gelişigüzel atılmasının önlenmesi.

Bu yasağa uymamada ısrar edenlerin teşhir edilerek cezalandırılmaları, Sayılan bu yasakların uygulanmasında kimsenin engel olmaması; kadı ve subaşının konuyu ısrarla takip etmeleri”(Akgündüz,1993:13).

2.13 Çalışma

Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönem içerisindeki toplumdan hakkıyla çalışılmadığı açısından şikâyetçi olmuştur. İslâm dünyasının, Batıdaki ilerlemeler karşısında ayakta durabilmesi için en önemli şart olarak çalışmayı göstermiştir. Âkif, çalışma konusunu şiirleri üzerinde ısrarla durmuş, millet olarak her kişinin çalışması gerektiğini belirtmiştir. Âkif, çalışma ile cemiyetin ayakta duracağını belirtmektedir. Bu konuda Japon ve Alman halkını toplumumuza örnek olarak göstermiştir.

Âkif'in “ Durmayalım, Küfe, Azim, ” gibi birçok şiirinde çalışmanın toplumiçin ne kadar gerekli olduğunu dile getirmiştir.

Bakın mücahid olan Garb'a şimdi bir kere;
Havaya hükmediyor kani olmuyor da yere.
Dönün de atıl olan Şark'ı seyredin: ne geri
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri

Yukarıdaki mısralarda Batı ve Doğu medeniyetinin karşılaştırılması vardır. Şark insanı çalışmayı bıraktığı için yüzüne bakılacak gibi değildir. Batı çalışma sayesinde ilim ve bilimde ileri derecede gelişmiş havaya dahi hükmeder duruma gelmişlerdir. Bu neticeye gelmelerinin sebebi ise çalışmayı hiçbir zaman bırakmamalarıdır. Eskiden Doğu'da olan bu ilerleyişler artık yer değiştirmiştir. Bu bakımdan Âkif geri kalan Şark'ı görev adamı tarzıyla uyandırmak ve gayrete getirmek istemektedir. Miskinliğin ve hurafelerin bırakılması ve çalışmaya başlanması gerektiğini anlatır.

3.BÖLÜM: İNSAN

Tarih boyunca “insan nedir?” ve “insanın bu dünyadaki yeri ve önemi nedir?” soruları araştırılmıştır. Bizim edebiyatımızda “yeni insan” anlayışı Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Osmanlıda halk padişahın kuludur anlayışı Tanzimat sanatçıları Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa vs. tarafından irdelenmiştir. Nâmık Kemal, yeni insan anlayışını, insanı kader elinde aciz sayan, eski görüşe karşı çıkararak kudret ve irade sahibi bir varlık olarak hür insan anlayışının tasvirini yapar. Tarih içerisindeki düşünürler “insan nedir?” ve “insanın bu dünyadaki yeri ve önemi nedir?” sorularının cevabını şöyle aramışlardır.

Sokrates ve Platon’a göre insan:

“İnsan nedir? İnsanın kaynağı ve neyliği hakkında ilkin, ilahi ve beşeri olmak üzere birbirine indirgenemeyecek olan iki farklı görüşle karşılaşırız. Beşeri olan da kendi arasında insana bakış tarzı ve kullandığı yöntemin farklılığı ile birbirinden ayrılan akılcı felsefi ve tabiatçı pozitif görüş diye ikiye ayrılırlar. Max Scheler ise bunları “neredeyse hiç yan yana gelemeyecek olan üç ayrı düşünceye ayırıyor. Birincisi Âdem ve Havva, yaratılış, cennet ve cennetten kovulma gibi Yahudi-Hıristiyan geleneğinin (insan) düşüncesi. İkincisi Antik Yunan’ın insanın ‘akıl’, logos, phronesis, ratio, mens -logos burada konuşma (söz) olduğu kadar her şeyin ‘ne olduğunu’ kavrayan yeti anlamına da gelmektedir- sahibi bir varlık olarak görülmekte; dünyada ilk kez insanın ben bilincine sahip olması ona kendine özgü bir yer kazandırmaktadır... Üçüncüsü ise, doğa bilimlerinin ve genetik psikolojinin çoktandır gelenekselleşmiş olan, insanın yeryüzündeki gelişiminin en son ürünü olduğu düşüncesidir. Max Scheler Doğu-İslâm dünyasındaki insan yaklaşımlarını her nedense sınıflamasının dışında bırakıyor. Grek felsefi düşüncesi içinde, ‘özgül insan’ anlayışını kendisine temel sorun olarak ele alan ilk düşünür Sokrates’tir denilse, bu, abartılı bir ifade olamaz. Çünkü o, insanın parça ve unsurlarına ayrılarak anlaşılabilmesi görüşüne katılmaz. Onun tek bildiği evren, tüm araştırmalarının yöneldiği evren olan insan olgusudur. Onun felsefesi- eğer o bir felsefeye sahipse bir katı antropolojidir. Platon’un diyaloglarından birinde Sokrates, öğrencisi Phaedrus ile şehrin dışında yürürken Phaedrus, sınırı hiç geçer misin? Diye sorar. Sokrates, cevabına sembolik anlam yükleyerek “Çok haklısın değerli dostum, ama sebebini dinlediğin zaman ümit ederim ki, bana hak vereceksin. Ben bilgi dostuyum, öğretmenlerim ise, ağaçlar ya da kırlar değil, şehirde ikamet eden insanlardır,” der. Sokrates’in tabiat karşısında insanı öne çıkartmasını önemsemekle birlikte, insanı tabiatın soyutlayabileceğimiz bir mekân anlayışını ve tabiatsız bir insan yaklaşımını da pek kabul edilebilir bulmuyorum. Ontolojik değil de işlevsel öğeler itibarıyla, insanla tabiatı birbirinden ayırmak, neredeyse mümkün gözükmemektedir. İnsanın bulunduğu, onun kendini sergilediği, yaşamını sürdürdüğü mekândır tabiat. Ancak, bu demek değildir ki, insan tümüyle tabiatın ayınsıdır. Platon’a göre, insan, bireysellik değil siyasal ve toplumsal bağlamda araştırılır. “Platon’a göre, insanın doğası, anlamının şifresi, felsefeyle çözülmesi gereken zor bir metin gibidir. Fakat bu metin, bizim kişisel deneyimimizde okunaksız olan küçük harflerle yazılır. Felsefenin ilk işi, bu harfleri büyütme olmalıdır. Felsefe, bir devlet kuramı geliştirinceye kadar, bize insanın tatmin edici bir kuramını veremez. Devletin neliğinde, insanın neliği büyük harflerle yazılır. Metnin gizli anlamı, devlette birden bire ortaya çıkar ve bulanık ve karışık görünen, açık

ve okunaklı hale gelir.” Platon, insanın neliğini devlet kavramı içinde bulacağı kanısından hareketle insan muammasının devlet hayatı içinde çözüleceği düşüncesindedir. Ancak siyasal hayatın, toplumsal insan varlığının tümünü kapsamadığını savunan Cassirer ise şöyle der: “İnsanlık tarihinde devlet, mevcut formunda uygarlaşma sürecinin geç kalan bir ürünüdür. İnsan, bu toplumsal düzen formunu keşfetmezden önce, duygularını, isteklerini ve düşüncelerini anlamağa girişti. Böyle düzenlemeler ve sistemleştirmeler, dilde, efsanede, dinde ve sanatta gerçekleştirildi. Eğer biz bir insan kuramı geliştirmek istiyorsak; siyasal yapıdan daha geniş olan bu temeli kabul etmeliyiz. Çünkü ne kadar önemli olursa olsun devlet, her şey değildir. O, insanın diğer faaliyetlerinin tümünü ifade edip içine alamaz. Platon, olgunluk dönemi diyaloglarında insanı, ideler evreninden maddesel evrene inerek bir bedene giren ve tekrar geldiği yere devirler izleyerek dönecek olan ezeli bir ruh çerçevesinde düşünüyor ve ayrıca insanı içinde yaşadığı toplum ve devlet yapısı bağlamında ele alıyordu”(Demir,2004:78,79).

Materyalist yaklaşımlara göre insan:

“Materyalist yaklaşımlar insanın tümüyle maddesel bir dizge oluşturduğu görüşündeydiler. Lamettrie (1709-1751), Descartes (1596-1650)’ın ruh-beden ikiciliğini reddederek, insanın tümüyle maddeden ibaret olduğunu, üstelik öyle bir madde ki, kurulmuş bir makineden başka bir şey olmadığını ileri sürerek maddeci determinizmin taraftarlarını oldukça yüreklendirdi. “... Hayır, yanılmıyorum; insan bedeni, bir saattir, ama (o) kocamandır ve öylesine ustalık ve dehayla yapılmıştır ki, görevi saniyeleri göstermek olan zemberek dursa dakikaları gösteren (zemberek) dönmeye devam eder”(Armağan,1992:116).

J.J.Rousseau’nun insana bakışı:

“Rousseau insan kavramını ele alırken bu problemin sosyolojik, felsefi, hukuksal, tarihsel, ekonomik ve antropolojik yönleriyle çözümlemeye bulunmaya gayret eder. Bunun için, ilk iş olarak insanın diğer varlıklardan farklı olduğunu bilincinde olarak, ideal bir insan tiplemesini ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken, insanın kökü, insanın nereden geldiği, nasıl oluştuğu, nasıl bir evrim geçirdiği sorunlarının tartışmasına, değerlendirmesine fazla girmeden daha çok insanın doğal yaşam dediği dönemle işe başlar. Doğal yaşam (vahşi yaşam), insanın tutkuları ve istekleri fiziki ihtiyaçlarının ötesine geçmez, basit ihtiyaçlarını karşılar, gelecek kaygısını kendine dert edinmez, kendi başına yaşamını sürdürebilen, iyilik ve kötülük gibi sorunları olmayan, manevi anlamda belirleyici duygu olarak merhamet ve şefkat duygusuna göre hareket eder”(Göze,1998:19).

Mengüşoğlu’nun insana bakışı:

“Mengüşoğlu, insanı, değerleri duyan bir varlık olarak betimleyerek, insanın yapıp eden bir varlık olmasının temelinde onun değerleri duyan bir varlık olması yatar, der. Metafizik olmayan, yani varlık, evren, hayat, ölüm, varoluş hakkında bir değer hükmü, yargısı olmayan insan, doğal ve sosyal çevrenin meydan okumalarına karşı güçsüz ve dirençsiz kalır. Hayatta, yakın çevremizde, metafizik değer hükümleri olmayan insanlar için hayatın bir anlamsızlıktan öteye gitmediği kendilerinin bir hamam böceği gibi bir varlık oldukları düşüncesine kadar götürmektedir. Gayesiz, gayretsiz, anlamsız, bir hayatın sferinde beslenmek, üremek ve ölümlerini beklemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktur. Bazı varoluşçu düşünürlerin savundukları gibi, insandan istenen, hayatın anlamsızlığına katlanmak değildir, akıl yoluyla onu kavramanın imkânsızlığına katlanmaktır. Çünkü anlam, mantıktan daha derindir”(Mengüşoğlu,1988:89).

Mevlana’ya göre insan:

“Mevlana’ya göre Yüce Tanrı, kendi sanat ve sıfatını göstermek isteyince dünyayı yarattı.

Kendi zatını göstermek isteyince de Âdem'i yarattı. Hiç şüphe yoktur ki; Âdemoğlu, aşağısının aşağısının aşağısı bir bedenle, yücenin yücesinin yücesi bir candan meydana gelmiştir. Yüce Hak, en üstün kudretiyle bu iki zıddı birleştirmiştir. O Yüce candan yüzlerce, yüz binlerce hikmet meydana gelir. Bu yoğun bedenden de yüz binlerce karanlık pusu yeri meydana gelir. Bundan dolayı da Yüce Tanrı "Gerçekten Ben, topraktan insanı yarattım, sonra da onun yaratılışını tamamlayıp kemale getirince ruhumdan ruh üfurdüm ona; meleklerle de hemen secdeye kapanın ona karşı" buyurmuştur. İşte bu yüzden Tasavvufta olduğu gibi Mevlana'da da insan kutsal bir varlıktır. Mevlana "mümin müminin aynasıdır" sözünü şöyle açıkladı: "Tanrı'nın adlarından birisi de mümindir. İman eden kul da mümindir. "Mümin müminin aynasıdır" demek, "Tanrı onda o aynada tecelli etti" demektir. Yani ayna gibi olan mümin kulda, mümin olan Tanrı tecelli ediyor demektir Tanrı'yı görmek istiyorsan, gel aynaya bak da onu gör Mevlana, insanın kutsallığını bir başka şekilde şöyle ifade etmiştir: "Dağ, taş, su, ateş, yel bile insana secde etmededir. Birkaç lüzumsuz münafık secde etmemiş noksan mı gelir insana" Şu olay, Mevlana'nın insan sevgisini ne kadar ileri götürdüğünü göstermektedir. Sahip Isfahani'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın vardı. Yanında da çalışan birçok kız vardı. Mevlana bir gün bu hanın önünden geçiyordu. Rabia adındaki bu kadın kızları ile birlikte gelip Mevlana'nın ayağına kapandılar. Mevlana : " Siz ne büyük pehlivanlarsınız, ne büyük pehlivanlar. Eğer siz bu kadar yükleri çekmeseydiniz, azgın nefisleri kim yenerdi? Siz olmasaydınız, iffetli kadınların iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı?" buyurdu. Bunu işiten devrin büyüklerinden birisi Mevlana, büyük adam fakat fahişelerle ilgilenmesi manasızdır, dedi. Bunun üzerine Mevlana, "Eğer sen de erkeksen, onlar gibi ol, için dışın bir olması için ikiyüzlülüğü bırak" dedi. Mevlana burada münafıklığın kötülüğüne dikkat çekmektedir. Çünkü insan ya görüldüğü gibi olmalı, ya da olduğu gibi görünmelidir. Mevlana, insanın doğru olup iyi ve hayırlı işler yapmasını; başkalarının ayıbını göreceği yerde kendi kusurlarını düzeltmesini öğütler"(Yazıcı,1995:330,331).

Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme hareketi ile Osmanlı sanatkârlarında eskiye nazaran daha değişik hayat ve insan anlayışı ortaya çıkmıştır. Şinasi ve Nâmık Kemâl insan aklını ve iradesini hayatın merkezi haline getirmeye çalışmıştır.

Nâmık Kemâl'in insanı hürriyet kavramı içerisinde değerlendirmiş ve ideal insan tipi olarak eserinde Celâl adlı karakteri Tanpınar şöyle anlatır:

"İtikadımızca Nâmık Kemâl'in en büyük eseri Celâleddin Harezmidir. Burada Nâmık Kemâl kahramanın bütün hayatını istiap eden geniş bir eser yazar. Burada Nâmık Kemâl, şahsiyetinin esas çizgilerini veren bütün aşklarını tatmin eder. Celâl kahramandır, fedâkardır, mücadeleden yorulmaz, saf ve faziletlidir. O tam Nâmık Kemâl'in anladığı kahramandır. Hayatta tecrübe denen şeyi bilmez; sadece kendisine düşen vazifeyi bilir. Harezmi'lerin son ve talihsiz hükümdarını Nâmık Kemâl bir hükümdar gibi değil, sadece bir kahraman, bir mücadelecî insan olarak tasvîr etmiştir"(Tanpınar,1977:234).

Nâmık Kemal, insanın anlayışı hayat karşısında mücadele eden insan tipidir. İnsan toplum için görevine sıkıca sarılarak kendi çıkarlarını bu vazife uğruna bıraktıran insandır. Tanpınar'a göre Celâl ödev uğrunda mücadelenin sembolüdür. Celâl, ülkü ve ödev uğrunda ferdi istek ve duygularından vazgeçmenin örneğini verir.

Birol Emil, Nâmık Kemâl’de ideal insan, aydın insan ve iradeli insan anlayışının kaynağını şöyle değerlendirir:

“Hürriyet bir haktır. Bu hak ve şartı gasp eden her kuvvete, başka siyasi iktidar olmak üzere, karşı gelmek aynı derecede bir hak ve içtimai mukaveleye göre bir vazifedir. Bu noktada, cemiyet için olduğu kadar fert içinde haklar ve hürriyetler namına siyasi iktidara muhalefet eden, hatta baş kaldıran aktif bir aydın tipi ile ilk defa karşılaşırız. Nâmık Kemâl nasıl dini tasavvufu içtimai tasavvuf haline getirdiyse-kendini cemiyet ve onun ulvi değerleri uğruna feda etmek, “fena fi’l-cemiyet” olmak-gönlün yerine de iradeyi koymuştur. Böylece kültür ve edebiyatımızda insanın kudreti fikri yahut iradeli insan tipi doğmuştur. Nâmık Kemâl’e göre hürriyeti, medeniyeti, cemiyeti yapan, devlet kuran, tabiatı değiştiren kuvvet ve kudret insan iradesidir. İşte bu irade Tanrı’nın mucizesidir. Nâmık Kemâl’in kahraman telâkkisi de bu fikirden doğar. Hatta şâir bile irade adamıdır ve şiir aklın ve iradenin eseri olmalıdır. Esasen tarihin bu gözle yeniden yorumlanması, ona, göre edebiyatın vazifesidir, hem de bir eğitim prensibidir. Edebiyatın ve edebiyatçının misyonu budur. Sık sık tekrarladığı “tezhîb-i ahlâkın” bir manasında budur” (Emil,1989:29).

Nâmık Kemâl, Hâmid’e yazdığı bir mektubunda şöyle der:

“İnsan dünyada yalnız canı için yaşamamalıdır. Ondan da kıymetli saydığı bazı şeyleri olmalıdır ki bunların başında Allah, İslamiyet ve Vatan gelir. Mahvolmamak istiyorsak, bunlara sıkı sıkıya sarılmalı ve şu geçici dünya hayatında, canımızdan daha değerli bilmeliyiz”(Göçgün,1991:234).

Bu mektubunda şâir insan için maneviyatın önemini dile getirmekte ve insanın sadece canı için yaşamaması gerektiğini belirtmektedir. Âkif de Nâmık Kemal’de olduğu gibi insanı maneviyat açısından değerlendirir.

İnsanın mahiyeti konusunda “İnsan” başlıklı şiirinde Hz. Ali’nin “ Sen küçük bir cisim olduğunu sanırsın ama en büyük âlem senin içinde gizlidir.” Sözüyle şiirine başlar. Âkif, burada insanı yüceltmış, varlıkların en güzeli ve en şerefli olarak nitelendirmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de İsrâ suresi’nin 70’inci ayetinde: “ Biz insanoğullarını şerefli kıldık; onların karada ve denizde gezmesini sağladık; temiz şeylerle onları rızıklandırdık; yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık.”

Kur’an-ı Kerim’den alınan bu mısralarda insanın diğer varlıklardan daha üstün bir yerinin olduğu vurgulanmaktadır. Âkif’in insana bakış açısı da bu yöndedir diyebiliriz. Fakat Âkif insanın bu değerini bilmemesinden yakınmaktadır. İnsanlar bu değerini bilmedikleri için kötü işlere yönelmişlerdir.

İslâmiyet’te insanlar inanç açısından üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar: Mü’min,

kâfir, Münafık. Mü'min insan, inanan insandır. Mü'min, İslâm'a inanmış, sabırlı, çalışkan güzel ahlaklı bir insandır. Âkif, “Tevhid Yahut Feryad” şiirinde inanan insanın niteliklerini şöyle anlatır:

“Mü'min -ki bilir gördüğü yekrûze cihânın
Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekanın;-
Bin cân ile elbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayâtın ona binlerce belâ arz.
Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te'emmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül...”

Yukarıdaki mısralarda imân sahibi olan insanın şu birkaç günlük dünyanın üstünde beka sabahının ne parlak âlemleri bulunduğunu bildiği anlatılmaktadır. İnanan insan bu dünyanın gelip geçici olduğunu bilir ve ona göre hareket eder. Âkif yine bu şiirde kafir, inanmayan insanı da şöyle anlatır.

“Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfât!
Baştan başa "boşluk"şu semâlar, şu zeminler,
Bi rgûş-i kerem var mı akan yaşları dinler?
İlcâ-yı tesâdüfle şu "boş!" âleme düşmüş;
Etrâfına binlerce şedâid gelip üşmüş.”

Âkif, inanmayan insanın, boşlukta olduğunu söyler, onları dinleyecek bir kerem kulağı olmadığını ve hüsrân içinde ölüp gideceklerini söyler. Kâfir evrende her şeyin boşluktan ibaret olduğuna ve varlıkların da bu boşluktan oluştuğuna inanmaktadır. Âkif, kâfirler için “mülhid” kelimesini kullanmış ve onlara Allah'tan yardım istemiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre münafık insan özellikleri şöyledir:

“Kur'an-ı Kerim'de “Münâfikûn” adını taşıyan bir sureyle beraber pek çok ayet ve hadiste münafıklardan bahsedilmektedir. Münafıklardan gelebilecek dâhili tehlikelere dikkat çeken bu nasslarda nifak konusuna geniş yer verilmiş, münafıkların nitelikleri ve hileleri uzun uzun anlatılarak, müminlerin bu konuda uyanık olmaları istenmiştir. Bu durum da gösteriyor ki bir Müslüman için münafıkların niteliklerini ve dine verebilecekleri zararları belirlemek hem itikadî hem de amelî bakımından önem arz etmektedir. Zira İslam toplumu içinde yer alabilen münafıklar zaman zaman içten çıkardıkları bazı fitnelerle müminlerin inançlarına şüphe düşürüp ibadetlerine zarar verebilmektedir. Nifak kelimesi sözlükte “ikiyüzlülük, dedikoduculuk, geçimsizlik, yalan, aldatma, hile, riya, içindekinin tersini söylemek veya söylediği şeyin zıddını gizlemek” gibi çeşitli anlamlarda kullanılır. Münafık kelimesi de, nifak hareketini yapan, nifak sokan, ikiyüzlü, mütereddit, aldatici, kalbi hasta, özü sözü bir olmayan kimseler için kullanılır. Münafıklardan bahseden bazı ayetlerde, onların inanmadıkları halde inanmış

göründükleri ya da ağızlarıyla kalplerinde olmayan şeyleri söyledikleri böyle kimselerin cehennemın en alt tabakasında oldukları bildirilmiştir. Hadislerde ise yalan söylemek, sözünde durmamak, emanete ihanet etmek gibi münafıkların yaptığı bazı kötü amellerden bahsedilmektedir. Münafıkların özelliklerinden bahseden hadislerden birine göre münafığın alameti üçtür“konuştuğu zaman yalan söyler, vaat ettiğinde sözünde durmaz. Kendisine, bir şey emanet edilince emanete hıyanet eder”. Bazı hadislerde bu üç özelliğe, husumet ettiği zaman haktan ayrılır” ifadesi eklenerek münafığın alameti dörde çıkarılmıştır” (Kurt,2006:131,132).

Âkif insanın neye kadir olduğunu “İnsan” şiirinde şöyle anlatır:

“Haberdar olmamışsın kendi zâtından da hala sen,
‘Muhakkar bir vücudum.’dersin ey insan, fakat bilsen..
Senin mahiyetin hatta meleklerden de ulvîdir.
Avalim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.
Zeminlerden, semalardan taşarken feyz-i Rabbâni
Olur, kalbin tecelli-zar-ı nûr-i Yezdâni.
Musaggar cirmin amma gâye-i sun’-i ilahisin
...
Hakîm-i fitratın bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun
Esirindir tabiat, dest-i tesirindedir eşya;
Senin ahkâmının münkadıdır, mahkûmudur dünya.”

Bu şiirde, insanın mahiyeti meleklerden bile ulvî ve cihanın insanda gizlenmiş bir sır olduğu belirtilmektedir. Âkif’e göre insan, Yüce Allah’ın bir sırrıdır ve bütün tabiat insanın hizmetindedir. Âkif, şiirinde insanı yücelterek, insanın “ben bir şey yapamam” düşüncesindeki yanlış inancını kırmaya çalışmaktadır.

İnsanı yücelten Âkif “Geçinme Belâsı” şiirinde insanı ve insanın hayat felsefesinin nasıl olması gerektiğini anlatır.

“Doksan senelik ömre, İlâhî, bu mu gâyet?
Bilmem ki ne âlem bu cedel-gâh-ı maîşet!
Korkunç oluyor böyle hakîkatleri, gerçek,
Sa’dî gibi bir asr-ı fazîletten işitmek.
Sa’dî o kadar felsefesiyle, hüneriyle,
Fikrindeki hürriyet-i fevka'l-beşeriyle
Esbâb-ı maîşet denilen kayda girerse,

Yâd etmesin âzâdeliğın nâmını kimse.
İnsan ki çıkar perde-i mektûm-i ademden,
Tâ sahne-i hestîde zuhûr ettiğı demden,
İkmâle kadar fâcia-i devr-i hayâtı,
Anlatmaya mahkûm ne mühlik akabâtı!
Zannetme ölüm şahsına bir kerre muhâcim...
Bin kerre olur günde o düşmenle müzâhim.
Âvâre beşer sâha-i gabrâya düşünce,
Etrafına binlerce devâhî üşüşünce
Meydan mı bulur râhatı esbâbını celbe?
Başlar o cılız kolları dünya ile harbe!
Kaynar güneşin âteşi mihrâk-ı serinde;
Karlar buz olur hep beden-i bî-siperinde.
Medhûş nigâhında köpürdükçe denizler;
Beyninde bütün dalgalar öttükçe mükerrer;
Sâhilden uzansam, der, eder tayy-i merâhil;
Lâkin onu bilmez ki uzaklar daha sâil:
Dağlar o nihâyetsiz olan silsilesiyle,
Ormanlar o dünyâyı tutan velvelesiyle,
Emvâc-ı serâbıyla, vuhûşuyla bevâdî,
Her hatve-i azminde olur ye'sine bâdî.
Fevkinde semâvâtın o ecrâm-ı mehîbi;
Pîşinde zemînin o temâsîl-i acîbi;
Bîçâreyi medhuş ederek her nefesinde,
Muztar bırakır mün'adim olmak hevesinde.
Lâkin bu heves bir heves-i dîgere mağlûb:
İnsan yaşamak hırs-ı cibillîsine meclûb.
Her devresi bir devr-i azâb olsa hayâtın,
Râzîsi değildir yine bir türlü memâtın!
Ömr olsa da binlerce tekâlif ile meşhûn,
İnsan yaşamaktan yine memnun, yine memnun!

Artık neye mevkûf ise te'mîn-i bekâsı,
Yalnız ona masrûf olur âvâre kuvâsı.
Durmaz boğuşur bunca muhâcimlere rağmen,
Düşmez o mesâî denilen seyfi elinden.
Çıplaktır o, ister ki soğuklarda ısınsın;
Bir dam çatarak her gece altında barınsın.
İster yiyecek şey, giyecek şey, yakacak şey ..
Bin türlü havâic daha var bunlara der pey.
Âvâre beşer işte bu bâzâr-ı cihanda,
Her gün yeni bir kâr peşinden cevelânda.
Maksad bu kadar dağdağadan bir yaşamaktır...
Lâkin bunun altında ne maksad olacaktır?
Heyhât, onu idrâk için i'mâl-i hayâle
Yok vakti: Bütün demleri mevkûf cidâle!
İnsan ki onun rûh ile insanlığı kâim,
Dâim oluyor cisminin âmâline hâdim;
Gelseydi eğer rûhunu i'lâya da nevbet,
Anlardı nedir, belki, hayâtındaki gâyet.
Bir anladığım varsa şudur: Hâlik-ı âlem,
Hilkat kalıversin, diye bir ukde-i mübhem,
Daldırmada insanları hâcât-ı hayâta,
Döndürmede ezhâmı bütün başka cihâta.
Ömrün öteden berk-süvârâne şitâbı,
İyşin beriden lâzım-ı bî-hadd ü hesâbı,
Göstermede dünyâyâ, nedir maksad-ı Hâlik...
"Kimden kime şekvâ edelim biz de şaşırдық!"

Bu mısralarla Âkif, insanın hayatta karşılaşacağı zorlukları ve dünya hayatına niçin geldiğini anlatır. İnsanın hayat felsefesini şöyle anlatır:

Şiirin 11,12 ve 13'üncü mısralarında insanın yokluğun gizli perdesinden sıyrılıp varlık sahnesinde görüldüğünde hayat denilen facia, devrini bitirinceye kadar insan ölümle

burun burunadır. İnsan geçimini sağlayabilmesi için dünya ile uğraşmaya mecbur olur. Dünya ile bir savaş halini alan insan rahata erebilir. Bilimi ve tekniği kullanarak insan hayatın gayesini anlayacak ve geçimini sağlamış olacaktır. Şiirin 20. mısralarından itibaren doğanın insana yaptıkları vardır . Yazın çalışırken insan, güneşin ateşi beyninde kaynar, kışın uğraşırken de üstüne yağın karlar buz tutar. Denizlerin, dağların duruşu insanı karamsarlığa düşürebilir. Tabiatın bu karmaşık haliyle insan karamsarlığa düşer fakat bu karamsarlık hali insanın yaşama hırsı ile sona erer. Âkif, 34'üncü mısradan insanda yaradılışından kaynaklanan bir yaşama hırsının olduğunu belirterek bu yaşama hırsı ile güçlükleri yenebileceğini söyler. Âkif, şiirin son on mısrasında insanın insanlık ruhu ile kaim olduğu halde birçok kimselerde o ruh, beden emellerine kurban olmaktadır diyerek insanlık ruhuna dikkat çekmektedir. Eğer insan, ruhunu yükseltmeyi görev olarak bilmiş olursa hayattaki gayenin ne olduğu anlardı. Yaradan insanları hayat ihtiyaçlarına daldırılmış ve bu hayat ihtiyaçlarıyla birlikte insanın niçin yaratıldığını anlamasını istemiştir. Şiirinde Âkif'in insanın kendi değerinin farkında olmadığını belirtmiş ve insanın meleklerden daha ulvi bir varlık olduğunu insanlara hatırlatarak bu değerinin farkına varmasını istemiştir.

Âkif, insanın her zaman bir amaç için çalışması gerektiğini belirtir. Onun insan anlayışı insanın çalışması şartına dayalıdır. Ona göre insan bir amaç uğrunda çalışacak ve bu amacına ulaşamasa bile çalışma yolunda birçok zafere ulaşacağını şöyle anlatır:

“Muhakkaktır ya insanlar için bir gâye-i âmâl
Edenler ömrünün saatini hakkıyla isti'mal
Zaferyâb olmasın isterse varsın asl-ı maksûda,
Düşer bin maksad idrak eyleyip bir zıll-i memdûda.”

İdeal insanı Âkif, şu mısralarla anlatır:

“Başta iman-ı hakiki geliyor, sonra salâh
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum,
Dördü birleşti mi, yoktur sana hüsrân artık.”

İdeal insanda hakiki bir iman, sebat, çalışma sonra sabır gelmelidir.

Pekolcay, Âkif'in ibadetleri hakkıyla yerine getirmeyen insanları nasıl eleştirdiği

hakkında şunları söyler:

“Nefs-i emmareye tabi olmamak, Hak’tan gelenin devlet olduğuna şükretmek, helalinden yetecek kadar rızık istemek, zekât vermek, kalbi bütün kötülüklerden arındırmak, yetim malı yememek, kibirlenmemek gerektiğini, bilhassa şiirlerinde, dolayısıyla dile getiren Mehmet Akif, beş vakit namazı devamlı olarak kılmak, zulümle halkın malını yememek, Allah’a şirk koşmamak, zinadan sakınmak, yalan yere yemin verileni başa kakmamak, lazım geldiğini de, bunların tersini yapan şahıslar üzerinde durarak o kişilerin yaptıklarını hatta bazen alaylı bir şekilde hicvedip göstermeye çalışmıştır” (Pekolcay,1991:66).

Âkif, insanda bulunmasını istediği en güzel unsurlardan birisi de sabırdır. Âkif, sabır hakkında şu açıklamayı yapar:

“Sabır nedir?” Sabır ruhun bir melekesidir ki tarik-i hakta tahammülü güç olan şedaide katlanmak, nefsin hoşlandığı meşakkatleri sineye çekmek ancak o meleke sayesinde kabil olabilir. Sabır, feza ilin yegane câzibi, rezailin yegane def’i, salihat-ı âmâalin yegane müdafidir. Sabır faziletin, gerçeğin, olumsuzlukların giderilmesi; güzel işlerin de garantisi olarak Müslüman için son derece gerekli bir kavramdır. Sabır kelimesine göğüs germek anlamını veriyoruz ve neye göğüs germek? Evet, sonunda katlanılmayacak acılarla katlanmak ızdırarına mahkum olmamak için önceden her türlü zulme her türlü mezhire mertçesine insancasına göğüs germek. Allah yolunda, hak yolunda din uğrunda, milliyet uğrunda rahatını uykusunu, malını, canını feda edivermek yok mu? İşte sabır budur” (Şengüler, 2000:157).

Âkif insanın her zaman geçmişinden ders alarak bu gün ve gelecek için bunlardan sonuç çıkarması gerektiğini şöyle anlatır:

“Dehşet-i mâzîyi getir yâdına;

Kimse yetişmez yarın imdadına

Merhamet yok diyelim nefesine;

Merhamet etmez misin evlâdına.

İnsanın sözü ve özü sağlam olmalıdır.

Âkif’in istediği insan tipi hakkında Kara şu açıklamayı yapar:

“Aktif bir insan ve toplum tipi arıyor. Elbette ahlaklı, dindar ve fakat taşı sıkça su çıkaracak kadar güçlü kuvvetli, azimli ve kararlı, başı yukarıda, aynı zamanda dünyaya bağlı bir insan tipi bu ‘İnmemiştir hele Kur’an bunu hakkıyla bilin/ Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.’ Diye haykırıyor biliyorsunuz. Zevk, bilgi ve düşünce itibarıyla da gelişmiş insanlardan oluşan bir toplum projesi var. Belki zevk kısmı üzerinde hususen durabiliriz. Acaba kısmen batılı bir sosyal hayat mı arıyor? Aslında bu soruya kısmen evet dersek yanlış olmaz sanırım. Batılı bir hayat tarzı içinde Müslümanca bir hayat aradığını söylemek mümkün. Kendisinin söylediği bir cümle bizi böyle konuşmamız konusunda cesaretlendiriyor. Bizim dinimiz onların hayatı, onların dini bizim hayatımız oldu. Yani batıdaki mevcut temayülleri esasen İslâm dünyasında olması gereken şeyler olarak görüyor. Batılı standartlara uygun dindarane, ahlaklı ve Müslümanca bir kişilik ve hayat tarzı aradığını söyleyebiliriz” (Kara,2007:20).

Âkif, ideal insan tipi olarak “Âsım”ı anlatır. “Âsım” Âkif’İN ideal neslini temsil eder. Âkif, Âsım’ı oluştururken onun hem beden yapısını hem kafa yapısını hem de manevi yapısını oluşturmuştur. Bunları şöyle anlatır:

“Ya kemikler ne salâbetli, ya etler ne katı:
Tepeden tırnağa, güya dolamışlar halatı,
İki üç katlı büküp bir çınarın gövdesine
Çok geniş dersin omuzlar, boy o nisbette uzun,
O ne mevzun kafadır, sonra ne sağlam bir boyun
İki çam bölmesi kol, kim tutacak, kim bükecek?
O bileklerle o ellerse demirden daha pek
Bir şahâmetli temâşâ ki vücud ürperiyor
Âsım’ın savleti kuvvet mi sorar hiç adama?
Silkiyor dut gibi biçareyi sağdan, soldan.”

Âsım’ın tuttuğu yol ise şudur:

“Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz.
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz;”

Âsım’ın amacı:

“Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı.”

Âkif’in idealindeki nesil olan Âsım için Fidan, şunları dile getirir.

“Âsım, Mehmet Âkif’in ana hatlarını ayrıntılı olarak çizdiği ideal bir gençlik prototipidir. Vatanını, milletini, değerlerini ve tarihini sevmektedir. Haksızlığa tahammülü yoktur. Haksızlığa karşı susmayan, haykıran ve hatta bileği ile düzeltmeye çalışan bir gençtir. Âsım. Güçlüdür gücünü şahsi çıkarlar için değil ülkesi ve milleti, toplumun yararları ve geleceği için kullanmaktadır. Âsım bir bakıma Mehmet Âkif’in kendisidir”(Fidan,2006:135).

Aktaş da Âsım nesli için şunları dile getirir:

“Köse İmam, Osmanlı İmparatorluğundaki kötümser insanı; Hocazade Milli Mücadeleyi gerçekleştiren ümidi; Âsım ise geleceği temsil etmektedir. Âsım’ın manası Safahat içindeki değeri ile daha iyi anlaşılır. Zira Âsım, bu sosyal düzensizlik içinde savaştan savaşa koşarak mücadele içinde olgunlaşır; milli hüviyetini idrak etmenin heyecanı ile coşar. Çanakkale Şehitleri’nde Âsım’ın nesli zaferi ebedi ifadesine kavuşur. Bu üç tip,

çözülüştten milli devlete geçiş hadisesini temsil etmektedir” (Aktaş,1996;197).

Âkif’in ideal genç tipi olan Âsım ismini kahramanlıklarıyla “Çanakkale Savaşları”nda tüm dünyaya duyurmuştur.

“Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat imân?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrından râm?
Çünkü te'sis-i ilâhî o metîn istihkâm.
Sarılır, indirilir mevki-i müstahkemler,
Beşerir azmini tevkîf edemez sun'-ı beşer;
Bu göğüslerse Hüdâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-ı bedîim, onu çiğnetme!" dedi.
Âsım'ın nesli... Diyordum ya... Nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.
Şühedâ gövdesi, baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa dünyâda eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor;
Bir hilal uğruna, yâ Rab, ne Güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!..
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberî kimler kazsın?
"Gömelim gel seni târîhe!" desem, sığmazsın.”

Âsım’ın nesli öyle büyük bir neslidir ki bütün dünyaya kendini tanıtmış kanı ve canıyla Tevhid’i kurtarmış ve korumuştur.

Âsım, “Sebilü’r- Reşad”ın çeşitli sayılarında yaklaşık yarısı, geri kalanı da 1924’te kitap halinde yayınlanmıştır. Bu kitabı Âkif, Fuat Şemsi’ye ithaf etmiştir. Bu kitapta özellikle Âkif’in Çanakkale şehitleri için yazdığı şiir dikkat çekicidir. Hocaşâde, Köse İmam, Âsım ve Emin arasındaki konulmalardan oluşan bu eserinde Âkif, daha çok Köse İmam ve Hocaşâde’yi konuşturur. Hocaşâde, Âkif; Köse İmam, Âkif’in babasının

talebelerinden Şevki Hoca; Âsım Ali Şevki Hoca'nın oğludur. Emin Âkif'in oğludur.

“Yer yer dinî – lirik ve milli bir karakter gösteren bu uzun manzum hikâyeye, şu konu etrafında çerçevesizdir: Birinci Büyük Harp içinde, Çanakkale muharebelerinden bir müddet sonra, İstanbul’da, Hocaşâde’nin Sarıgözel’deki evinde, Köse İmam’la Hocaşâde arasında uzun bir sohbet olur. Mehmet Âkif’i temsil eden Hocaşâde’nin babası, Köse İmam’ın da vaktiyle hocası olmuştur. Hocaşâde’den bir önceki nesle Köse İmam, iki hususda dertleşmek için için Hocaşâde’nin evine gelmiştir. Önce komşusunda geçen bir vak’adan bahsedecek, sonra da oğlu Âsım’dan dert yanacaktır. Komşudaki vak’a meselesiyle de çağrışımlarla Köse İmam, şahidi olduğu bir takım hadiseleri fıkralarla ve hikâyelerle süsleyerek anlatır. Bu hadiseler hiçte gönül açıcı değildir. Aile müessesesi çökmektedir. Köylünün sıhhati, ahlâki geçimi bitmiş tükenmiştir. Millet basiretsiz ve kötü idarecilerle, gafletle ve körü körüne uyumaktadır. Birbirlerini anlayamayan eski nesil – yeni nesil, halk-idareciler, mektep- medrese ikiliği memleketi gittikçe derinleşen bir çatışmaya sürüklemektedir. Buna mukabil, Âkif’i temsil eden Hocaşâde, ümitlidir. Doğu yahut İslâm dünyası bu uyuşukluktan kurtulacaktır. Köse İmam’ın oğlu Âsım yeni neslin en güzel örneğidir. Âsım’ın nesli her türlü imkânsızlıklar içinde mücadele vermiştir. Son örneği olarak Çanakkale Savaşlarıdır. Burada Âkif’in meşhur Çanakkale şiiri okunur. Kitap Âsım’ın savaştan kurtulmuş bir vatanda İslâm’ın Türklüğün kurtarılması için Batı’nın ilmini, tekniğini getirmek üzere Avrupa’ya gönderilmesiyle biter”(Yıldırım,2007:64).

Âsım’da; imân, irfan, ilim, şecaat gibi vasıflarla donanmış, batının bilim ve tekniğine sahip, kazandığı temel değerlerini nâmûs bilen, “ideal insan” tipini görmektedir.

Âkif’in “Seyfi Baba” şiirinde yaşlı olmasına rağmen çalışmaktan bir an bile geri durmayan bir insan tipi anlatılmaktadır. Âkif, bu şiirde Seyfi Baba’nın ağzından insanın çalışmadığı durumda başına geleceği acı durumu şöyle anlatır:

“Geçen akşam eve geldim. Dediler:
-Seyfi Baba
Hastalanmış, yatıyormuş.
-Nesi varmış acaba?
-Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.
-Keşki ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!
Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız çabuk ol...
Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zîrâ yol
Hem uzun, hem de bataktır...
-Daha a'lâ, kalınız:
Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız.

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.
Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,
'Gel!' diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.
Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,
Boğuyordum müteveffâyı bütün âferine.
Sormayın derdimi, bitmez mi o taşlar, giderek,
Düştü artık bize göllerde pekâlâ yüzmek!
Yakamozlar saçarak her tarafından fenerim,

Çifte sandal, yüzüyorduk, o yüzer, ben yüzerim!
Çok mu yüzdük bilemem, toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrâfını tektük hisse.
Vâkıâ ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...
Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:
Kâh olur, kör gibi Çarpar sıvasız bir duvara;
Kâh olur, mürde şua'âtı düşer bir mezara;
Kâh bir sakfı çökük hânenin altında koşar;
Kâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar;

Vakt olur pek sapa yerlerde, bakarsın, dolaşır;
Sonra en korkulu eşhâsa çekinmez, sataşır;
Gecenin sütün-i yeldâsını çekmiş, üryan,
Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan
Hânüman yoksulu binlerce sefilân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü bîçâre karı;
O kopan râbıtanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen âileler!
Gece rehzen, sabah olmaz mı bakarsın, sâil!
Serserî, derbeder, âvâre, harâmî, kâtil...
Böyle kaç manzara gördüyse bizim kör kandil
Bana göstermeli bir kerre... Niçin? Belli değil!
Ya o bîçâre de râhmet suyu nûş eyliyerek,
Hatm-i enfâs edivermez mi hemen 'cız!' diyerek?
O zaman sâmi'anın, lâmisenin sevkıyla
Yürüyen körlere döndüm, o ne dehşetti hele!
Sopam artık bana hem göz, hem ayak, hem eldi...
Ne yalan söyliyeyim kalbime haşyet geldi.

Hele yâ Rabbi şükür, karşıdan üç tâne fener
Geçiyor... Sapmıyarak doğru yürürlerse eğer,
Giderim arkalarından... Yolu buldum zâten.
Yolu buldum, diyorum, gelmiş iken hâlâ ben!
İşte karşımda bizim yâr-ı kadîmin yurdu.
Bakalım var mı ışık? Yoksa muhakkak uyudu.
Kapının orta yerinden ucu değnekli bir ip
Sarkıtılmış olacak, bir onu bulsam da çekip
Açıversem... İyi amma kapı zâten aralık...
Gâlibâ bir çıkan olmuş... Neme lâzım, artık
Girerim ben diyerek kendimi attım içeri,
Ayağımdan çıkarıp lâstiği geçtim ileri.
Sağa döndüm, azıcık gitmeden üç beş basamak
Merdiven geldi ki zorcaydı biraz tırmanmak!
Sola döndüm, odanın eski şayak perdesini,
Aralarken kulağım duydu fakîrin sesini:

- Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evlâdım!
Haklısın, bende kabâhat ki haber yollamadım.
Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun...
Hele dinlen azıcık anlaşılan yorgunsun.
Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...

Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın.

Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, baktım
Şu fener yansa, deyip bir kutu kibrit çaktım.
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
Sürme çekmiş gibi nûr indi mumun körgözüne!
O zaman nîm açılıp perde-i zulmet, nâgâh,
Gördü bir sahne-i üryân-ı sefâlet ki nigâh,
Şâir olsam yine tasvîri otur bence muhâl:
O perişanlığı derpîş edemez çünkü hayâl!

Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.
-İhlamur verdi demin komşu... Bulaydık, şunu, bir...
-Sen otur, ben ararım...
-Olsa içerdik, iyidir...
Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...
Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,
Başladım kaynatarak vemeye fincan fincan,
Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.

-Şimdi anlat bakalım, neydi senin hastalığın?
Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
-Mehmed Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
İhtiyarlık mı nedir, şaşkınlığım oğlum bu sene.
Hadi aktarıyayım... Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iç yapamaz;
Ona ancak yapacak: Beş vakit abdestle namaz.
Hastalandım, bakacak kimseciğim yok; Osman
Gece gündüz koşuyor iş diye, bilmem ne zaman
Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç
Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.
Ba'zı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma;
Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
-Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!
Açılırsın, sanırım, terlemiş olsan iyice.

İhtiyar terliyedursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku teharrîsine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,
Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.
Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamıyetsiz olaydım, ya param olsa idi!"

Bu şiirden de anlaşılacağı üzere çalışmayan insan “maskara” olur. İnsanın her durumda çalışması gerektiğini öneren Âkif, tembellik hastalığına yakalanan insanın da onurunu kaybedeceğini belirtir. Ona göre çalışan insan önce kendini kurtaracak sonra yaşadığı toplumu kurtaracaktır.

Âkif, İslâm şairidir. Hayatı boyunca İslâm dininin savunuculuğunu yapmış halkın dini daha iyi anlayabilmesi için vaaz ve tefsirler yazmıştır.

“Akif, Kur’an yolundan ayrılmamaya gayret gösteren bir şahsiyettir”(İmamoğlu,1996:79).

İmamoğlu’nun da belirttiği gibi Âkif, halka Kur’anı anlatmak ve onun iyi anlaşılmasını sağlamak istemektedir. İnsanların “Şeriat”ı anlamadıklarını onu yanlış yorumladıklarını şöyle ifade eder:

“Hele bîçâre şerîatle nasıl oynanıyor!

Müslümanlık bu mu yahu? Diye insan yanıyor.” (Safahat,105)

Şeriata engel olmaya çalışan insanları eleştirir. Ona göre bu “şeriat” kelimesi yanlış anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır.

“Zavallı şeriat! Kimlerin elinde, hem de ne işlere alet olduğunu biliyor musunuz? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatî üzerimize çökmüş bir kâbus, karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz. Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış gelip geçen dirilerin hayatı üzerinde adeta tasarruf ediyor. Yahu, şu mezarı kaldıralım desek derhal kıyametler kopuyor.

“Şeriatın müsaadesi yoktur, ne yaparsın?” deniliyor. Demek bizim o mülevves hükümeti sabıkamız Müslümanlığı şekl-i aslisinden o kadar çıkarmış ki hala simayı hakikisini tanıyamıyoruz, hala bir emr-i hayre teşebbüs edeceğimiz zaman “sakın şeriat buna mani olmasın” demek istiyoruz. Pek kolay. Evvela parmaklığı, sonra taşları kaldırılır. Daha sonra başındaki ağaçlar kestirilir. Bu işler bitince zemini düzeltilip bırakılır. Vakıta aklen böyle.Hayır, efendim, şeran de böyle”(Şengüler,1990:127).

Şeriatı insanlar anlamamakta ve anlamadıkları gibi de şeriatı yanlış yorumlamaktadırlar.

Âkif, o dönem içerisinde yaşanan yanlış Müslümanlık anlayışını şiirinde eleştirir ve doğruyu insanlara göstermeye çalışmıştır. Bu konu da Eliaçık şu açıklamayı yapar:

“ Âkif’in şiirlerinde sürekli olarak“Yaşanan Müslümanlık” anlayışı ile bir hesaplaşma ve güçlü bir özeleştiri görürüz”(Eliaçık,2004:45).

“Ah o din nerde, o azmin, o sebâtin dini,

O yerin gökten inen dini, hayâtın dîni?

Müslümanlık pak sîretten ibaretken yazık!

Öyle saplandık ki levsiiyata: Hâlâ çıkmadık.”(Safhat,341)

Akif’in Müslüman bir birey olarak en temel isteği, İslam’ın yaşanarak insanların mutlu olmasıdır. Bu konuda Ahmet Kabaklı şöyle der:

“ Akif’in İslamlıkta bütün isteği peygamber ve dört arkadaşı zamanındaki Müslümanlığa yani hurafesiz gerçek Kur’an ruhuna dönmektir”(Kabaklı,2003;97).

Âkif’in insan anlayışı bağlamında insanların kader ve Allah tasavvurlarını da şiirinde şöyle eleştir:

“Bırak çalışmayı emir et oturduğun yerden

Yorulma, öyle ya Mevlâ ecir-i hâsın iken

Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini

Birer birer oku tekmîl edince defterini

Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...

Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!

Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...

Hüda vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!

Onun hazine-i (bütün nimetin hazinesi) namı kendi veznendir!

Silahı kullanan, Allah, hûdudu bekleyen O;

Levâzımın bitivermiş değil mi? Ekleyen O;

Demek ki her şeyin Allah...Yanaşman, ırgatın O;

Çoluk çocuk Ona ait, lâlan, bacın, dadın O;

Tabib-i aile eczacı... Hepsi hâsılı O;”(Safahat,215)

Yukarıdaki mısralarda her şeyi yaratıcıdan bekleyen toplumu eleştirmek ve Âkif, insanların çalışması gerektiğini söylemektedir. İnsan önce çalışacak sonra “tevekkül” edecek.

“Küfe, Seyfi Baba, Meyhane, Hasta, Köse İmam” gibi şiirlerinde Âkif, insanların

ahlaksızlığı neticesinde oluşmuş yaraları anlatır. Toplum ahlaki açıdan çökmüştür. Bu konuda İmamoğlu şunları söyler:

“Akif’e göre toplumun içinde bulunduğu en büyük problem ahlak bozukluğudur. Bir toplumda ahlak bozukluğu kendisini adaletsizlik, sözünde durmamak, yalancılık, dalkavukluk, korkaklık, iki yüzlülük, bencillik, fitne gibi tezahürleriyle ortaya koymaktadır. İşte Akif bu durumdan kurtulmanın ancak İslam ahlakıyla olabileceğini belirtmekte, fakat bu konuda çevresinde gördükleri dayanarak fazla iyimser görünmemektedir”(İmamoğlu,1996:51).

Akif, yaşadığı dönemdeki din adamlarının mutaassıp, cahil, kabiliyetsiz, aciz olduklarını söyler. Bunun akabinde gerçek din adamının niteliklerini şöyle sıralar:

“Vaizlik, mürşitlik edecek adamın sebil-i hakkı tanınması kötü değildir. O caddeye çıkan yolların nerelerden sapmak ihtimali olduğunu iyice bilmelidir. Bir de yanlış yol tutanlara “delalettesin!” demekle iş bitmez. Oraya nasıl düşmüş saha-i reşada nasıl çıkacak, buralarını tamamıyla tayin etmeli, sonra biçarelerin eline yapışmalıdır. Hak tekdir. Tehdit makamında ele alınacak silahlardan değildir”(Şengüler,1990:118).

Akif’in ideal din adamı: Tefsir, kelam, fıkıh, ileri derecede Arapça, İslâm tarihi gibi dinî ilimlerle beraber; felsefe, psikoloji, sosyoloji, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji, tarih gibi müspet ilimleri de çok iyi bilen, kendisiyle ve halkla barışık, halkın psiko-sosyal durumunu çözebilen, erdemli insanlar olarak görür.

Dini yanlış yaşayan insanları oradan buradan duydukları bilgilerle dini yanlış anladıklarını ve İslâmiyet’in daha iyi yetişmiş din adamları ile daha iyi anlaşılacağını şöyle ifade eder:

“Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister.

Koca ilmiyeyi aktar da, bu üç tane fakih

Zevk-i fikhisi bütün, fikri açık, rûhu nezih

Sayısız hadise var ortada tatbik edecek

Hani bir tane “usul” âlimi, yahu, bir tek?

Böyle âvâre düşünce ile yaşanmaz, heyhat;

“Mültekâ” fikhınızın nâmı, usûlünce “Mir’ât”(Safahat,349)

Âkif, o dönemde yaşayan insanların “kader böyleymiş elden ne gelir” anlayışını da şiddetle eleştirir:

“Kader denilince ne anlarlardı hepsi anladın a!

Utanmadan yine kalkışma Hakk’a bühtana” 63

Kadermiş öyle mi? Haşa bu söz değil doğru,

Belanı istedin Allah da verdi... doğrusu bu.

Talep nasılsa, tabi-i netice öyle çıkar

Meşiyetin sana zulmetmek ihtimali mi var.”(Safahat,215)

Âkif, insanların İslâm’ın şartlarını yerine getiremeyen insanları şöyle eleştirir:

“Zaten bütün dünya yüzündeki Müslümanlar felaketine en başlı bir sebep varsa, o da Şeriat-ı Gâria’yı Muhammediye’nin,(Muhammed’in parlak şeriatı) bir kül olduğunu yani bir çok evâmîr ve ahkâmdan müteşekkil bulunduğunu, binaenaleyh Müslüman nâmı altında yaşayan adamın “Ben Müslüman’ım” diyebilmesi için İslam’ın ne kadar şartları, farzları varsa, hepsini birden edâ etmesi lazım geleceğini, hiç hatırına getirmemeleridir. Evet bir yere giderseniz. Orada Müslümanlarda yalnız namaz görürsünüz.

Lakin bakarsınız ki namaz kadar ehemmiyeti bulunan fariza-i zekâtı hiç kimse eda etmiyor. Yine o memlekette camilerdeki cemaat kadar meyhanelerde şenlik görürsünüz. Bununla beraber o hacılar memleketinde Müslümanlıkla hiçbir vakit birleşmeyecek yığın yığın bid’atler, olay olay şenâatler, sürü sürü rezil adetler görerek hayretler içinde, dehşetler içinde kalırsınız”(Şengüler,1990:325).

Âkif, yukarıda ibadetleri tam anlamıyla yerine getiremeyen insanları eleştirmektedir.

İnsanların ibadetlerin sadece bir yönü ile ilgilenmesine karşı çıkmaktadır. İbadetlerin tam anlamıyla yerine getirilmesini istemektedir.

İnsanların okumadığından da şikâyetçi olan Âkif bu durumu şöyle izah eder:

“Eğer Vakayı-i alemi öğrenmek ve bahusus kendi vatanına müteallik şuundan haberdar olmak, mukteza-yı tabiat ve hamiyet ise bu aldırmaçlık bu duygusuzluk nedir? Nedendir? Anadolu ve Rumeli hiç okumuyor desek, doğru olmaz: Okuyor fakat bizim asla bilmediğimiz, bilmek de istemediğimiz, duygusuna ihtiyacına uygun şeyleri okuyor, bulamazsa dinliyor: Yolcular, misafirler, suhteler, dervişler Anadolu ve Rumeli köylerimizin seyyar gazeteleridir”(Şengüler,1990:119).

Âkif’in hiçbir durumda insanın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini söyler, ümitsizliği

“haram” olarak belirtir ve ümitsizlik hakkında topluma şu mesajları verir:

“Ümitsizliğe kapılarak Allah’ın bize vaat ettiği başarıyı hafife almaya devam mı edeceğiz O halde ye’sin manası var mıdır? Çalışanlara Allah katında mücadele edenlere mev’ud olan nusreti istihfaf mı edeceğiz? Buna liyakat kazanmak için hiç bir hareket hiçbir faaliyet göstermeyecek miyiz? Erbab-ı iman için ye’se düşmek imkânı yoktur. Elhasıl nazâr-ı İslam’da Allah’tan ümidini kesmek haramdır. Haram da değil, küfürdür, şirktir. Ancak Mevlâ’nın merhametine bel bağlayarak emrettiği tariki tutmamak tabiri caiz olmaz”(Şengüler,1990:116).

İnsanları çok etkili bir dille uyaran şair ümitsizliğe düşen insanların çocuklarını düşünüp çalışmalarını gerektiğini şöyle anlatır:

“Mâdem ki alçaklığı bir, ye’s ile şirkin.

Mâdem ki ondan daha mel’un, daha çirkin

Bir seyyie okur sana ey unsur-i iman

Nevmid olarak rahmet-i mev’ud-i Huda’dan

Hüsrana rıza verme çalış azmi bırakma

Kendin yanacaksan bile, evladını yakma.”(Safahat,389)

İnsanın eğitilmesine çok önem veren Âkif bu konuda şunları ifade eder:

“Maarif maarif... Bizim için başka çare yok: eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmamız. Dünya da maarifle din de maarifle. Hepsi, her şey maarifle kaaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok. Cahiller eline geçince mahvolur”(Şengüler:1990;156).

Âkif, kadını “Meyhane ve Mahalle Kahvesi” şiirlerinde incelemiştir. Fakat bu şiirlerde anlatılan kadın kocasından eziyet gören, kocası tarafından alınıp satılan bir mal olarak görünen kadın tipidir. Burada Âkif, yapmak istediği içki ve kumar neticesinde kadının içine düştüğü durumu topluma göstermektedir. Bu şiirlerde Âkif’e göre kadın kocasının can yoldaşdır. Batılılaşma ile kadın Türk toplumu içerisinde erkek ile beraber cemiyet içine atılmıştır. Osmanlı sosyal hayatında kadının mekânı evdi fakat Batılılaşma neticesinde kadın evin dışına çıkmaya başlamıştır. İslâmcı düşünürlere göre kadın:

“İslam toplularında milletin terbiye-i esasının kadın öğretir. Bu anlamda kadın medeniyetin ilk adımıdır denilebilir. Kadına istibâlde düşen görevler ise şöyle ifâde edilmiştir:.. “Her cemiyetin sa’adet-ihakikası husn-ü terbiye görmüş faziletli kadınların elindedir. Kadın aileyi kudret-i ‘alemiyesi ile idare eder. Faziletkâr bir kadın intizam beyti ihlal ederek, ahvali bir taraf eder. Çocuklar beşeriyetin bir ‘uzv-ı mühimi olmakla zorari oluruz validelerine aiddir. Kadının vazifesi ne âlidir. Her vakit kendileri ihtırama şayandır”(Şengüler,1990:178).

Âkif, “Sebilü’r- Reşad” Dergisinde, “İnsaniyet Fikri, Dini Medeniyet” başlıklı yazısında insanların doğasında medeniyetin olduğunu şöyle ifade eder:

“İnsanlar bittabi medenidir. İnsanların tabiatında medeniyet hissi vardır; bir cemiyeti teşkil iderek ta’avan ve tenasür ise ömr-ü hayat her insanda bir his-i fetredir. Tarih, maziye doğru ne kadar uzanırsa uzansın mutlaka bir medeniye, bir cemiyet-i beşeriyeye tesadüf ider. İnsanların pek eski zamanlarda da kendilerine göre birer cemiyetleri vardı. Şu kadar var ki, medeniyet efrad-ı cemiyetin haiz oldukları ‘ilm ve ma’rifet ve terbiye fikirleriyle mütenasib bulunur. Binaenaleyh pek eski zamanlarda gelüp geçen insanların terbiye fikirleri de kendüleri gibi has ibtidaiye bulunduğu cemiyet ve medeniyetde şimdiki medeniyetle kısay olunmaz derecede basit bir halde idi. Evet, ileride bir gün gelecek ki işte şimdi bizim derece-i kisvesine vasıl oldu zanittiğimiz medeniyet, ‘adat ve vahce olub kalacaktır. Ahlak bizde de vahşi nazarıyla bakacaktır. Anlaşıyor ki medeniyeti insaniyet ile tevaimdir. Fakat insanların terbiye fikirleriyle mütenasibdir.

Binaenaleyh beraber terakki iderler, beraber tedeni iderler. Her bir şey kanun-u tekmile tabiidir. Şerâtn cem itdiği suretde terakki ider. Tekâmüle doğru hutuve-i endez olur. Terbiye-i fikriyede teba bir şeydir, kanun-u tekabüle tabi olması elbet zaruridir. Fakat terbiye-i fikriyenin kanun-u mezkur tahtına dahil idebilmesi için büyük bir şart vardır. O da ta'avun ve tenüsürü adalet üzerine müesis bir cemiyet-i beşeriyenin vücuda ve devamıdır. Evet, bu şüphesiz şartdır. Barakai hakikat tesadüm-ü efkar ile meydana çıkar diyorlar, işte bu kelam-ı hükümet mal bu mad'anın subutuna şahadet idiyor. Anlaşıyor ki terbiye-i fikriyenin mevcudiyeti ve terakisi cemiyet-i beşeriye ve heyet-i içtimaiyenen payidar olmasına tevekuף idiyor...

Şimdi cemiyet-i beşeriyenin halini biraz tedkik idelim... malumdur ki cemiyeti beşeriyenin devam, payidar olması, hukuku içtimaiyenin taht-ı muhafazada bulunmasına menuttur. Hukuku içtimaiyenin taht-ı muhafazada olmasında cemiyete mensub her bir fikrin kendi halkını mutlaka taht-ı emniyetde bulundurmakla beraber vatandaşlarına karşı üzerine lazım gelen bütün vezaifi tamamıyla ifa itmekle olabilir.

Dimek cemiyetin Dimek cemiyetin devamı ve bekası için iki şart var; biri: her şahsın kendi hususuna ashab iden "hak" diğeri vatandaşlarını karşı medyun olduğu "vazif"dir.

İşbu hak ile azife ve bir vazifenin karşısında bir hak olduğunu görürüz. 'Adat aralarında olan nisbetde ebuz ile nebut beyinde olduğu gibi bir tezaif andırıyor: bir hak-ı vazifeden, bir vezaifede hakdan katiye infikak itmez. 'Ali tarikü-l tezaif beraber bulunur.

Anlaşıyor ki hak ile vazife bütün efrad-ı beşer için bir sırat-ı müstakin teşkil idiyor. Cemiyete dahil olan her bir ferдин işbu tarik-i mahdud üzerinde hareket itmesi zaruridir, mecburidir. İşbu tarik müeyin ve mahdudun her iki tarafı bir ka'r-ı cehimedir. İnsan hangi tarafına meyil iderse itsün bir girdaba vaki oluyor: Ya kendi hakkını ihlal veyahut gayri hakkını payamal itmiş olur. her iki hal cemiyetin intizamını ihlal ider. Binaenaleyh bu gibi hale hiçbir vecihle katiyen cevaz verilmez. Adaletden hiçbir vecihle zerre kadar inhıraf itmemek lazım gelir.

Fakat insan, kuvva-i şehviye ve kuvva-i gazabiye arasında mahsur bulunmaktadır. biçare insan ne yapacaktır? Bu iki kuvvet kendisini sürükler. İnsan çar naçar işbu kuvvetlerin o emrine inkıyad idiyor... Zaten tabi' insaniyede hiss-i inkıyad var. İnsan meti' ve münkaid bir hayvandır. O kuvhe-i şehviye ve kuvhe-i gazabiyenin teklif itdikleri o cicili bicili müştehiat, o intikam o ta7adi hisleri!!.... Biçare insan öyle iki kuvvetin elinde esirdir.

Bahusus kendisini o müstehiyat hususunda gördüm; artık kuvva-i akliye ve vicdaniyenin hükmü kalmaz. Zaten insan zayıf olarak yaratılmıştır.

Müsteban oluyor ki efradımızın bu tarik üzere sabit olub hiçbir vecihle etrafa meiy ve ahref itmemesini temin iden bir muhafız vekaidi lazım. Fakat bu kaidelik ve muhafazlık vezaifesini kim ifa idecek? Bu vazifeyi hangi bir vaktın eline tefviz ve devdi itmeli? İşti bu noktada az çok tehriyat icrasına ihtiyacımız vardır.

Bade-i emrde işbu vazife-i mühimeyi ifa itmek üzere hatırımızda dört verili kuvvet tebadır idiyor "kuvva-i cebireye", "namus = şeref-i nefis", "hükümet ve kanun", "fikri-i dini".

İbtidaen kuvehe-i cebireye ye ele alalım; Evet, kuvva-i cebire ile insanı tarik-i müstakim üzerinde sabit bulundurmak mümkün gibi görünüyor. Şöyle ki herkes olabildiği alat-ı harbiye ve silahı eline alır. Vazifesini bilmeyüb ihlal-i hukuka yeltenir, karşı istimal ile hakk-ı meşrunu ziyaden muhafaza ider! ... Bu mümkündür değil mi?

Fakat bu pek çirkin ve haşayane bir usuldür. Şan-ı insaniyete hiçbir vecihle yakışmaz.

İntizam-ı taht-ı muhafazada bulunduracağım dirken asayiş-i ihlal edilmiş olur, ortalık kana bulanur. Bununla beraber hak daima kuvvet ve mümkünat erbabında kalur. Böyleleri hiçbir vakit kenidi vazifeelrini hakkıyla ifa itmezler. Zaaf' daima haklarını gaib iderler mağdur olurlar. Binaenaleyh bu usül bizim içimize gelmez. Başka bir usul, başka bir hami aramalıyız. Birde hükümet-i muntazama ve kanunu sayesinde bu vazifenin 'taht-ı muhafazada bulundurulabileceği varid hatır oluyor. Acaba doğru mu? Hayır bu da doğru olamaz. Zira bir hükümet ne kadar muhtazam ve kanunu ne kadar hükm olursa olsun, insanın imanı kalbiyesine değil, derun hanesinde ceryan iden ahvale bile kesb-i itila idemez, kanunun orada tatbikide mümkün olamaz. Hükümetin vazifesi o kanunu tatbik-i ahval zahirinden zerre kadar ileriye gidemez.

Halbu ki insanlardan zuhur iden ahval-i ifa'al, temeliyatı pek mütefevat. Biri meydana zuhur iderse, yüzde doksan dokuz hiçbir kimsenin kesb-i itila idemeyeceği bir keyfiyet üzere sadur ider. İşte hükümet böylelerine karşı ne tedbir idecek. İfa'ak-i hafiye ve temeliyat-ı müzereye karşı nasıl mu'amele icra ve hangi kanunu tatbik idebilecek? ... Ortalığı casus eylemi mi dolduracak? İman-ı kalbiyelerimize kader hayat hiçbir kar itmez.

Ve birde erkan-ı hükümetde aynı bizim gibi insanlar değil mi? ya onların kendülerini kim taht-ı muhafazada bulunduracak? Onlar ma'sumlar zümresinden mi? hayır bilakis... kuvva-i şehviyeleine birde ve rivayet inzımam itmekle müstehiyata inhimalik .... Hususunda daha ziyade sabırsızlık ve azgınlık ibraz idiyor.

İşte bu cihetle az, çok araştıralım: namus, şeref, nefis, yeni ve hakikatı pek de açık bir suretde malum olmayan bir sıfatdır ki insanın kavim ve kabilesi ve mensub olduğu cemiyet nezdinde mezmun ve mekduh ve onların arasında haiz olduğu makam ve rütbesine gayr-i münasib olan bir şeyi irtikabını men' ider. İşte namus ve şeref nefis didiğimiz husulete işte Avrupa hükümetlerinin yekdiğerine zad ve düşman iki heyet muazeme teşkiline kalkınmışların başlıca sebepleri bundan ibaretdir. O vaka' orada islam yorganından başka menazi feye mesele yoktur. Cümlelerin mütemih nazarı 'alem İslam'dır. Cümle âlem islama doğru yürüyub cümlesinin maksadı bu sahipsiz maldan hisesin almakdır. Dünyanın bütün gazetelerini okuyoruz! Hemen bütün mütefekirlerin, bütün diplomatların yalnız islam memleketlerine ard mesail ile meşgul olduklarını görürsünüz. İran, meselesi Mısır meselesi, Girid meselesi, Arabistan meselesi vs. İşte diplomasi ve matbuatı meşgul iden mesele! Acaba buna karşı 'alem-i islam' ne yapıyor? Neler düşünüyor; Heyhat bilatereddud dirizki; ortada yegane düşünmeyen etrafda koparılan kıyametlerden bihaber kılan yine 'alem-i İslam'dır....'(Sevil,2005:556).

Âkif, "Âsım" da ideal bir insanı, ideal bir hocayı tanıtır: Akif ayrıca " tacı yok, tahtı da yok kendine malik sultan" dediği Mandal Hoca'yı adeta birilerine örnek gösterir:

"Ne güzel söyledin, oğlum, Hoca sultandı evet,

Yoktu dünyada esir olduğu hiçbir kuvvet"

Hoca'nın sultanlığına delil olarak Köse İmam'ın zikrettiği olay da oldukça dikkat çekicidir. Hoca kışın ortasında Trabzon'a sürülmüştür. O sırada Erzurum'a sürülmüş olan Köse İmam ile Trabzon rıhtımında karşılaşırlar. Her ikisini birden makamına kabul eden Trabzon valisi Kadri Bey'e, Yıldız Camiinde verdiği vaazda devrin padişahına

çattığı için sürüldüğünü çok canlı mısralarla anlatır.

Olayın anlatımı bittikten sonra takdirini Akif şöyle ifade eder:

“İşte gördün ya, hocam, millet için lazım olan,
Hoca Mandal'daki iman gibi sağlam bir iman!
Ofllu'nun ilmi de olsaydı o imana göre
Şimdi baştanbaşa tevhid ile dolmuştu küre
O nasıl kalb, o nasıl azm, o nasıl itmînan?
İşte tevîk-i ilahî'ye yürekten inanan;
İşte "la havfe aleyhim" diye Kur'an-ı Hakîm,
Bu velî zümreyi etmektedir ancak tekrîm”(Safahat,382)

Düzdağ'a göre, "Köse İmam" Akif Bey'in düşündüğü örnek din adamını temsil eder. Mithat Cemal Kuntay'a göre Köse imam, Akif'in, tok sözlülüğünden ötürü sevip saydığı Ali Şevki Hoca'dır. Nitekim Akif, Köse İmam'ı Safahat'ında, "Köse İmam" ve "Asım" da konuşur. Köse İmam, muhafazakâr fikirleriyle olayları yorumlar ama bilgi ve otoritesiyle çevresinde saygın, vasıflı ve ağırlığı olan bir din adamıdır. Biraz da zor beğenen biridir. Âkif aradığı ideal din adamını şöyle ifade eder:

“Bakın ne günlere kaldık: Ya beş ya altı kopuk,
Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılıkuyruk,
Utanmadan çıkıyor, içtihad kalkışıyor!
Bu hale karşı tahammül hakikaten pek zor.
Harîmi şer-i mübinin ahır değil... Oradan
Çekil de kendine bir saha bul, behey nâdân.
Kadar ictihad eder "ulema".
Düşünmüyor mu bu kopuklar ki: Müctehid geçinen
Zamanının olacak muktedâsı irfânen
Kitab'ı, Sünnet'i, İcma'ı sağlam anlıyacak
Hilafı yoklıyacak, ihtiyacı kollıyacak.”

Din adamı sünnet, Kur'an'ı Kerim'i iyi bilmelidir.

Âkif insan ve melek arasında şiirinde bir karşılaştırma yapar ve insanın meleklerden

daha ulvi bir varlık olduğunu belirtir:

“Senin bir nüsha-i kübrâ-yi hilkat olduğun elbet,
Tecellî etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet!”
“Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
‘Muhakkar bir vücûdum!’ dersin ey insân, fakat bilsen...
Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhândır, cihânlar sende matvîdir:
Zemînlerden semâlardan tasarken feyz-i Rabbânî
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûr-â-nûr-ı Yezdânî
Musaggar cismin ammâ gâye-i sun’-u İlâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin.”(Safahat,72)

“Ey insan, sen; kişiliğinin sahip olduğu derunî âlemlerden hâlâ haberdar degilsin. Yeri geldiğinde hâlâ: “Ben basit bir varlığım.” deyip geçersin. Hâlbuki bir bilsen; senin niteliğin meleklerden de yücedir. Allah Teâlâ baska yaratıklara vermediği birçok âlemleri sende gizlemiş, dünyaları dürüp bükerek senin irfanına sunmüstür. Allah’ın ilahî feyzi yerlere ve göklere her an dolup tasmaktadır. Ancak, onun en çok tecelli kılıp feyzini aktardığı yer, senin nurlanmış kalbidir. Evet, fiziksel olarak küçük bir varlıksın ama ilahî sanatın zirvesini teskil ediyorsun! Dolayısıyla senin itibarın sonsuz, şerefin sınırsızdır”(Şengüler,1990:209).

“Mehmed Âkif, cemiyetin bozuklugunu, dinden uzaklaşmakta, dinin aslî kaynaklardan değil de, ana-babadan yalan yanlış bilgilerle öğrenilip yaşanmasında ve bu yüzden lüzumsuz bir tembelleğe, tevekküle, taklide ve Batı hayranlığına saplanmakta buluyordu.”(Bolay,1987:35)

“Böyle gördük dedemizden!” sözü dînen merdûd;
Acaba sâha-i tatbîki neden nâ-mahdûd?
Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.”(Safahat,170)

Karakoç, neredeyse bir tarih vesikası olabilecek kadar bir cemiyetin muayyen bir devrini ifade eden nitelikteki Safahat’ı sosyolojik bir bakışla şöyle incelemektedir:

1. Birinci Safahat (Genel Sosyolojik Çizgiler-Denemler): Toplumun alelade günlerinin cepheleri.
2. İkinci Safahat (Süleymaniye Kürsüsünde, Spekülatif Yapı Şiirleri): Cemiyetle çarpışan ve er veya geç ona bir biçim verecek olan alternatif fikir ve görüşlerin tenkidi ve kurtuluş yolunun ifadesi.
3. Üçüncü Safahat (Doktrin Şiir, Hakkın Sesleri): Değer hükümleri ve idealinin, İslâm’ın,

Kur'ân yolunun anlatılması.

4. Dördüncü Safahat (Fatih Kürsüsünde): Siyasî yapı, kadro. Halkın ve aydınların genel bir incelemesi.

5. Beşinci Safahat (Hatıralar): Karşılaştırmalı tarihî-sosyolojik çizgiler. Akif'in Doğu ve Batı'ya bakışı.

6. Altıncı Safahat (Asım): Tarihî-destansı yapı, savaş sosyolojisi, potansiyel halinde gelecek zaman. Yazılış zamanları aynı olduğu için, içine İstikal Marşı ve Bülbül de eklenirse, bir yandan bir nevi destan şiiri, diğer yandan şairin özlediği geleceğin şiiridir.

7. Yedinci Safahat (Gölgeler): Metafizik. Bu kısım artık öteye bakış şiirleridir. Hicran, Gece ve Secde gibi şiirleri, şairin ebedîlik içinde kendini unutma denemeleri ve geri dönüşünde kendini avutan âhenkler getirmesini arzuladığı yankılar adına yolladığı dalgalarıdır" (Karakoç,1974).

Karakoç Akif'in milletin malı olmuş, millet ruhuna kök salmış bir şair olarak nitelendirir. Karakoç, Akif'in şiirini bir nevi günlük (jurnal) olarak niteler.

Âkif, şiirlerinde camiler, kahveler, hastalar, meyhane, alıcılar-satıcılar, yetim, dul ve yoksulların içinde buldukları problemler, idarenin bozukluğu, rüşvet, faiz vs. her yönüyle toplumdan, çizgiler, tablolar halinde bir çöküşün genel görüntüsünü verir.

Araştırmanın bundan sonraki kısmında Âkif'in sanat ve şiir anlayışı hakkında bazı açıklamalar yapılacaktır.

"Âkif, Türk şiirine evi, mahalleyi, gerçek hayatı sokmuştur. "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri, bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir. Safahât, adetâ, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey, Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakîmâne her edâyı her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın tâ kendisi yapar..."

Âkif kendisinden önce Türk edebiyatında kimsenin yapmadığı bir işi yapıyor, mâbede sokağı, dinin içine hayatı sokuyor. İnzivasında insanların hâllerini düşünen Yunus, bir gün:

'Kastım budur şehre varam, feryâd u fîgân koyaram' der. Fakat şehirde değil, ruhun içinde dolaşır. Âkif, şehrin içine gerçekten giren ve feryâd u fîgân koparan bir şairdir."

Mehmet Âkif, her şeyden önce bir karakter adamı, karakterinin adamıdır. O, her zaman doğruluğun, hakikatin sözcüsü olmayı yeğlemiştir. " Üç buçuk soysuzun arkasında zağarlık yapmayan, aldırmandan geçemeyeni sözünün hakikat olmasına gayret eden bir karaktere sahiptir. Pek az eser, Mehmed Âkif'in ki kadar yazarının şahsiyetini aksettirebilir. O, devrin hâkim gücü olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girerken bile doğru bildiğinden şaşmamış, kayıtsız şartsız itaat edileceğine, ihanet hâlinde ölüme kadar varan cezaları peşin kabul eden bir yemine karşı

çıkarak: “Ben böyle yemin edemem. Kayıtsız şartsız cemiyete teslim olamam. Umumî merkezin iyi olan, maruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririrm, fakat fena olan memlekete zararlı olan emirlere riâyet etmem.” demiştir. Âkif’in karakterini anlamak bakımından Mithat Cemal Kuntay’ın söyledikleri çok isabetlidir: “ Cevdet Paşa Kur’ân nâsiridir, Âkif Kur’ân şairi. Ancak ikisinin arasında fark var; Kur’ân, Cevdet Paşa’nın yalnız kültürünü, Âkif’in kültürü ile beraber seciyesini de yaptı.”

Âkif’in karakterinin anlaşılması bakımından çağdaşlarının onun hakkında söylediklerine bakılmalıdır. Süleyman Nazif onun mizacı hakkında şöyle der: “Malumdur ki şiir ve şairiyetin iki menba’-i ilhâmı var: Din, kin! Biri aşk ve iman, ümid ve huzur, sabr ü tahammül, bu toprakların altında bile bir penâh-ı refâha i’tikaddan mütevellid itmi’nân-ı mesûd terennüm ettirir. Dindar, cemiyeti ve eşhâsı tenkid ve hattâ şetm ü tel’în ederken de ağladığının hemde mat’ûnunun hasta başının şair göğsüne dayamış, için için ağladığının farkında değildir. Bu tıynetten, Fransız ise Lamartine, Türk ise Mehmed Âkif doğar.”

Mehmet Âkif’i “ sembol bir şahsiyet” olarak tanımlayan Prof. Dr. Süleyman Yalçın’a göre şairin zengin bir dünyası vardır ve ruh portresi ana hatlarıyla şöyledir: “ Mehmet Âkif, Müslüman Türk’ü, cemiyetin her kesimi hayatın her safhasında bütün ile tanıyan, öyle yaşayan, duyan ve bu duyuları en güzel ifadelendiren nâdir bir san’atkâr olarak anılmaya hak kazanmıştır. Bunun yanında onu Türk’ü 1000 senedir Türk yapan iman kutbuna katıksız bağlılığı ile bir inanmış, idealist bir dava adamı olarak da tanımaya, öğrenmeye muhtacız. Ve hele bu davanın tezatsız ahlâk anlayışı ile sürdürdüğü ve süslediği hayatı onu çok müstena bir sembol haline getirmiştir.”

Ömrünü menfaatçili, devlet ve ikbal peşinden koşmaktan uzak geçiren Âkif’i Nurettin Topçu, “ruh ve karakter kahramanı” diye niteler.

Âkif’in karakteri hakkında çok şey söylenebilir. Onu en yakından tanımış hem dostu hem de damadı olan Ömer Rıza Doğrul onun karakterini anlatırken, onun tam bir seciye adamı olduğunu, bir köşeye çekilip düşündüklerini duyduklarını yazmakla kalan bir şair olmayıp doğru bildiğini söylemekten geri durmayan bir cemiyet adamı olduğunu vurgular. Bunun yanında çok azim sahibi olduğunu, vefakârlığının sınırsız olduğunu, mütevazı, onurlu ve metîn bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Ömer Rıza Doğrul, Âkif’i anlatırken ömründe bir kez olsun güçlüye boyun eğmeyen, halkın ıstıraplarına “alâka gösteren”, sevgisinde de nefretinde koyu olan, irfan ve ilme hayran olan kısacası tam bir insan-ı kâmil tipi çizer” (Yıldırım,2007:45,46).

SONUÇ

“Aile, Toplum ve İnsan” konuları Âkif’in şiirlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Âkif’in şiirlerinin toplandığı “Safahat” adlı eserinde aile, toplum ve insan unsurlarını daha genel bir ifadeyle Türk cemiyetine ait bütün toplumsal sorunlara eleştirel bir gözle bakarak bunları ortaya çıkarttığını, bu sorunların sebep ve çarelerini gösterdiğini görmekteyiz.

Âkif’in, cemiyetçi bir şair olduğunu, bütün araştırmacılar söylemektedir. Âkif, gerçek bir doktor gibi hastasını teşhis etmiş ve reçetesini sunmuştur. Bu reçetede azim, çalışmak, ilim fen, İslâm’a geri dönüş vardır.

Mehmet Kaplan’ın da dediği gibi “ Türk edebiyatında onun kadar, içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur.” bu tespiti Âkif hak etmiştir.

Âkif’e göre cemiyetin içinde bulunduğu bu kötü durumun sebeplerini aile kurumundaki ana ve babaların sorumsuzluğunda, cehalette, tefrikada görmektedir. Cemiyetteki bu kötü gidişatın en büyük sebebini de Kur’an’ın yanlış anlaşılması ve İslâm’ın ruhundan uzaklaşması olarak tespit eder.

Müslümanlar dini tam olarak anlamamalarından dolayı, hurafelere kapılmışlar ve “Atalarımızdan böyle gördük.” anlayışını devam ettirerek cehaletin içine saplanmışlardır. Bu durum içerisinde mütefekkir geçinenler, üdebâ takımında olanlar dahi vardır. Bu olumsuzluklardan kurtulmak için tek çıkar yolun “ sadr-ı İslâm” olduğunu cemiyete bildirir. Müslümanlar dini hakkıyla anladıkları zaman bu kötü gidişatın duracağını belirtmektedir. Araştırmada tespit etğimiz en önemli unsurlardan biri de Âkif’in şiirlerinin yaşadığı dönemi ve bu dönemdeki Türk toplumunu gerçekçi bir şekilde yansıttığıdır. “Safahat” bize göre II. Meşrutiyet yıllarının hem sosyoloji hem tarih hem de hisler kitabıdır ve bu özelliğini dünyanın sonuna kadar koruyacak olmasıdır.

Âkif’e göre insan olmak demek “çalışkan olmak” demektir. İnsanın her durumda azimle şevkle çalışması gerektiğini ifade eder. Dünyada her şeyin çalıştığını tembellik ve miskinliğe düşenlerinin sonunun pek hayırlı olmayacağına işaret etmiştir.

Meşrutiyet döneminin en önemli şairlerinden olan Mehmet Akif, yaşadığı dönemin İslâmiyet anlayışını eleştirel bir tarzda inceleyip, tespit ettiği sorunlara çözümler getiren

toplumcu bir mütefekkindir. Toplumdaki en büyük sorunlarda biri, dinin anlaşılması ve yanlış yorumlanması sorunudur. “Allah” kavramı, Müslümanların yanlış inanç sistemindeki merkez kavramdır. Kulun iradesini yaratan Allah, Müslümanlara göre kaderi de belirlemiştir. Müslümanlardaki bu yanlış tespit, beraberinde yanlış tevekkül anlayışını getirmiştir. Allah’ın mutlak iradesinin temel alındığı bu düşünce Müslümanları tembelliğe, miskinliğe, atalete, sabırsızlığa, ümitsizliğe sürüklemiştir. Her şeyi Allah’tan bekleyen insanlar, çalışmamanın bedelini körelerek ödemek zorundadır. Bu nedenden dolayı Âkif yaşadığı dönemdeki insanlar Batı medeniyeti karşısında ezilmişlerdir. Her alanda ilerleme gösteren medeniyetler Osmanlı toplumu üzerinde baskıcı bir tavırla halkı daha zor durumda bırakmışlardır.

Cemiyetin sorunların birinin de ahlak bozukluğu olduğu söyleyen Âkif, ahlakın yok olmasını “ mevt-i külli” milletin tamamen toptan yok olacağı neticesine götüreceğini ifade ederek İslâm ahlakına geri dönülmesini söyler. “Toplum” bölümünde de belirtildiği gibi bir milleti ayakta tutan milletin kendi ahlakıdır.

Araştırmanın “ Aile” bölümünde Âkif’in bu kuruma yeteri kadar önem verilmediğini, aile içinde karı koca kavgalarının çoğaldığını söyleyerek ailenin yıprandığını belirtmektedir. Ona göre aile hayatı en mutlu hayattır. Aile hayatını tehdit eden en büyük sorunların kahvehanelerden ve meyhanelerden kaynaklandığını ve buraların kapanması gerektiğini şiddetle önerir. Kahvehaneyi “katil” olarak niteler.

Ailedeki çocukların durumlarını da iyi görmez. Sarhoş babalar yüzünden çocuklar telef olmaktadır. Âkif aile kurumunda aile reisine çatar. Aile reisini sorumsuzlukları yüzünden suçlu bulur. Aile kurumu yıkılırsa bütün toplumun bundan etkileneceğini söyler.

Kadını erkeğin “ruh ikizi”, “yol arkadaşı” olarak tanıtır. Kadınların hor görülmemesi gerektiğini ve bunun İslâm’a yakışmayacağını ısrarla anlatır.

Âkif, eğitim konusunda özellikle öğretmenlerin çok iyi yetişmesi gerektiğini, öğretmenin her şeyden önce “imanlı”, “liyakatli”, “temiz” ve “edepli” olması gerektiğini savunur. Bu tespiti çok dikkatte değerdir çünkü öğretmenlik mesleği kutsal bir vazifedir, öğretmenler geleceğimizin hazırlayıcılarıdır.

Âkif, medeniyetleşme konusunda taklitçiliğe karşı çıkmış yükselmenin örneği olarak Japon milletini vermiştir. Ona göre ilerleme “milli ruh”un rehberliğinde yapılmalıdır. Aksi takdirde taklitçiliğe düşüleceğini anlatır. Batı’nın sadece ilim ve fenninin alınmasını ister.

Araştırmada incelediğimiz şiirlerde “hayât-ı âile”, “mâhiyet-i rûhiyye”, “fazilet” ve “marifet”, “hayr-ı hürriyet”, “sadr-ı İslâm” kavramlarının ön plana çıkarıldığını tespit ettik. Âkif bu kavramları toplumun sorunlarının çözümünde kullanılan bir ışık olarak görmektedir.

İmparatorluktan, milli devlete geçiş döneminde şahsiyeti, fikirleri ve sanatıyla topluma rehber olmaya çalışan Mehmet Âkif, “Osmanlıcılık”, “Türkçülük” , “İslâmcılık” gibi birçok siyasi çatışmaların olduğu bu geçiş döneminde “İslâmcılık” idealine bağlı kalarak toplumdaki meseleler için çözümler aradığını bu araştırmada tespit ettik. Âkif’in bu idealin peşinde olduğunu “Süleymaniye Kürsüsünde” ve “ Fatih Kürsüsünde” adlı uzun manzumelerinde görmekteyiz.

Yaşadığı dönemde gerçek Müslümanlığın yaşanmadığını söyleyen Âkif, İslâm dininin tam olarak anlaşılmanması neticesinde toplumun bozulduğunu belirtir. Bu yanlış anlaşılan taraflar olarak, dinin çalışma, gayret, kahramanlık, birlik ve beraberliğine çağırın, dünya-insan-ahiret uyumunun göz ardı edilmesidir.

Araştırmada, Âkif’in düşüncelerini ifade ederken bir takım deliller getirdiğini, benzetmeler yaptığını, Bir takım tarihi hikâyeleri şiirlerine yansıttığını gördük. Bundaki amacı hakikati tam manasıyla anlatmaktır. Şiirlerindeki kelimeleri seçerken çok titiz davrandığını anlattığı konuyla ilgili kelimeleri seçtiğini ilgisiz kelimelere yer vermediğini gördük.

Sonuç olarak Âkif’in kalemini, toplumun huzuru ve kurtuluşu için kullandığını söyleyebiliriz. Âkif, sanatın toplumun ahlâken yükseltilmesine hizmet etmesi gerektiğini düşünmüş ve bu düşüncelerini şiirlerine de uygulamıştır. Akif, toplumu iyiye yöneltmek için edebiyatı bir vasıta olarak görmüştür. Mehmet Kaplan’ın ve yakın arkadaşı Hasan Basri Çantay’ın Âkif için yaptıkları şu tespitler onun Türk edebiyatındaki ve toplumundaki yerini ve önemini çok iyi anlatmaktadır.

“Mehmet Kaplan, Âkif için; Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün

teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur. “Safahat”, adeta, muayyen bir noktadan nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer. Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mazi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey Akif’in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır. Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamasi, lirik, hakimane her edayı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar.

Hasan Basri Çantay: Ben Akif'e "Millî şâir değildir" demenin imkânını bulamıyorum. Çünkü onun bütün terennümatı millî idi, milletin derûni sesleri idi." "Hem, "millî" ile "milliyetçi" başka başka olmak lâzımdır kanaatindeyim. Eğer "milliyetçi" demek, meselâ, eski Türk ocaklarının bir şîâr, bir meslek, bir iş bölümü hâlinde takip ettikleri "siyasî Türkçülük" demekse, Akif, o Türkçülüğün dışında kalmıştır, hatta ona aleyhtar olmuştur. Akif'in bu aleyhtarlığı Türk Milleti'nin harsını, ilerlemesini boğmak için değil, kendisinin yaşadığı ve faal bir surette yazı yazdığı devirde zâif vatani tefrikalardan ve parçalanmaktan siyanet etmek içindi, yurt severliğindendi." "Eğer "milliyetçi" demek, Türk'ü Türk olarak sevmek ise, Akif şüphe yok ki, olanca temiz ve şümulü mânasıyla bir milliyetçidir. Çünkü o, içinde yaşadığı milleti kadar hiçbir varlığın muhabbetine, aşkına kendini veremedi, bağlayamadı. Bunlarla beraber, Âkif, kanaat çevresini daha çok geniş tutmuştu. O çevre merkezinde ve başında daima Türk Milleti kalmak üzere yüzlerce milyon Müslümanı ihatasına almak istedi. Âkif, görüyor ki dünyanın en acınacak insanları Müslümanlardır. Onları hurafelerden geriliklerden, esaretten, zilletlerden kurtarmaya çalıştı. Terakki ve istiklal aşklarını ruhlarına zerketmek istedi. Bütün Müslümanları yekdiğerine bağlayan “ana tel” İslamiyetten ibaretti. Fakat o tel eski samimi ve kuvvetli sesini vermiyordu; paslanmıştı. Bu pasları temizlemek kudsî bir vazife idi. Evet ona tam bir “İslâm şairi” diyebiliriz. Kuvetli, imanlı, ateşli bir İslâm şairi...”(Yıldırım,2007:310,311).

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Adulkerim ve ABDULKADİROĞLU Nuran (1986), **Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKTAŞ, Şerif (2005), **Yenileşme Dönemi Türk Şiiri Antolojisi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKAY, Hasan (1998), **Servet-i Fünûn Şiir Estetiği**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- AYDOĞAN, Bedri (1997), “Mehmet Âkif Ersoy’un Meyhane ve Mahalle Kahvesi Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, Ankara. Sayı 5.
- ALVER, Köksal (2008), “ Mehmet Âkif’in Şiirinin Sosyo- Politiği Üzerine”, **Hece Dergisi**, Ankara. Sayı 133.
- AYAS, Nevzad (1938), **Mehmet Âkif Zihniyeti ve Düşünce Hayatı**, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.
- ACAR, İsmail (2005), **Mehmet Âkif ve Safahat'ta Seyahat**, Liva Yayınları, Balıkesir.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1993), **Osmanlı Kanunnâmeleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mustafa (1997), **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, (1992), **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları No:71, Ankara.
- BİROL, Emil (1989), “Tanzimat’ın Büyük İdealisti: Nâmık Kemâl”, **Türkiye Günlüğü**, Ankara. Sayı 8.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1987), “Düşünür Olarak Mehmet Âkif”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara. Sayı 1.
- BOLAY, Süleyman Hayri (2006), “Mehmet Akif’in Düşünceleri Hakkında” **Bilim ve**

Akıl Aydınlığında Eğitim, Ankara. Sayı 73.

BAŞARAN, İbrahim Ethem (1994), **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, Ankara.

CÜNDİOĞLU, Düccane (2007), **Bir Kur'an Şairi Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

CÜNDİOĞLU, Düccane (2005), **Mehmet Âkif'e Dair**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

DEVELİOĞLU, Ferit (1998), **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

DÜZDAĞ, Ertuğrul (2000), **Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar I ve II Cilt**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 26, İstanbul.

DÜZDAĞ, Ertuğrul (2006), **Safahat**, Çağrı Yayınları, İstanbul.

DÜZDAĞ, Ertuğrul (2003), **Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali**, Şule Yayınları, İstanbul.

DOĞRUL, Ömer Rıza (1975), **Safahat**, İnkilâp ve Aka Kitabevleri Yayınları, İstanbul.

ERİŞİGİL, Emin (1986), **İslâmi Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif**, Türkiye İş Bankası Yayınları: 28, Ankara.

ELİAÇIK, İhsan (2004) , **Mehmet Akif Ersoy**, İlke Yayıncılık, İstanbul.

FİDAN, Ahmet (2006), "Mehmet Âkif'in İdeal Genci. Âsım'ın Nesli" **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim**, Ankara. Sayı, 73.

FINDIKOĞLU, Fahri (1950), **İçtimaiyat**, İstanbul Üniversitesi Yayınları: 319, İstanbul.

GÖKÇEK, Fazıl (2005), **Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

GÖKÇEK, Fazıl (2007), "Mehmet Âkif'in Fikirleri, Şiiri ve Yepyeni Bir Safahat Yayını", **Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi**, İstanbul. Sayı, 214.

GÖKALP, Ziya (1974), **Türk Medeniyeti Tarihi**, Toker Matbaası, İstanbul.

GÖZE, Ayferi (1998), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayıncılık, İstanbul.

GÖÇGÜN, Önder (1991), "Türk Edebiyatı Araştırmaları", **Selçuk Üniversitesi Fen**

Edebiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Sayı 21.

İMAMOĞLU, Vahit (1996), **Mehmet Akif ve İnanan İnsan**, Ravza Yayınları, İstanbul.

KABAKLI, Ahmet (2003), **Mehmet Âkif**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.

KUNTAY, Midhat Cemal (1997), **Mehmet Âkif**, Timaş Yayınları, İstanbul.

KURT, Hasan (2006), “Kelamcılara Göre Münafık” **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sakarya. Sayı,13.

KAPLAN, Mehmet (2005), **Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (2005), **Şiir Tahlilleri 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai (1968), **Mehmet Âkif**, Yağmur Yayınları, İstanbul.

KARA, İsmail (2006), “Âkif Merkeze Alınarak, Bütün Dönem Düşüncesi Okunabilir”, **Yedi İklim Dergisi**, İstanbul. Sayı, 201.

KARA, İsmail (1986), **Türkiye’de İslâmçılık Düşüncesi**, Risale Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, Faruk Ahmet (2008), **Mehmet Âkif Ersoy’un Din ve Toplum Anlayışı**, Değişim Yayınları, Sakarya.

NİRUN, Nihat (1994), **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:73, Ankara.

ORTAYLI, İlber (2006), **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul.

OKAY, Orhan (1998), **Mehmet Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi**, Akçağ Yayınları, Ankara.

OKAY, Orhan (1998), **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

OKAY, Orhan (1989), **Batı Medeniyetleri Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, Mili Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları:873, Ankara.

ÖZTÜRKMEN, Neriman Malkoç, (1969) **Mehmet Akif ve Dünyası**, Altınok Matbası, Ankara.

- PEKOLCAY, Necla (1991), **Mehmet Akif'in Verdiği Mesajlar ve Tesir Alanları**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 48, İstanbul.
- SÖNMEZ, Veysel (2004), **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Anı Yayınları, Ankara.
- ŞİŞMAN, Mehmet (2006), **Eğitim Bilimine Giriş**, Pagema Yayınları, Ankara.
- ŞEHSUVAROĞLU, Lütfü (2002), **Mehmet Âkif Ersoy**, Alternatif Yayınları, Ankara.
- ŞENGÜLER, İsmail Hakkı (1990), **Açıklamalı Mehmet Akif Külliyyatı Cilt: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X**, Hikmet Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1973), **Mehmet Âkif'in Hayatı ve Eserleri**, İrfan Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1987), **Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TOPÇU, Nurettin(1998), **Mehmet Âkif**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1977), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TURHAN, Mümtaz (1987), **Kültür Değişmeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 20, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1969), **Sosyoloji Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:9, Ankara.
- VAKKASOĞLU, Vehbi (1983), **İslâm Şairi Mehmet Âkif**, Cihan Yayınları, İstanbul.
- YETİŞ, Kazım(1992), **Mehmet Âkif'in Sanat Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- YAVUZER, Haluk (1997), **Çocuk Eğitim El Kitabı**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- YILDIRIM, Tahsin (2007), **Milli Mücadele'de Mehmet Âkif**, Selis Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Haluk Bacaksız, 30 Ocak 1979 İzmir'de doğdu. İlk ve ortaöğretimini bu şehirde tamamladıktan sonra 2002 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2003 yılında Balıkesir-Balya Lisesinde bir yıl ücretli öğretmenlik yaparak 2005 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında Yüksek Lisans yapmaya hak kazandı. Halen aynı üniversitede, yüksek lisans öğrenciliğine devam etmektedir.